

787

KAI PAAJASTE

MAKTEN FRÅN SVUNNA TIDER — MOT FRAMTIDEN
Om 'parlamentarismen' i den svenska politiska 1900- och 1910-talsdebatten

PRO GRADU -AVHANDLING
I STATS VETENSKAP
JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET
VÅRTERMINEN 1998

Makten från svunna tider - mot framtiden. Om 'parlamentarismen' i den svenska politiska 1900- och 1910-talsdebatten.

Paajaste, Kai Krister
Valtio-opin pro gradu -tutkielma, 163 s.
maaliskuu 1998
Jyväskylän yliopisto

Tiivistelmä:

Tässä tutkielmassa tarkastellaan ruotsalaisen parlamentarismien ympärillä käydyin poliittisen kamppailun argumentaatiota ja debattia 1900- ja 1910-luvuilla. Keskeisin tutkimuskysymys on selvittää argumentatiivisia muutoksia niin vasemmisto- kuin oikeistoargumentaatiossakin edellytyksinä parlamentaariseen järjestelmään siirtymisessä: keskeiseksi nousee vasemmiston kyky omaksua oikeistolle pitkään kuulunut Ruotsin omaan historiaan ja menneisyyteen vetoaminen. Tutkimuksen aineisto muodostuu aikakauslehdistä (oikeiston *Svensk tidsskrift*, sosialidemokraattien *Tiden*, liberaali *Forum*). Lisäksi oman kategoriensa muodostaa valtiopäiväasiakirjat ja popularisoidut historialliset esitykset. Tutkielma on tekstikeskeinen ja tarkastelutapa kytkeytyy historialliseen tekstianalyysiin, jonka laajempi tausta löytyy mm. Quentin Skinnerin tutkimusotteesta ja Reinhart Koselleckin edustamasta saksalaisesta käsitehistoriaprojektista. Tutkielman lähtökohtaa voi nimittää innovatiivisen ideologisen argumentaation perspektiiviksi, mikä korostaa politiikan kielellistä ulottuvuutta. Yleiseen eurooppalaiseen debattiin tarkastelu kytkeytyy ennen muuta Englannin parlamenttireformeja koskevien ja Ranskan yleistä äänioikeutta valottavien argumentaatioiden kautta.

Reformikamppailun taustana oli 1800-luvulla ilmaisunsa saanut poliittisen julkisuuden ja kentän uudenlainen muotoutuminen: esim. puoluekenttä alkoi muotoutua/jakautua kun 1866 siirryttiin säädyistä kaksikamariseen järjestelmään. Tähän liittyi myös historian tietoinen poliittinen hyväksikäyttö. Ruotsin vapaudenaika, *frihetstiden* toimi oikeistolla mahtavana parlamentarismia vastaan suunnattuna argumenttina, sillä Ruotsin oman historian katsottiin tarjoavan esimerkin 'vanhemmasta parlamentarismista' säätyvallan muodossa ja osoittavan mihin parlamentarismi tulisi johtamaan; kokonaan vasemmisto ei voinut tätä argumenttia sivuuttaa. Puolueet olennaisena osana parlamentarismia merkitsi sen vastustajille puolueellisuuden inkarnaatiota. Heidän argumentaatiossaan kuninkaan, valtiopäivien ja hallituksen edellytettiin olevan *över partierna* ja *opartiska*. Muuten oikeistossa konstituutioon kytkeytyvä ajatus valtion intressistä ei voisi säilyä (oikeiston) politiikkaa jäsentävänä tekijänä. *Statsintressen* kytkeytyminen konstituutioon oli olennaista sikäli, että vasemmisto alkoi vedota konservatiivien tavoin menneisyyteen pyrkimyksensä argumentatiivisesti vakuuttaa 'parlamentarismien' kuuluneen osaksi perinteitä esim. 1866 valtiopäiväreformin 'alkuperäisideoiden' kautta. Vasemmisto alkoi saavuttaa argumentatiivista etulyöntiasemaa kääntäen alunperin reformeja vastaan suunnattua menneisyyteen vetoamista reformien eduksi. Lisäksi reformin toteutuksen kannalta relevantteja tekijöitä olivat myös äänioikeus- ja vaalireformeihin sisältyneet politiikan temporaalisten ja liikettä osoittavien aspektien korostuminen aseman sijaan: statukseen ja tiettyyn spatiaaliseen perustuva politiikan jäsentäminen sai argumentaatiossa rinnalleen aikaa ja liikettä korostavan ulottuvuuden. Parlamentarismireformi oli poliittinen reformi, mutta piti sisällään epäpoliittisia tekijöitä, kuten ajan ottaminen politiikan yläpuolisena vaikuttimena sen sijaan että sitä olisi käytetty pelivälineenä. Reformi merkitsi myös sosiaalisten tekijöiden korostumista (kuten köyhien sisällyttäminen 'kansaan' ja 'kansakuntaan'). Kamppailulla voi katsoa olleen konservatiivissävytteisen kielen kautta yhteytensä myös 1930-luvun *folkhem*-debattiin, jossa sosialidemokraatit valtasivat ko. käsitteen yhdeksi poliittisen kielenkäyttönsä keskeisimmäksi argumentiksi.

Avainsanat:

Parlamentarismi, valtiosääntöhistoria, ruotsalainen politiikka, 1900- ja 1910-luku, historiallinen tekstianalyysi ja argumentaatioanalyysi

INNEHÅLL

1 INLEDNING	1
1.1 Forskningens frågeställning och teoretiska bakgrund	2
1.2 Avhandlingens innehåll och källor	9
1.3 'Folket', 'nationen' och deras historia i kampen	12
2 FORSKNINGSTRATEGISKA UTGÅNGSPUNKTER	21
2.1 Kontingens, tolkningen och det politiska	21
2.2 Politik, språk och konflikt	27
2.3 Texter och textualism — kontext och kontextualism	29
2.4 Politikens historiska textanalys — argumentativ förändring ..	34
2.5 <i>Neuzeit, Sattelzeit</i> och politikens språkliga dimension	39
3 DE POLITISKA AKTÖRERNAS FÖRÄNDRADE SCEN	
— om 'parlamentarismens' bakgrund från 19:e till 20:e seklet ..	43
3.1 Politikens förändring på 1800-talet	43
3.2 Frihetstiden som avskräckande exempel på parlamentarismen	50
4 'PARLAMENTARISM' SOM 'PARTISKHETENS' INKARNATION	59
4.1 Partiernas inträde	59
4.2 Konstitution och statsintresse som <i>topoi</i>	65
4.3 Det förflutnas makt — mot framtiden	74
5 'PARLAMENTARISM' SOM STRIDSÄPPLE — från sekelskiftet till 1918 ...	84
5.1 Rum och tid i och med kampen om 'parlamentarismen'	84
5.2 'Status' vs. 'valen'	90
5.2.1 <i>Det konstitutionella statsintressets 'utdöende'</i>	93
5.2.2 <i>Personer, val och partier i stället — 'parlamentarism' möjliggjord?</i>	99
5.2.3 <i>Längtan efter en 'stark' regering</i>	109
5.3 Politikens <i>Chance</i> — men socialt bundet?	112
5.4 Parlamentarismens 'normalisering' eller 'naturalisering' ...	122
6 BONDETÅGET 1914 — EFTER 'GENOMBROTET'	135
KÄLLOR	154

1 INLEDNING

"Att avskaffa den egna historien" sade mig en norsk historiker, "är kanske det största ideologiska fel den svenska socialdemokratin har begått. Hur ska en så gammal nation veta vad den gör, när den inte vet vad den har ärvt? Denna systematiska glömska kommer att straffa sig, om inte förr så i de kristider som kommer." (Hans Magnus Enzensberger 1988, 27)

När andrakammartalmanen Johan Widén efter 1917 års val av kungen anmodades att undersöka möjligheter med ministärbildandet uppställde han som villkor att det skulle bli en vänsterministär med inslag av högern (dock inte med högerledarna Arvid Lindman och Ernst Trygger). I en sådan regering kunde inte den socialdemokratiska ledaren Hjalmar Branting (1860-1925) utgöra en alltför stor 'fara'. Alltså måste både Branting och den liberale ledaren Nils Edén vara med.¹ Även vänsterns författningsprogram måste godtas och genomföras fortast möjligt. Gustaf V accepterade dessa villkor. Widén hade ständigt använt ordet samlingsministär av den regering han nu försökte samla. Han hoppades att en sådan regering skulle kunna utjämna de skarpa partipolitiska motsatserna och ha viss utsikt att kunna förverkliga vänsterns författningsprogram. (Brusewitz 1951, 101-104)

Väntetiden under vänsterpartiernas långa förhandlingar upplevdes både av kungen och Widén som påfrestande. Sådana hade titt som tätt förekommit under hela krisen. De utgjorde ett nytt inslag i regeringsbildningens procedur. Edéns och Brantings villkor för inträdet i ministären förmodad av Widén bestod i två alternativ. Det ena var att åtminstone en högerman med auktorativ ställning inom förstakammarhögern skulle förvärvas att ingå som 'gisslan' i ministären. Det andra alternativet var att endast två eller tre 'opolitiska fackmän' fick tas med i ministären. Resten skulle vara klara vänstermän. I båda alternativen ingick tanken att till statsministerposten utse en man som skulle vara ägnad att företräda en verkligt opartisk neutralitetspolitik. (Brusewitz 1951, 105-106)

Widén ansåg det omöjligt att fortsätta med regeringsbildandet eftersom det senare alternativet (i realiteten) skulle betyda en vänsterministär och det andra att man inte kunde ha med någon verkligt representativ högerman. Han ogillade även det att partiledningarna skulle ge direktiv i fråga om vilka personer som kunde väljas till ministerposter. Widén begav sig till kungen för att lämna detta uppdrag. Men han tog tillfället att säga sin mening om saken. En vänsterregering Edén-Branting vore det enda riktiga. Widéns försök betecknar enligt Brusewitz den sista fasen i

---

¹ Socialdemokraterna hade genomgått en utförlig diskussion om 'ministersocialism', om huruvida socialdemokraterna kunde gå med i en samregering med liberalerna, den borgerliga vänstern. (se Tingsten 1941a, 92 ff; Sandler 1911; Palmstierna 1913)

ansträngningarna att utesluta en ministär Edén-Branting. Det var främst Branting som innehade nyckelpositionen under denna tid. Man försökte kapsla in honom i olika slags samlingsregeringar för att neutralisera hans befarade inflytande. Mellan kungen och högerledarna hade ett hemligt rådgivarskap om regeringsbildandet fortsatt in i det sista, mest på grund av faran som hette Branting. Edéns krav var att så länge han och andra ministrar skulle vara kungens rådgivare fick inga andra komma mellan kungen och dem. Kungen accepterade detta krav. (se Brusewitz 1951, 113) Widén var medveten om att hans arbete inte varit förgäves: "Det har hos kungen banat vägen för den rena vänsterministären, som tidsförhållandena gjort nödvändig, och särskilt för Brantings inträde däri, vilket nu kommer att gå utan svårighet." (Widén enligt Brusewitz 1951, 108)

Det socialdemokratiska partiets kynne kom emellertid att i mycket förändras. Det visade sig att samarbetet med socialdemokratiska ledare i regeringsställning på det hela taget kunde genomföras friktionsfritt. En av dem, Erik Palmstierna kunde i november 1918, under intryck av brytningarna i författningsfrågan, anteckna att "Kungen sade igår rent ut, att han ofta tackar Gud, att han för ett år sedan tagit socialdemokraterna till sitt rådsbord, och att han trivdes så bra med oss" (Palmstierna, E [1953]: *Orostid II, 1917-1919*, d. 16/11 1918; cit från Olsson 1962, 102).

1.1 Forskningens frågeställning och teoretiska bakgrund

I denna avhandling kommer den debatt om parlamentarism att studeras som pågick i Sverige mellan sekelskiftet och författningsreformerna 1907/1909, då män fick allmän rösträtt i andrakammarval, 1918 med allmän och lika rösträtt i de kommunala valen (som låg till grund för första kammarens val) för både män och kvinnor, och 1921 då den allmänna och lika röstätten infördes angående andrakammarvalen (t ex Stjernquist 1990, 79). Utgångspunkten är att studera denna debatt ur ett text- och argumentationsbaserat perspektiv, där det avgörande är den s k innovativa ideologiska argumentationen (jfr Skinner 1988; se vidare kapitel 2 i denna avhandling). Tanken är att i debatten om 'parlamentarismen' i Sverige kom vänstern att skaffa sig ett överläge genom att i stort sett basera sin argumentation på de faktorer som hade sedan länge varit dominerande i den konservativa och högerargumentationen. Således utgjorde argumentationen i parlamentarismdebatten ett element av kontinuitet i den svenska politiken trots brytningen som parlamentarismen betydde för uppfattningar om politiken. Det politiska språket fick nya drag som framhävde handlingens och aktionens betydelse, men behöll samtidigt äldre språkformer som kan finnas t ex på 1930-talets socialdemokratiska debatt.

Forskningen kommer att koncentreras på hur man använde 'parlamentarism' i reformkampen, inte på de institutionella frågorna i sig kring parlamentarism. Den politiska poängen med detta ligger inte däri att analysera 'parlamentarismens' genomförande ur ett perspektiv som bygger på 'det politiska systemet', utan att analysera parlamentarismdebatten som indikator och faktor i svensk begrepps- och argumentationsförvandling. Det är därför jag i denna avhandling betraktar parlamentarismen ur det perspektiv som förekom i debatten, eller omvänt sagt kommer inte någon definiering för detta begrepp att ges utan betraktelsesättet är nominalistiskt; det intressanta utifrån detta perspektiv ligger inte så mycket i det om huruvida man 'verkligen' haft ett parlamentariskt statsskick i Sverige eller inte.

En tes i avhandlingen är den att året 1914 med bondetåget och kung Gustav V:s borggårdstal utgjorde en höjdpunktpunkt i argumentationen för (och mot) kampen om 'parlamentarism' och dess betydelse i det svenska politiska livet; efter det sista och kraftiga 'scenuppträdandet' av högern och bönderna förändrades situationen mot en 'fridfullare' stämning i och med liberalernas avståndstagande från den andrakammarparlamentarism som Karl Staaff (1860-1915) förespråkade till att driva fram principen om allmän och lika rösträtt, och socialdemokraternas avståndstagande från kraven på republik till ett mera demokratiskt orienterat tänkesätt. Man har ofta och traditionellt sett daterat parlamentarismens 'genombrott' i Sverige till åren 1905, 1917, 1918 och till och med fram till 1921. (se Herliz 1964; Hadenius, Molin & Wieslander 1988; Carlsson 1961; Lewin 1984; Birgersson & Westerståhl 1987) Den vanligaste tolkningen har varit att parlamentarism genom praxis tillämpats sedan 1917 då koalitionsministären Edén-Branting tillträdde. I detta avseende erbjuder denna avhandling en ny tolkning eftersom 1914 spelade en avgörande roll i kampen om parlamentarism, man skulle kunna hävda att den på den språkliga nivån betydde nya möjligheters öppnande för 'parlamentarismens genombrott' tillsammans med händelser i andra länder.

Ett annat syfte i avhandlingen är att studera förhållandet mellan höger och vänster, de konservativa och liberaler/socialdemokrater. Tillvägagångssättet är det att inte dra för klara skiljelinjerna mellan dessa grupperingar, utan även ta hänsyn till de förändringar som skett för om representationsreformen 1866. Men viktigt i detta är den blandning — ur vänsterperspektivet närmast rent taktiskt — av de konservativas och 'framstegsmännens' språk och språkbruk. Denna blandning utgör en väsentlig granskningspunkt i studien eftersom den kan anses ha haft sina följder även för senare svensk politik och dess språk och argumenteringssätt. Parlamentarismdebatten kan då betraktas som tillfälle att omtolka höger- och vänsterbegreppen inom den svenska politiken.

Ytterligare söks en förbindelse mellan de svenska reformerna och reformkamperna i detta sekels början och dess europeiska motsvarigheterna. Erik Thyselius (1902) gjorde redan jämförelser med Sverige och andra europeiska länder och kom till slutsatsen att vid 1866 års reform hade Sverige varit ett av de 'mest progressiva' länderna i Europa, men att det under årens lopp kommit att hamna i 'de efterblivna' ländernas grupp. De engelska parlamentsreformerna på 1800-talet och den franska allmänna rösträttens politiska aspekter kommer att betraktas i jämförelse med den svenska debattens politiska betydelser. I detta avseende kommer Willibald Steinmetz' (1993) och Pierre Rosanvillons (1994) studier att spela en viktig roll på grund av deras släktskap med denna avhandlings betraktelsesätt, d v s att betona vikten av politikens lingvistiska aspekter.

Rosanvillons och Steinmetz' bidrag till den europeiska debatten om olika politiska reformer kommer att diskuteras vid de tillfällen som över huvud taget har beröringspunkter med deras ansatser och att man kan göra det på ett smidigt sätt med tanke på framställningen i detta arbete. Främsta syftet är att diskutera Steinmetz' och Rosanvillons betraktelser med tanke på de politiserande och opolitiserande aspekterna i argumentationen när reformerna i England respektive Frankrike genomdrevs. I England fick den urgamla *Ancient constitution* som ett mäktigt topos ge vika vid reformen 1832, medan framtidsförväntningarna blev en dominerande faktor både hos reformmotståndarna och -anhängarna. Rösträttens politisering skedde i och med 1867 års reform², då individen blev politiserad. I Frankrike, efter 1848, blev grunden på *citoyen* politiserad eftersom rösträtten kom att uppfattas som en individuell rättighet, men ändå uppfattades den allmänna rösträtten som en social inkluderingsceremoni (med religiösa aspekter). Man kan jämföra bland annat tidpunkten av den svenska parlamentarismens (såväl som de andra politiska reformernas) genomförande inom den europeiska debatten. På det sättet kan man således få fram deras politiska tidsliga betydelse inom en vidare ram eftersom reformen i Sverige ägde rum ganska sent om man ser på andra länder.

För att vidare diskutera politikens spåklighet, är det värt att notera redan här att eftersom 'parlamentarism' och kampen om densamma studeras från ett perspektiv med utgångspunkten i hur man har argumenterat, hur har argumenten varit uppbyggda, vad man gjort med språket och argumenten samt hur man över huvud taget argumenterat utifrån olika utgångspunkter, studerar man denna kamp i sin kontext, den ställs i relation till tidens språkbruk och lingvistiska konventioner (se

---

² Reformen 1867 i England genomfördes av de konservativa som höll fast vid idén om klassrepresentationen, men reformen innehöll i varje fall representationsprincipen som baserade sig på antalet.

Skinner 1988). I den meningen gäller det kontextualism, men att kontexten/kontexterna inte tas för givet.

Om man närmar sig debatten kring en reform eller ett reformförsök genom ett eller några nyckelbegrepp har man möjligheten att förstå begreppen bättre och att ifrågasätta finalistiska tolkningar som ofta knutits samman med reformer. I en historisk situation yppar sig då reformen, om studerad genom dess lingvistiska dimensioner, så att flera politiska möjligheter och lösningsalternativ åtminstone potentiellt har varit tillgängliga i en kampsituation. I och med sådana här lingvistiska tillvägagångssätt har man möjligheten att undvika efterkloka berättelser (se Palonen 1988) om progression och framåtskridande eller historier om framstegsmän. Man kan i stället betrakta till exempel demokratiseringen och parlamentariseringsen som begreppsliga och lingvistiska kamper och förändringar samt se dem i ljuset av nya tolkningsmöjligheter och -horisonter. (se Steinmetz 1993 och Kurunmäki 1996)

En studie om 'parlamentarismen' i Sverige med utgångspunkten i att granska debatten i såväl höger- som vänstertidskrifter kan motiveras med att striden och frågor kring den ofta restes i tidningsspalter. Kampen pågick i lingvistisk form. Detta syns i följande, från den socialdemokratiska *Tiden* hämtade citat i det att förespråkandet av 'parlamentarismen' direkt förknippades med en tidning:

"I själva verket är det först från 1820-talet, som vi i Sverige få en opposition med medvetna krav på parlamentariska formers tillämpning i statsstyrelsen. Det är tidningen *Argus*, utgiven av den lärde magister Johan Johansson, som är 'den moderna parlamentarismens pioniär' i vårt land. Johan Johansson anser monarken *moraliskt* förpliktad att följa sina ministrars råd och finner det otänkbart, att han skulle vilja behålla rådgivare, mot vilka riksdagen uttalat misstroende. Riksdagen har i nödfall makt att framtvinga olämpliga rådgivares avskedstagande. Det kraftigaste medlet härvidlag är *budgetsvägran*, som nu väl för första gången anbefalles i Sverige." (Dalgren 1917, 202)

Men ytterligare tillhörde detta inlägg i debatten om kungens och regeringens ställning och förhållande, vilket lyfter fram den saken att parlamentarismdebatten i sin helhet var i en väsentlig grad sammanflätad med debatten om riksdagsordningen (kammarsfrågan) och rösträttsfrågan. Frågan om första kammarens ställning gällde inte endast dess ställning. Tvärtom, för vänstern gällde det även att genom 'moderniseringen' av andra kammaren (och att låta första kammaren bli 'föråldrad') forma förutsättningar för andra kammarens ledarställning och således utgöra den parlamentariska grunden inom politiken. Valsättsdebatten för sin del var väsentligen förknippad till denna debatt, eftersom majoritetsvalsättet berörde möjligheterna för ett parlamentariskt styrelsesätt,

att kunna bilda regering på majoritetsgrund. Det proportionella valsättet betraktades av vänstern som hinder för detta, eftersom det befarades orsaka splittring i mindre grupperingar inom riksdagen, medan högern ansåg detta valsätt kunna tillförsäkra minoriteternas (vad de nu än var) och speciellt det beståendes existens. I samma mån hör rösträttsdebattens aspekter till denna tematik. För det första utgjorde rösträtten grunden till demokratin och således till det på representationen baserade parlamentariska styrelsesättet. Å andra sidan betydde rösträttsfrågan en vidgad politisk och social grund till möjligheterna för parlamentarismens införande. Alla dessa hade både politiska och sociala aspekter som diskuteras för parlamentarismens del.

I alla dessa mer eller mindre sammanflätade frågor kom 'folket' och tolkningen av det att spela en avgörande roll och därför tas 'folket', 'nationen' och dessas historia till en närmare betraktelse i kapitel 1.3. Man kunde med Hallendorff tala mot parlamentarism från utgångspunkten i att hålla fast vid "svenskarnas urgamla rättighet att till landsfadern själf och ej endast till hans betrodde rådgivare få framföra sina önskningsar och bekymmer" (Hallendorff 1911, 397) då man från vänstern betonade riksdagsmajoritetens vikt i samband med regeringens förmåga att från denna grund i stället för 'den kungliga viljan och statsintresset' få föra politik; citatet hör samman med händelserna efter bondetåget 1914, då kungen hade uttryckt sig så att den liberala regeringen Staaff tolkade Gustaf V som att ha 'överskridit' kungens konstitutionella rättigheter, eftersom han inte hade diskuterat och rådpålagt med sina konstitutionella rådgivare innan han hade sagt sin mening om behandlingen av försvarsfrågan.

Högern klandrade ofta att vänstern strävade efter utländska statsklick, och när vänstern började framhäva att det egentligen inte var någon utländsk parlamentarism man var efter, restes klagomål att de försökte erövra det till högern hörande monopoliet på att visa det egna programmets överensstämmelse med svensk tradition och utvecklingstendens. På sätt och vis kan man tolka detta så att genom att det skedde en lokalisering (parlamentarismens fästande vid en utländsk eller en svensk form) ägde även samtidigt temporalitetens negation rum. Under valrörelsen 1911 hade vänstern framfört tanken att parlamentarism inte var någon främmande 'importartikel' utan tvärtom bara "den naturliga slutpunkten i en inhemsk, jämn, organisk utveckling" (Rexius 1917, 181), en tanke som mötte ett rejält motstånd hos Rexius och bland de konservativa. Detta syns i biskop Gottfrid Billings förebråelse om de resultat som varit följden av den ändrade situationen:

"Man förvånas ofta öfver riksdagsnovitiens frimodighet i att upptaga kammarens tid med långa ej alltför sakkunniga eller det föredragna ärendet utredande afhandlingar. Ej sällan erinra dessa om hvad som förekommer på val- eller folkmöten. Det är väl vid sådana som talegåfvan uppöfvats

och rampfebern bortgymnastiserats. (Billing 1913, 84-85)

Att det under den tiden var ganska vanlig att anse att reformkrav skulle ha mer eller mindre sakkunniga eller 'vetenskapliga' motiveringar ger möjlighet att granska även mer 'populariserade' tidskrifter, men samtidigt verkar åt ett håll som alltsedan 1800-talet varit dominerande: 'folkupplysning' genom kampen om det som skulle betraktas som 'det nationella', 'det allmänna' och det 'politiska'. (jfr Tingsten 1969) Som Oscar Larsson uttryckte det: "Men att avvisa försöken till en vetenskapligt grundad samhällsuppfattning hämnar sig självt" (Larsson 1911, 9).

Det har funnits tendenser i Sverige under detta århundrade att — för att uttrycka det något tillspetsat — den politiska historiska forskningen varit av karaktären 'history with politics left out', eller historia 'with society left out' och allvarligast en disciplin 'with history left out'; man har antingen betonat samhällseliga 'behov'³ som motiv eller så har forskningen i sin aktörsorientation och 'önskemål', 'avsikter' och 'målsättningar' varit "påfallande anemisk" (Pettersson 1993, 13-15). Om svensk politisk historia kan man med Nilsson konstatera att historikerna och deras tolkningar om ämnet har efter 1960-talet kanske mest varit 'besatta' av socialhistoria och arbetarrörelseforskning medan statsvetarna har ägnat sig åt "teorier och modeller som sällan använts på en så avlägsen period som tiden före 1920" (Nilsson 1993, 71).⁴

Härmed finns en motivering för denna avhandling. Den för fram nya tolkningar om svenska politik och reformkampernas betydelse inom densamma; den kan i bästa fall ifrågasätta tidigare händelse- och idéhistoriska tolkningars lineära och funktionella drag (se Kurunmäki 1996, 5). Avhandlingen utmanar t ex Lewins tolkningssätt som är baserat på *Rational choice*-teorin (se kapitel 2) och syftar till att utföra en revision av de så kallade politybaserade tolkningarnas resultat angående svenska författningsreformer, tolkningar om tidpunkten då parlamentarismen blev möjliggjord och genomdriven samt tolkningar om de anledningar som bidrog till att den kunde genomföras. Som tidigare konstaterats består denna avhandlings bidrag i att framföra tanken om betydelsen av 1914 års strider för parlamentarismens genomförande samt i att framlägga en lingvistiskt orienterad textualistisk studie kring den svenska

---

³ Jfr Enzensbergers konstaterande om Sverige: "Det är som om tjänstemännen som behärskar dem [myndigheter, nämnder, expeditioner, ämbeten enheter, styrelser och verk] stode över partierna. Detsamma kan sägas om de centrala fackföreningsledningarna. De tror sig kunna tala och handla inte bara i namn av sin organisation, utan i hela samhällets namn. I deras yttranden återkommer ständigt vissa betecknande fraser: 'Här måste samhället ingripa.' 'Det kan samhället inte tillåta.' 'Det måste samhället se till.' Om man undersöker sådana meningar närmare, kan man fastställa att ordet *samhälle* i dem är liktydigt med 'den organisation som jag företräder'." (Enzensberger 1988, 18)

⁴ "Statsvetarnas uttåg från det statsrättsligt, historiska området har fört med sig ett minskat intresse för tiden före demokratins genombrott." (Nilsson 1993, 71)

parlamentarismen, något som är nytt inom den statsvetenskapliga forskningen om Sveriges politik i början av 1900-talet: i detta arbete koncentreras på analyseringen av vänster- och högerargumentens användande, kontinuitet och förändring i det att vänsterargumenten i sin framtids- och handlingsorientation i flera avseenden kunde anpassas (taktiskt) till de ofta mäktiga krav som högerens på 'det beståendes rätt' baserade argumentation ställde, men som samtidigt innehöll andra drag som var anledningar till att även opolitiserande aspekter kan ha ingått i debatten och reformen.

Man kan jämföra dessa tankar med t ex följande citat. Där kan man på sätt och vis se tanken om att parlamentarism var en del av 'den naturliga utvecklingen'; speciellt från vänsterperspektiv. Men en tes är att det var inte i denna mening bara höger som gick vänstern till mötes, utan även vänstern gjorde det samma genom att införliva det av höger så kraftigt betonade svenska förflutna i sin argumentation:

"Efter år av diskussioner, förslag och motförslag kunde således preliminärt enighet nås i rösträttsfrågan. Det skulle fordras ytterligare en riksdags beslut för att förslaget skulle bli grundlagsfäst men det var uppenbart att man nu kommit fram till en lösning. Högerministären Lindman hade haft framgång på det område där så många regeringar före den hade misslyckats. Den hade haft detta genom att på en rad punkter gå de radikala kraven till mötes.[...]Den hade vunnit att det proportionella systemet erkändes till andra kammaren och att första kammaren inte sattes på undantag.

Rösträttskompromissen möttes inte med entusiasm från något håll.[...] Den var allt för mycket ett lappverk för att någon part skulle känna sig helt nöjd. Man förstod att den reform som preliminärt beslöts 1907 inte var definitiv. (Hadenius, Molin & Wieslander 1988, 56)

Ett syfte är att klargöra förhållandet mellan kontinuitet och diskontinuitet i svensk politik (se Stråth 1988b). Kontinuiteten syns i det konservativa språkbrukets förskjutning fram till detta sekel med dess organistiska tankegångar. Diskontinuiteten yppade sig småningom i och med positionsändringar under kampen men speciellt i och med 1914 års händelser, 'partiernas' frammarsch och valens växande betydelse för att driva politik, dess former o s v. Speciellt betydde dessa faktorer en brytning mot den äldre svenska politiken t ex sina helhets- och organismperspektiv, fast olika element av dessa perspektiv kom att överföras till 'det nyare politiska språket' efter 1914.

I denna pro gradu -avhandling kommer ett textanalytiskt betraktelsesätt att användas, och då utgör den en historisk och politisk forskning efter förebilder både inom den tyskspråkiga begreppshistoriska forskningen (främst Koselleck, Steinmetz) och den engelskspråkiga världens politologiska och textbaserade forskningar (Skinner, Pocock, Ball, Richter). Har försökt att tillämpa olika aspekter från dessa i denna granskning i

enlighet med förutsättningar och krav som materialet och objektet har ställt. Utifrån denna utgångspunkt har försökts spåra de 'nyare' politiska formernas, uppfattningarnas och konceptionernas (som i sin tid tematiserats t ex av Weber, Michels och Ostrogorski) uppkomst i den svenska politiken och politiska kontexten.

Avgränsningen angående forskningsperioden har skett främst av praktiska skäl så att den börjar från 1900-talets första år och löper fram till 1920-talets början. I den mån man kan betrakta 1800-talet som att ha innehaft betydelse för 1900-talshändelser har jag gått in på dem: det utgjorde dock en betydande bakgrund och man behöver bara tänka på det idémässiga arvet som fanns från t ex 1800-talsliberalismen (i dess olika och ändrade former) för att inse vikten av den föregående perioden. Men dessa frågor har diskuterats ur vettighetens perspektiv, för att inte dra alltför mycket olika saker in i granskningen. Man kan väl säga att det som diskuteras t ex angående 'liberalismen' och 'konservatismen' får sin motivering i det att själva selektionen av de aspekter och faktorer som tas upp har skett med tanke på de andra frågorna som framkommer i avhandlingen. Eftersom till exempel parlamentarismens, rösträttsfrågans och representationsfrågans sammanflätade natur har ställt sina krav på betraktelsen, har hänsyn till dessa tagits ganska flexibelt eftersom man ofta har diskuterat olika saker på en och samma gång, som redan ovan sagts.

1.2 Avhandlingens innehåll och källor

I andra kapitlet kommer denna avhandlings forskningsstrategiska utgångspunkter att diskuteras. Vad som främst fokuseras på är språkets och politikens förhållande i den moderna politologiska forskningen. De aspekter och frågor som i kapitel 2 diskuteras har valts ut speciellt med tanke på den empiriska delen av denna avhandling. Det gäller sådana frågor som typiskt har beröringspunkter med den växande betydelsen av politikens språkliga karaktär, partiernas tillkomst, tidens stigande relevans inom politiken; aspekter som fick sina uttryck i kampen om parlamentarismen både i de konservativas argumentation, som hade sina rötter i ett äldre språkbruk, som i vänsterns mera (fram)tidsorienterade samt rörelse- och handlingsbetonade argumentation. Kontingensens betydelse i politiken har blivit en väsentlig del av den moderna forskningens utgångspunkter efter den s k 'retoriska eller lingvistiska omsvängningen' (se Palonen 1996b). Denna lingvistiska dimension hör samman med ett vidare perspektiv på politiken som man under den senaste tiden kommit att ge en allt större uppmärksamhet: politikens förändrade karaktär efter *Sattelzeit*⁵ som i den

---

⁵ *Sattelzeit* kommer att diskuteras bredare i kapitel 2.

tyskspråkiga världen enligt Kosellecks berömda formulering har ägt rum ungefär under perioden 1750-1850. (se Koselleck 1985).

Kapitel tre utgör på en och samma gång en kontextuell bakgrundsgranskning, men samtidigt kommer jag att penetrera i den kamp och debatt som fördes kring parlamentarism att göras. Väsentliga aspekter som ingick i 1800-talstänkandet och som hade betydelse i frågan om parlamentarismens införande ses på litet närmare; man fokuserar sig precis på sådana saker som har relevans för själva kampen om 'parlamentarism'. En sådan var medborgarnas 'politiska upplysning' som skedde genom tidningsspaltar, skolböcker och så vidare. Här görs en exkursion i debatten om den frihetstida parlamentarismen som var en del av 1900-talsdebatten: det främsta syftet är att ta reda på hur den populariserade och konservativa 'upplysningen' framförde idén om 'Sveriges maktägande ständer' under frihetstiden, och hur denna bild sedan kunde användas i kampen om, eller snarare mot parlamentarismen. 'Frihetstiden' utgjorde enligt högertolkningen ett exempel på hur man skulle ha det om ett parlamentariskt styrelsesätt tillämpades. Vänstern fick kämpa mot denna föreställning.

I kapitel fyra tematiseras partiskhetens betydelse efter behandlingen av dess historiska, frihetstida förebild. Under kampen skyllde höger- och konservativa kretsar vänstern för att ha infört en tanke om nya politiska procedurer som närmast ansågs vara något som 'korruperade'. Som motsats till denna nya och 'avskräckande' uppfattning om på vilka grunder politiken borde stå, var de konservativas idé om sambandet med förmögenhet, konung och statsintresse. Vad som under dessa kamper hände var att denna senare uppfattning, med sina kriterier, mer eller mindre blev politiserad och temporaliserad i vänsteruppfattningen.

Kapitel fem utgör avhandlingens huvudkapitel. I den koncentreras på hur 'parlamentarism' användes under kampen om olika reformer; hur praxis, tradition, historia och egna svenska erfarenheter utgjorde de mäktigaste *topoi* som man åberopade både hos högern och vänstern. Av politisk vikt är vänsterns förmåga att inkorporera åberopandet av det förflutna, eftersom vid sidan av de radikalare och framtidsorienterade förändringar inom polityn kom detta att vara en orsak till att man senare kunde framföra liberala vänsterreformer i konservativ form, dräkt och språk. Det är ett antagande att speciellt för vänstern (men även för högern i viss mån) gällde tanken om svårigheten att sätta den in i ett visst fack. Även frågor om vad blev politiserat och/eller opolitiserat i denna argumentativa kamp diskuteras. Viktigast var ändå hur de konservativa tillägnade sig former och idéer som härstammade från den politiska vänstern och tvärtom: en intressant blandning av konservativa och reformativa element yppade sig i och med den överlappning som framträdde under perioden, hur

nya politiska verksamhetsformer kom till stånd, hur de uppfattades och hurdan kom reformens betydelse att vara.

Striden om parlamentarism betydde inte bara strid om en viss styrelseform, utan indikerade direkt olika uppfattningar om de element som disponerade politik under tiden som här studeras. Det gällde m a o kampen mellan rumslighetens och temporalitetens betydelse inom politiken samt att man ställde utbildningens och förmögenhetens betydelse mot valens disponerande verkan. De konservativas tanke om statsintresset som ledstjärnan i politiken ingick i dessa 'delområden' i kampen, och det var mot denna tanke vänstern kämpade kraftigt genom att driva fram sin egen tanke om valens och partiernas 'ledarställning' inom den moderna politiken. Utifrån denna grund skulle regeringsbildningen och hela politiken ske. Man kan hävda att i och med (det taktiska) betonandet av och argumentationen för valens stigande betydelse speciellt från vänstern samt personfixerade (som motstats till 'status') och växlande partimajoriteter i stället för kunga-, förmögenhets- och statsintressebaserade konceptioner kunde man nå ett överläge för den parlamentarism som vänstern krävde. Parlamentarism betydde även att politik fick ett nytt drag av tillfälle, möjlighet, *chance*, alltså betoning av situationens politiska betydelse. Men dess andra sida hade starka drag av ett socialt betonat språkbruk, vilket samtidigt medverkade till att den politiska aspekten blev något 'nedrustad'.

I det sista kapitlet diskuteras betydelsen av 1914 och bondetåget närmare. Kampen om parlamentarismen kom i flera avseenden att kristallisera sig precis under detta år och speciellt i bondetåget som var en blandning av 'urgammalt' konservativt språk, tänkesätt, bakåtorientation och ursprungligen vänstergrundad rörelse med antiparlamentariska inslag. Denna blandning och överlappning kan anses ha haft sin betydelse i det att man efter demokratins och parlamentarismens 'genombrott' i Sverige kunnat förena socialdemokratiska strävanden med samhällsbevarande tankegångar och språkbruk.

Hur 'parlamentarism' användes studeras huvudsakligen i tidskriftsdebatterna. Källmaterialet kan indelas på det sätt som följer. Den första kategorin utgörs av tre tidskrifter, den högerorienterade *Svensk tidskrift*, den liberala *Forum* och den socialdemokratiska *Tiden*. Men eftersom dessa började utkomma först på 1910-talet, är den kategorin förknippad med den andra. Den utgörs av riksdagens protokoll — den är både kompletterande i så mån att tiden före 1910 täcks av detta material, men samtidigt är den ett självständigt material som är representativt just för både den nämnda perioden och tiden på 1910-talet. Den tredje kategorin består i mer eller mindre 'populariserade' eller 'intentionellt avsiktliga' historiska verk, betraktelser och översikter. Dessa är representativa för den politiska medvetenheten enligt vilken

argumenten oftast framfördes, och motståndarnas argument polemiserades.

Tidskriftsartiklar har systematiskt gått igenom, och på grund av de olika frågornas sammanflätade natur har de i denna avhandling använda blivit utvalda. Tanken har varit att ha med både höger- och vänstertidskrifter med eftersom man på det sättet kan få en preciserad bild av olika argument och motargument som använts; ett argument är ju i varje fall ett svar(sförsök), eller med Skinner: man söker alltid att göra något med sina argument (Skinner 1988; 1984, 201). Detta är ur politologisk synpunkt ett fruktbart tillvägagångssätt, eftersom det politiska agerandet och dess syften kan spåras med hjälp av att vara medveten om deras ömsesidiga relationer. Riksdagens protokoll har studerats från ett lämplighetsperspektiv med samma motivering som vid valet av tidskriftartiklar. De valdes som var representativa och i stort sett hade gemensamma beröringspunkter med parlamentarismdebatten, vilket betyder att allt var inte möjligt att ta med.

Användandet av sekundärlitteratur har jag försökt få så täckande som möjligt inom förnuftighetens gränser och med tanken på de krav frågeställningen ställt på behandlingen. Sekundärlitteraturen består i verk som är hämtade från ett ganska omfattande område vad angår deras motivkretsar, vilket förstås beror på att forskningens bakgrund velats få så bred som möjligt inom ämnesområdet.

1.3 'Folket', 'nationen' och deras historia i kampen

Det är självklart att 'utvecklingen' i fast samband med framstegstanken utgjorde en konstituerande del av sekelskiftets tänkande och språk - men med början främst hos vänstern (om också i högertänkandet, men då endast med tillbakablickande traditionalism e dyl; se t ex Tingsten 1939). Den hade en påverkan på uppfattningen om tidens betydelse och så utgjorde den ett centralt drag för vänsterns strävan - högern måste ta förhållandevis mer hänsyn till den, men vänstern var också tvungen att räkna med de konventioner och gränser som redan högerns existens men genom det även 'erfarenheten' (se Koselleck 1985) ställde för handlingen. För de konservativas del kan man säga att deras syn på politik baserade sig på uppfattningar som hade sina rötter bl a hos filosofen C. J. Boströms 'ämbetsmannafilosofi', på 'nyttan' som förekom under och efter tiden av Boström och i över huvud taget på de erfarenheter (t ex, den s k stora kompromissen 1873, tullstrider, nationalismen, unionsupplösningen) som gjorts på senare delen av 1800-talet och senast vid 1905.

1800-talet var avgörande för den nya offentligheten, där även medelklassen, andra samhällsgrupper, de nya och framväxande partierna och frikyrkor kunde framträda.

Den nya offentlighetens genombrott betydde brytning med det språk som var skapat av 'överheten', d v s kungamakten, kyrkan, skolan, armén o s v. Detta språk bestod i riter och ceremonier som skulle inpränta lydnadens, den fasta samhällsordningens och religionens ideal hos medborgarna. Brytningen med detta överhetspråk innebar tanken om en annan offentlighet med sökandet av andra riter och ceremonier. (Johannesson et al. 1987, 5) Den nya offentligheten och det nya offentliga livet fick s a s "en teatralisk karaktär och en ny typ av hjältar" (ibid., 6); dessa hjältar skulle företräda 'folket' och föra dess talan mot den gamla 'överheten'.⁶ Denna nya offentlighet innebar att man ofta grep efter myter och gestalter ur det förgångna, martyr och profet och tribun. (ibid.) Från vänstersidan var representativa figurer för denna 'folkighet' liberalen Karl Staaff och socialdemokraten Hjalmar Branting med några andra verdandister på senare delen av 1800-talet.⁷

Småningom blev tidningspressen offentlighetens huvudforum i stället för den kommunikation som hade skett uppifrån, genom olika myndigheter och för det mesta i strängt formaliserad form av påbud och krav. Tidningarna började i allt större utsträckning avgöra vad som uppfattades som allmänna och offentliga angelägenheter. Det var tidningarna som valde ut historier och exempel både från det förflutna och nutiden för att upplysa och uppfostra massorna. Det blev alltså tidningarna som bestämde över 'det allmänna', 'det nationella' och 'det politiska'. (se Johannesson et al 1987; Petterson 1993, 16-17)

Tiden mellan regeringsformen 1809 och författningsreformen 1866 har betecknats av Lars Petterson som svensk *Sattelzeit*. Under denna period fick de politiska begreppen nya betydelser och innehåll. Många moderna politiska begrepp såg sin uppkomst under denna tid och dessa begrepp var tydligare framtidsorienterade än tidigare. (Petterson 1993, 12-13) Den politiska debatten spred sig till vidare medborgarkretsar och blev offentligare än vad fallet varit tidigare. Tidningar som verkade i liberalismens

---

⁶ "Man kunde också beskriva detta nya offentliga liv som en teaterscen.[...] Under 1800-talets gång började de forna åskådarna, borgarna och 'folket', klänga sig upp på denna offentlighetens scen för att själva pröva de stora orden och de dramatiska gesterna - och den smygande känslan av fåfänga och överklighet." (Johannesson et al. 1987, 6)

⁷ Karl Staaff (1860-1915), advokat, var en av liberalernas främste män i de politiska kamperna från 1800-talets slut ända fram till sin död. Några år efter Liberala samlingspartiets bildande 1900 blev han partiets erkände ledare. Statsminister var han 1905-1906 och 1911-1914. Den socialdemokratiske ledaren Hjalmar Branting (1860-1925) innehade statsministerposten tre gånger fr o m 1920. Staaf och Branting var vänner sedan studenttiden i Uppsala på 1880-talet. Båda män fanns bakom en vänster- och framstegsorienterad, 'radikal' studentförening, Verdandi, fast Branting inte kom att tillhöra föreningens stiftare p g a att han precis innan bildandet hade flyttat till Stockholm. Studentföreningen Verdandi bildades 23.10.1882. Även dess namn har en viss framtidsklang, den associerar till framsteg, framåtskridande och utveckling: det vardande. För att nämna några namn som har anknytning till Verdandi: David Bergström, Mauritz Hellberg och även självaste August Stringberg hade sympatier för föreningen. (se Kihlberg 1962)

namn började tillsammans med otaliga allmännyttiga associationer knäcka den på ständer byggda korporativa politiska kulturen. Det var främst en fråga om principens förvandling, inte i och för sig en påtaglig utvidgning av den politiska eliten. I och med denna nya politiska offentlighet kom även en tydligare strävan att uppträda i 'folkets', 'nationens' eller 'fosterlandets' namn. (se Kurunmäki 1997a, 95)

Den nya politiska offentligheten och offentlighetsbilden var den mer eller mindre tydliga grunden för kampen om parlamentarismen omkring och efter sekelskiftet. Men vad som inte är självklart är att bägge sidorna hade helt framtidsorienterade uppfattningar, eftersom de konservativas argumentering till och med kan anses ha innehållit i sina allra yttersta uttrycksformer 'reliker' från ståndstiden, vilket kanske syns bäst i bondetågshändelserna - dock i skepnad av nya rörelser. Man kan med fog gå med på Pettersons påståelse om att svensk *Sattelzeit* pågick fr o m 1809: det gäller till exempel begrepp som 'medelklass', 'arbetarklass', 'liberal' och 'konservativ' (Petterson 1993, 13).

Det skedde en transformation i 1870-talets Sverige vilket innebar att den tidigare 'framstegsrörelsen', som förr var med i den äldre koalitionen för en förändring eller förvandling inom liberala ramar, blev nu med i 'reformkoalitionen' (coalition for change) som fungerade mera inom socialliberala ramar. Denna koalition utgjorde basen för en kompromiss mellan småbrukare, småborgare och den framväxande arbetarrörelsen. Liberalismen blev förvandlad till en mera folklig och social variant. Detta var uppenbart i Sverige där motkulturella folkrörelser utvecklades som alternativet för den borgerliga kulturen. Utbildningens och den sociala solidaritetens kulturella basis var väsentlig för sammanslutningen mellan arbetarrörelsen, småborgare och småbrukare.⁸ Denna slags basis saknades till exempel i Tyskland; där var det däremot frågan om ett nära samband mellan den borgerliga kulturen, rationalismen och liberalismen, något som saknades i den skandinaviska kontexten.⁹ (Stråth 1990, 18) I Sverige innebar kompromissen inom ramarna för motkulturella folkrörelserna mot statskyrkan och den konservativa statsapparaten att även religiösa och demokratiska mål kunde inkorporeras i samma kulturella strömningar. De demokratiska orienteringarna var inte alls underordnade religiösa identiteter utan de var parallella krafter. (Stråth 1990, 21)¹⁰

Ur dessa rörelser härstammade också idéerna som hystes kring krav på rösträttens utvidgning, parlamentarism och t o m kungamaktens avskaffande och införande av

---

⁸ Se ytterligare Hurd i Stråth (ed.) 1990, 95-126

⁹ Se Kaschuba i Stråth (ed.) 1990, 223-252

¹⁰ Se ytterliga Hurd i Stråth (ed.) 1990 samt Berggren i Stråth (ed.) 1990, 469-494

republikanskt statsskick i Sverige. Man kämpade för och mot parlamentarism under årtionden, några ansåg att parlamentarismen i praktik hade tillämpats sedan den norsk-svenska unionens nedgång 1905, andra att det inte fanns en möjlighet eller förutsättningar att en sådan praxis skulle ha kunnat framkallas. Ett väsentligt element inom kampen för rösträtt och parlamentarism utgjordes av det 'folk' man kunde stöda sig på. I denna avhandling kommer inte intåg i denna diskussion i en bred utsträckning att göras. Det är därför på sin plats att ta upp frågan vid detta skede.

Från och med den franska revolutionen, under 1800-talet och t o m på detta århundrade har man frågat sig vad 'folket' och vad 'fäderneslandet' är. Folk, nation och fädernesland yppade sig i och med revolutionen som verkande faktorer och som sådana kräver de ställningstagande. I revolutionen skapade man ett politiskt folk och ett fädernesland som inte längre var bara regentens egendom. Det var precis de revolutionära eller vänstersinnade som kallade sig patrioter. Före revolutionen, och även länge efter den, var det begreppet undersåte som gällde. Undersåtar till en regent utgjorde en enhet utan hänsyn till språk, yrke, ras eller religion. Fädernesland var då denna regents land. Det var bara tillfälligt om man gjorde skillnad mellan politisk nation (natio) och stam (gens); t ex i det svenska riket var alla politiskt svenskar men man kunde t o m hävda att man var finne, alltså att man tillhörde någon speciell stam. Sådana här påståenden var inte av stor betydelse, eftersom först med nationalitanken kom nationaliteten att spela någon större roll. (se t ex Klinge 1975; Kurunmäki 1996; Stråth 1992)

I de representationsväsenden som fanns fr o m medeltiden representerade man inte 'folket' i sin helhet, utan först och främst sitt eget stånd, sin egen korporation eller stad. Nationalförsamlingen 1789 var i denna mening av helt annat slag; när makten överfördes till 'folket', eller representanter av 'hela folket', aktualiserades frågan om vad 'folk' egentligen är. (se Klinge 1975, 32-34; Podlech 1978)

Historiens del i den nationella identitetens utveckling där 'folk' är en grundläggande och dominerande faktor blev en fråga av stor betydelse. En enhetlig och ofta politiskt ändamålsenlig historieskrivning har varit en central del redan vid tiden då kungen var den viktigaste faktorn kring stats- och nationsuppfattningen. 1800-talet blev ett historiens sekel p g a den övergång till det civila samhället som starkt framhävde historiens betydelse. Med 'folkets' historia kunde man (försöka) ersätta de 'kungliga' och 'statliga' historierna. Detta stöddes av museers uppförande, stormän och statyer, stora restaurationsarbeten, olika vetenskapliga historiska skolor och den historiska romanen. Dessa spred tänkandets historiska dimension till breda lager och denna dimension blev även en viktig del av politisk verksamhet. (Klinge 1982, 284-285, 302;

jfr Koselleck 1985; Tingsten 1969; Alapuro et al. 1989; Alapuro 1994)¹¹

Man kan med fog hävda att nationalstaten är politiskt konstruerad och i sin moderna form resultatet av ett identitetsbygge med inte minst historiker, tidningsmän och författare som aktivt verksamma faktorer i detsamma. Man påbörjade en storartad och systematisk omtolkning av hela historien i nya nationella termer. Det var i anakronistisk tillbakaprojicering av dåtidens fiendebilder man grundade omtolkningen och den kom att gälla för hela historien. Man utgick ifrån att lösa och regionalt splittrade bondesamhällen utgjorde nationellt integrerade befolkningar. Men i verkligheten existerade inte någon sådan integrerad enhet "annat än i 1800-talets backspegel". (Stråth 1992, 122; jfr Sørensen & Stråth 1997)¹²

De tidningsmän och romanförfattare, eller publicister som vid sidan om de lärda historikerna och moralisterna - eller kanske genom att helt överta dessas forna roll - tolkade samtida händelser på ett sätt som skapade en sorts skådespel med symboliska och mytiska dimensioner där hela nationens eller mänsklighetens öde stod på spel. Men å andra sidan tycktes alla på förhand veta sina roller och repliker på denna 'teaterscen', vilket kan tolkas som ett försök att kanonisera 'denna lilla stora berättelses folkliga tolkning'. (se Johannesson et al 1987, 6-7; jfr Klinge 1982)

Våren 1917 var en tid med nya, nästan gränslösa förhoppningar, trots ransoneringarna på livsmedel, köer, hungerdemonstrationer och kravaller. Den 5 juni skulle statsminister Carl Swartz besvara interpellationer av Hjalmar Branting och vänstersocialisten Ivar Vennerström. Dessa gällde regeringens villighet att ta initiativ till författningsreformen - avskaffandet av den 40-gradiga röstskalan och lika rösträtt för män och kvinnor till andra kammaren.

Swartz' svar var undvikande och han framhöll att regeringens främsta uppgift var kristidsfrågorna. Branting förmodade i sin replik att högern inte var i stånd att se hur alla andra länder upplevde "skakningar, större än Europa någonsin upplevat sedan århundraden tillbaka [...] Demokratiens tidevarv har börjat och inträtt och den låter sig icke hållas nere". Vennerström pekade till sist på Axel Törnemans målningar av Torgny

---

¹¹ I skolor blev framförandet av den nationella historien en central programmatisk uppgift t ex i Finland; *Boken om Vårt Land* av Z. Topelius är ett tydligt exempel på detta, liksom *Raskens* av Vilhelm Moberg för Sveriges del. Allmän nationell (historie-) förklaring som sådan är politisk och denna kan inte utan svårigheter ersättas med ett nationellt tvärsnitt, d v s historielös beskrivning, roman e dyl. (jfr *Krig och fred* av Tolstoj som ett exempel på idén om historiskhet). (se Klinge 1982; Tingsten 1969)

¹² Det är främst en fråga om hur man *definierar* sig, genom vilka och hurdana symboler man känner igen sig och presenterar sig - som folk - till andra och naturligtvis även till sig själv. (se Klinge 1982, 303) Eller omvänt, eftersom alla politiska begrepp kräver definiering (eftersom de är ju som sådana tomma) gäller det även att man - som folk - blir tolkad på något sätt. (jfr Koselleck 1972; Stråth 1992, 122-123)

Lagman och Engelbrekt i sessionssalen: "en bild från den gamla goda tiden, då Torgny Lagman talade på tinget och sjöng frihetens ord för sin kung om hur han skulle styra sitt land". (Johannesson 1987, 9-10)

Polisen hade avspärrat Norrbro eftersom stora folkmassor hade samlats kring riksdagshuset för att invänta svaret på interpellationerna. Polisen krävde legitimation även av passerande riksdagsmän. Plötsligt ingrep polisen, och flera riksdagsmän (bl a Branting) skyndade på platsen när de hörde att polisen gjort en chock mot folkmassan. T ex vänstersocialisten Zeth Höglund uttryckte sig om saken. Han ansåg att interpellationer fått två skilda svar; det ene av Swartz på riksdagen, den andra fick man på Gustav Adolfs torg i en oparlamentarisk form med polissablar och bajonetter. Branting återvände till andra kammaren med ett meddelande som blev debattens höjdpunkt, kanske inte minst därför att det bestod i ögonvittnes auktoritet om de aktuella händelserna. (ibid., 10)

"Jag blev precis vittne till, hur dessa chocker ägde rum. Jag höll själv på att bli överriden, men både hästarna och de konstaplar, som förde dem, vände åt sidan, när jag stod stilla. Då hästlinjen passerat, var jag på andra sidan om den, men jag såg på några stegs avstånd, hur sablarna högg in på folkmassan, som stod där och icke var medveten om att ha gjort någonting som helst olagligt eller brottsligt". (AK 1917: 72)

Branting yttrade att folket hade blivit helt upphetsat av polisens verksamhet att man knappt kunde tala med dem som befann sig på plats. Men på något sätt hade han lyckats leda massorna bort från torget. Han marscherade Drottninggatan till Folkets hus "med ett ganska stort tåg". Där fick folket höra av Branting vad statsministern sagt tidigare. I andra kammarens diskussion erinrade Branting om S. A. Hedins 1902 i andrakammaren framförda ord, efter liknande demonstrationer och polischocker på Gustav Adolfs torg: nu hade "det första blodet flutit för rösträttssaken". (se Johannesson 1987, 11-12)

Följande dag ansåg Ernst Trygger i förstakammardebatten om anslagen för lantförsvarets stärkande - efter att den ridande polisens plötsliga chock mot den folkmassa som samlats på Gustav Adolfs torg dagen före hade av vänstersocialisten införts i diskussionen - att all anarki måste stävjas och det var ligapojkar som man ingripit dagen innan. Fredrik Ström drog in tre år tidigare händelser i debatten.

"När år 1914 högern arrangerrade bondetåget för att öva påtryckning på riksdagen, då förlade man icke polis och militär i spetsen av den spärrade Norrbro, då tog man högaktningfullt emot det på borggården och i de fina

familjerna här i Stockholm. Men när arbetarna här i Stockholm vilja framföra sina önskemål till riksdagen, då spärrar man Norrbro och lägger bajonetter och gevär bakom, och det hela blir en väldig sammanstötning mellan folket och det s.k. ordningsmakten. Man arrangerar för övrigt så, att envar får det intrycket, att man kanske icke hade något emot att det blev så som det blev."(FK 1917: 53)

Han motsatte sig Tryggers påstående att det var några ligapojkar frågan gällde. Man hade från riksdagens altan själv sett att det egentligen var fråga om hyggliga ordentliga arbetare, men bland de sårade hade man kunnat betrakta även kvinnor på 50 till 60 år och gråskäggiga män som trampats ned. Inga ligapojkar alltså. (se FK 1917: 54)

När man i andra kammaren fick höra om händelserna och oroligheterna på Gustav Adolfs torg insåg alla i denna kammare att detta kunde och, ja i själva verket måste användas som argument i den politiska debatten och kampen. Vad nu behövdes var (om-)tolkningar om händelserna för sina egna syften, t ex skapa en myt av dem. Detta pågick i tidningarna, på folkmötena och i riksdagen. Vänsterpartiet hade gått sina egna vägar från SAP, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, och ett av slagfälten var nu den interna kampen mellan 'socialisterna'. Branting hade valt att färga händelserna i mera dämpade toner än vänstersocialisterna. De sistnämnda var nu ute efter radikalare åtgärder: "Det är gatans parlament, denna så ofta förhånade och med sabelhugg märkta institution, som automatiskt konstituerar sig, när allt annat sviker". Zeth Höglund kunde nu utropa att det hade äntligen hänt. Dessa händelser förebådade en ny epok i svensk politik. Branting hade inte sett så kampvilliga folkskaror som Höglund skildrat. När Branting hade lett dessa demonstranter längs Drottninggatan var det egentligen en symbolisk bild av den måttfulla socialdemokratins syn på människan och samhället, och ett löfte om framtiden i Sverige som man ville förverkliga, med måtta och på fredliga grunder. Högern för sin del prövade två olika strategier. Man anklagade vänstertidningarnas agitation, att de hade hetsat stora ungdomsskaror på arbetarsidan och sedan ingjutit en anda av laglöshet och oordning i dem - m a o framförde man en konspirationsargument (eller för att tala med Johannesson, en sådan myt) som kan återfinnas i 1800-talets svenska politiska liv. För det andra kunde man använda strategin att ringakta händelserna och deras betydelse: det var ju inte mer än en fråga om några ligapojkar som roat sig med att kasta sten mot polisen. Det var ju inget. (Johannesson 1987, 16-17)

Konceptionen om folk och nation var en väsentlig del i den politiska striden, eftersom folk efter industrialiseringen på 1800-talet hade höjts till en nyckelposition i argumentationen. De stora demonstrationer för den allmänna rösträtten som hölls i landet var ett tecken på detta (de allmänna rösträttsmötena, de s k folkriksdagarna på

1800-talets slut). Men när Karl Staaff hade i maj 1906 yttrat sina berömda ord om folkakt och herremakt, replikerade Petersson i Påboda i riksdagen på följande sätt:

“Nej, striden skall rikta sin udd mot den svenska medelklassen, denna medelklass, som här i landet städse stått såsom ett värn för friheten och reagerat mot förtryck och öfvervåld, från hvilket håll detta än kommit. Det är mot denna medelklass som striden skall riktas.” (AK 1906: 57)

Det var alltså i själva verket det folk som bönderna tillsammans med lägre borgare tillhörde. Det var det *nationella* folket; motståndarna beskrevs då som *onationella*. De *nationella* hade stått som värn för friheten och reagerat mot förtryck och öfvervåld. Det är den historiska berättelsen om den fria odalbonden, Torgny Lagman och Engelbrekt som står bakom detta.¹³ Frihet, förtryck och öfvervåld uppfattades något annorlunda än hos vänstern. Denna föreställning var ändå ganska vanlig för högerens representanter. I och för sig tar Jan Stenkvis upp den skilda ställningen mellan högerens och vänsterns uppfattning om två olika nationer: för de förra utgjordes de två nationerna av *nationella* och *onationella* eller av klarsynta och förledda, medan nationerna för de senare utgjordes av fattiga och rika eller av underklassen och överklassen. Den här distinktionen mellan vänsterns och högerens två nationer fick sin höjdpunkt genom olika demonstrationer 1914. (Stenkvis 1987, 344, 320 ff)

Egentligen kan man se en grundläggande skillnad i båda lägrens föreställningar om nationen därför att den utgjorde som sådan grunden för vänsterns skiljelinje mellan de fattiga och de rika. Som ett exempel utanför riksdagens sessionsalar är Fredrik Ströms strävan att beröva Sven Hedin fosterlandsbegreppet i Cirkus i Stockholm där bägge männen skulle tala inför arbetarskaror:

“Ty fosterlandet är icke forna tiders krigsbedrifter, gamla kungagravar eller den heliga Elins avhuggna lillfinger, icke heller är det bolagsmiddagar, officersfester och studentuppvaktningar, utan fosterlandet, det är riket och folket, med dess glädje och sorg arbete och strävan.” (Ström 1914, *Tal mot Sven Hedin*, s. 10, cit från Stenkvis 1987, 290-291)

Hos vänstern tillhörde alla nationen, medan högerens uppfattning baserade sig på en tydligt spatial dimension; antingen tillhörde man rummet som hette nation eller inte. Vänsterns dikotomi byggde på något annat, mera på något som utgjorde rörelse (Koselleck 1985), och det är därför det syns en asymmetri i relationen mellan högerens och vänsterns nationer; de var på ett visst sätt inkommensurabla (stadighet vs rörelse).

---

¹³ Men även vänstern eller liberalerna gjorde anspråk på Engelbrekt, så att det var inte alls klart eller givet vem hade 'rätten' att åberopa denne av August Blanche etablerade nationalliberale hjälte, se ovan.

Detta syns även i Ernst Tryggers uttalande efter bondetåget. Folk var bundet till en nation som ägdes av kungen, och det var då kungens folk som räknades som folk eftersom detta folk var nationellt p g a att det insett försvarsfrågans viktighet 1914, alltså vikten av nationens och statens intressefråga:

"Men konungen är väl ej förhindrad att tala till sitt folk och att uttala sin mening, när representanter från hela landet vända sig till konungen i en fråga, som vi alla måste anse vara den viktigaste, som finnes för Sveriges land och folk." (FK 1914: 16)

Asymmetrin kommer tydligt fram när man kontrasterar Trygger med vänsterrepresentanten Kvarnzelius som ansåg kungens borggårdstal ha (nästan) fördärvat det band av förtroende som funnits mellan kung och folk. Det hade skett en brytning mellan kungen och folket. (FK 1914: 16) Hos högern kunde alla vara nationella, om man bara så ville; men att använda vissa nationella element som det röda trådet i rikets styrelse var en annan sak. För vänsterns del kan man konstatera att folket och nationen bestod i alla människor oberoende av sinnet angående det nationella, vilket för högern utgjorde grunden för dem som kunde kallas folk. Vad man ser här är en blandning av stabilitet och rörelse, spatialitet och temporalitet både hos högern och vänstern; de förras agerande fick sin gestalt i en ny, från arbetarrörelsen lånade form - i massdemonstrationen Bondetåget 1914, medan såväl demonstranternas som kung Gustaf V:s tal på borggården framhävde spatiala aspekter med sin forntida klang.

2 FORSKNINGSTRATEGISKA UTGÅNGSPUNKTER

2.1 Kontingens, tolkningen och det politiska

Kontingens kan karakteriseras så att i vidare mening är all faktiskhet kontingent som inte har några grunder. Dess andra sida är ändlighet, bräckligheten och tillfälligheten av alla strävanden och mål. Kontingens innebär då okontrollbarhet och att detta är en oundviklighet. (se t ex Rorty 1989; Palonen 1993; Arendt 1958) Kontingensen syns i det att man inte kan härleda det hur man hadlar/agerar från några grunder, utan agerandet är alltid i förhållande till den situation man befinner sig i och vad man råkar göra i denna situation. Motiveringarna för eller mot en handling 'grundar' inte den, utan fungerar endast som argument för och mot denna handling. (jfr Rorty 1989, 5-7; allt kan beskrivas som gott och ont o s v) Motiveringarna ersätter aldrig ofråkomligheten av själva valet. Kontingensen kommer fram t o m i det att handlingen eller tolkningen alltid har oberäkneliga och okontrollbara element. (Palonen 1993, 98-99) I detta arbete kommer jag att använda en vid tolkning av kontingens som ett *heuristiskt* historiskt textanalytiskt tillvägagångssätt.

Kontingens i allmänhet är en av de avgörande faktorerna i det att man kan, eller att det lönar sig att ägna sig åt granskningen av en gammal — och ofta redan flera gånger granskad — historisk händelse. Man kan hävda detta utifrån tanken att 'sanningen' och 'grunderna' inte är platoniskt eviga o s v, utan att de måste anses som sammanflätade med språket och vidare i den praktiska tanken att språket håller på att förändras. Tanken om språkets kontingens ger över huvud taget möjligheten att framföra olika tolkningar om ett ämne eller en händelse(kedja). Det är därför man kan hävda att: "the decisions we have to make about what to study must be our own decisions, arrived at by applying our own criteria what is rational and significant" (Skinner 1988 100-101).

Att i tolkningen undvika några mer eller mindre orätta (ur nutida forskningens perspektiv) förfaringssätt tjänar kontingens en viktig uppgift. I och med att man är medveten om den kan man undvika såväl efterklokhet, oberättigade grundläggningar eller motiveringar som det att ta saker och ting för givet. Till exempel betyder kontingensens iakttagelse och närvaro i en forskning, i motsats till lineära och deterministiska utvecklings- och slutpunktstänkande, möjligheten till kontrafaktiskhet och alternativa händelsekedjor. För att illustrera hur saker och ting i verkligheten inte gick som planerats kan citat hämtas från Olle Nyman. Det handlar om 1909 års reform:

"Hans [Staaffs] framtidslinje koncentrerades till demokratiseringen av andra kammaren på majoritetvalens grund med uppoffrande av kommunalreformen och med

första kammaren lämnad orörd. Skulle man gå miste om den kommunala rösträttsreformen [...] vore det något som finge tas med jämnmod." (Nyman 1966, 43-44)

"Men i stort sett var det uppenbart det konservativa alternativet som segrade vid representationsreformen 1907-1909. Andra kammarens rösträttsfråga hade via valsättsdiskussionen och garantitänkandet [via det proportionella valsättet] i övrigt förvandlats till en författningsrevision med flera aspekter" (ibid., 56)

Oavsett alla fördelar och utmärkta tolkningar samt kritiskheten mot forskning kring svensk politik kan man ta fram Leif Lewins *Ideologi och strategi* (1984) som ett exempel på brister i analys av politik och politiskt tänkande vad gäller kontingensen. Först de positiva insatser som han har framfört med sin forskning. Han motsätter sig två 'naiva' föreställningar om politik: den ena är uppfattningen att det är strukturer och andra 'yttre krafter' som styr de politiska aktörerna medan den andra är uppfattningen att politikerna skulle vara "en sorts eldflugor, som fritt uppför sin dans utan några som helst begränsningar på sin rörelsefrihet" (Lewin 1984, 21). Han anser att också den svenska historieskrivningen ofta tar på sig den skulden att man i sin ambition att förklara vad som har hänt staplar så många förklaringar på varandra att man till slut bara kommer fram till en vilseledande bild av historien som om den var determinerad. (ibid., 21-23) Kontrafaktiskheten är ägnad att 'desarmera' den deterministiska bilden.

Enligt Lewin strävar man i *Rational Choice* -typiska betraktelser att lägga märke till kontexten, som ekonomiska resurser och politiska traditioner, och dess begränsningar av rörelserummet och handlingen, men främst betonas att det är aktörerna som finns bakom olika beslut. (ibid., 19) Syftet med forskningen är att framställa förklaringar som söks i de enskilda aktörernas ideologiska och strategiska motiv, och t o m ur den potentielle förlorarens perspektiv. (ibid., 38) Dessa synpunkter är väsentliga för att kunna problematisera kanoniserade samt lineära och deterministiska historiska tolkningar, vinnar- och givna historier.

Bristfälligheten i *Rational Choice*- samt spel- och beslutsteoribaserade tolkningar är emellertid deras tendens att för ensidigt ta hänsyn till kontingensen. Det verkar som om allt — eller åtminstone nästan allt — till slut relateras till ideologibaserade preferensernas rationalistiska, strategiska och taktiska användande i form av olika handlingsalternativ. Då ser de politiska manövrarna ut som mera eller mindre kalkylerade, resonerade o s v. (se Lewin 1984, spec 10-14 och 22-38) Kontingensen betyder då kontrafaktiskhet och syns i det att händelserna kunde ha skett annorlunda. Märkvärdigt är att det inte blir stort rum för tanken att valen är grundlösa eftersom ideologierna tillsammans med olika begränsningar 'bestämmer' vilka preferenser man

väljer; tanken om valens grundlöshet betyder att de inte är rationella. Inte heller blir det att handlingarna har dimensionen av oberäkneligheten, oförutsägbarheten och okontrollbarheten iakttaget i det *Rational Choice* -artade betraktelsesättet: man söker genom preferensval kalkylera de alternativ som upprätthåller de bästa utsikterna.

Man kan tillspetsat säga att med sina givna preferenshierarkier har *Rational choice* svårigheter med att den först vill uppfatta sig själv som en idealmodell e dyl, som sedan kan inkludera det svenska stats- och politiska livet i sig, men genom att gå in på de svenska traditionerna och 'strukturerna'. Med andra ord kan man säga att man inte försöker ankyta nutida vetenskap om saker och ting i politik till det rationella valets situation, man söker inte införa de kontingenta dragen i en situation in i den rationella valsituationen, utan tolkas att tillhöra t ex 'regeringens förmåga att styra' e dyl. Då kan man säga att man råkar in i svårigheter om en given preferenshierarki i själva verket saknas, eller om själva situationen ifrågasätter tolkningar av denna hierarki. (för revisionsförsök angående problemet med kontingens, se Knight and Johnson 1994)

Ett exempel på *Rational choice* hämtad från Lewin:

Staafts "sätt att söka pressa fram ett stöd för en viss konstitutionell ståndpunkt ur den moderna politiska historien var också en onödig argumentation. Staaft kunde i stället ha resonerat på följande sätt: regeringarna skall i fortsättningen göras beroende av riksdagens (eventuellt andra kammarens) godkännande, inte av monarkens. [...] I stället för att påstå att parlamentarismen redan fanns i 'den levande författningen' kunde han ha förklarat, att han syftade till en systemförändring som innebar att maktdelningsregeln ersattes med parlamentarismen." (Lewin 1984, 132)

Lewin konstaterar vidare att "en deklaration om systemförändring skulle kanske uppfattats som något skrämmande av väljarna" (ibid. 132-133). Ett *Rational choice* -artat synsätt kan vara 'blint' när det gäller att se den politiska aspekten i att använda olika sätt att argumentera innovativt i en situation; att både använda den deskriptiva vokabulären som är gällande vid en viss tidpunkt och samtidigt försöka utvidga vokabulärens normativa/evaluerande gränser åt riktningar som ger nya möjligheter att driva politik (se Skinner 1970; 1988). Man kan alltså säga att forskarens utgångspunkt i *Rational choice* -teorin förutsätter mer eller mindre en viss stadighet när 'ideologier' konstrueras.¹⁴

---

¹⁴ Problematiskt är t ex hur man kan få fram exakta nyttovärden för olika handlingsalternativ. *Rational choice* har m a o inte så mycket att säga i en situation där det inte finns någon given preferenshierarki. (se Lewin 1984, 147)

Kontingensen spelar alltså en avgörande roll som forskningens inre utgångspunkt både för tänkandet och handlingen. Handlingen kan inte härledas från några fundamentala grunder utan man argumenterar i en viss kontext mot eller för en handling i densamma. För samtida aktörer yppar sig kontingensen i det att man talar förbi varandra: samma motivering kan användas både mot och för en handling men man kan med olika motiveringar även komma fram till samma ställningstagande angående handlingen (se Palonen 1993, 98). Detta tänkesätt erbjuder en fruktbar utgångspunkt för ett textbaserat läse- och betraktelsesätt tillsammans med den händelsehistoriska nivån. Det är alltså på ett slags *von oben*-sätt man i denna mening kan utnyttja kontingensen i politologisk forskning eftersom förbitalandet, tvister och konfliktsituationer i de praktiska politiska situationerna nog blir ännu tydligare för de efterkommande generationernas forskare.

Men i och med förbitalandet finns möjligheten att använda det strategiskt och taktiskt till fördel av egna argument och deras legitimering samt mot andras argument. Ett exempel på detta är Karl Staaffs och Gunnar Rexius' tolkningar av 'parlamentarismen', vilket påvisar en konfliktfull dimension:

"Oerhörd förvrängning att påstå att vi frisinnade *öppna en ny* författningsstrid.

Ty ingenting vissare än att det politiska system vi förorda är den naturliga frukten av den hittillsvarande utvecklingen. Se De Geer, Posse, Themptander etc.

Boström allenast konstaterade ett faktum. Alltså ej, såsom Hamilton säger, att vi ta fasta på hans yttrande, utan vi åberopa den verklighet som hans yttrande konstaterade.

Två saker: parlamentarism: tydlig utveckling mot den och andrakammarövertikt." (Staaff sommaren 1911, cit. Brusewitz 1951, 136)

"Man konstaterar den himmelsvida olikheten mellan De Geers och Karl Staaffs författningsideal. För partiregementets parlamentarism har vår riksdagsordnings fader [De Geer, KP] uteslutande antipatier. En *sådan* parlamentarism är det ej han velat gifva oss med sin representationsreform." (Rexius 1917, 189)

För att ta upp betydelsen av politikens kontingens i den moderna politiken kan man för en kort stund koncentrera sig på partiväsendets och valens betydelse, alltså på den praktiska nivån reflektioner om den demokratiserade politiken från ett abstraherande perspektiv. Det är just dessa reflektioner som börjat disponera politiken under den period som här kommer att studeras. Vid sekelskiftet hade flera teoretiker (t ex Moisei Ostrogorski och Robert Michels) att hantera problem som de ansåg ha uppstått om hur man kan hitta nya ramar med vilka man kan förbinda samhällets medlemmar med

samhället. Detta gäller i sin tur inom ramarna för traditionens brytning, sammanstörtandet av klasskohesion och -hierarki samt avbrytandet av de förbindelser som inkorporerat den traditionella individen i kollektiven. Alla dessa förnyade element öppnade ett nytt spelrum, vilket man ofta upplevde som ett ofrånkomligt ont och att det måste begränsas så att det inte riskerar samhällets tillvaro. (Palonen 1997, 34; jfr Bagge 1912)¹⁵

Partiverksamheten blev en vederbörlig och acceptabel form av politisk verksamhet, och således utgjorde den en del av nyheten i tidevarvens *polity*. Men varken partiskhet — som funnits sedan länge i och med partier — eller utvidgandet av rösträtten — vilket för sin del mångfaldigade möjligheten för kontingensen — är lösenord till kontingensen. Kontingens som explikation av den inre valsituationen inom en *polity* berör då snarare valen. (Palonen 1997, 34) T ex kompetensen eller förmågan att vinna val är paradigmatisksituation inom den moderna politiken och specialfall för att kunna behandla det kontingenta, de kontingenta händelserna. Valen är en kontingent händelse *par excellence* inom *polityn*: valen innebär både kontingensens 'voluntaristiska' aspekt — uttrycket av väljarnas vilja — och oförutsebarheten av det som händer. (se Weber 1917, 98-104) Detta tematiserades i den svenska debatten om 'parlamentarismen' i och med rösträttsfrågan och valens betoning som grunder för regeringsbildningen på basis av folkmajoritetets 'viljeuttryck'. När t ex Pontus Fahlbeck ville avvisa den parlamentariska regeringsbildningen, kom detta fram omvänt eftersom han anlidade tanken om den grund som en parlamentarisk regering behövde, majoritetsstödet inom riksdagen. Utifrån statsintressets synvinkel argumenterade han att formen av en genom valen upprättad riksdag var på grund av den konstitutionella dualismen sådan, att en sådan majoritet i gemensamma voteringar saknades, liksom den p g a partiväsendet saknades såväl i var och en av kamrarna, som i båda tillsammans. Och svaret härmed ljud:

"Endast en regering, som är obunden af partihänsyn, kan skipa rätt emellan de olika intressena, på kompromissens väg utjämna motsatserna och därigenom få till stånd för landet i dess helhet, ej blott för ett parti, gagneliga beslut." (Fahlbeck 1916, 84)

Som perspektivist, nominalist och konstruktivist tolkar Max Weber den finalistiska handlingsteorin så att *Chancen* och *Nebenfolgen* står över mål och medel. Begreppet

---

¹⁵ Gösta Bagge, redaktör i Svensk Tidskrift karakteriserar den förändrade situationen och de nya politiska formerna från ett konservativt perspektiv så att: "Planlagdt af medborgarna själfva i det uttryckliga syftet att hålla kontrollen öfver samhällets angelägenheter i egna händer, för att göra de styrande direkt ansvariga inför samtliga medborgare, har dess verkliga, praktiska resultat blifvit en oansvarig oligarki af partipolitiker och en godtycklig tjänstemannaklass, hvarken vald af folket eller ansvarig inför folket." (Bagge 1912, 66)

Chance — och som dess specialfall de oavsiktliga följderna — möjliggör det temporala, partikulära och icke-realiska begreppsligandet, uppfattat som operativ kategori. Den utnyttjar den erfarenhet att det alltid är möjligt att agera på något annat sätt. *Chance* är då en variant av det möjliga; det kan beroende på situation betyda realiserbarhet, tillfälle/chans eller möjlighet. (Palonen 1997, 39; se Weber 1904, *Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*, Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, Tübingen, Mohr 1968, 146-214; Weber 1917, 100-104; Weber 1919)

Om man tolkar politik som strävan efter valseger, betyder det även accepterandet av politikens temporalitet. I och med valen blir politiken något som händer med vissa mellanrum och som inte i sig äventyrar stabiliteten inom en *polity*. Ändå innebär det att en förändring blir möjlig. Regeringsmakten är tidsbegränsad, men regeringsskiften vid valen betyder inte att den konstitutionella eller demokratiska *polityn* sätts i fara, utan är tvärtom till förmån för dess bevarande. (ibid., 36) Å andra sidan kan man tänka sig att *polityn* blir temporaliserad. Valen blir genom demokratisering en upprepande händelse som är lika viktigt som politikens lokalt fästade vid kabinettet, parlamentet eller presidenten.

Den temporala aspekten av en *polity* förvandlar ett riskelement till en chans, och möjligheten att ersätta regeringsmakten blir då en chans för att förnya *polityn*. Sålunda får politiken även en inre spänning, som uppstår mellan valens temporaliserande och förändringsorienterade dimension samt partiernas och parlamentets spatialiserande och stabiliserande dimension. Politikens temporalitet avtecknar sig ännu radikalare i motsättningen mellan väljarnas aktuella åsikter och byråkratin som strävar efter tidlösheten.¹⁶ Om man tolkar politiken som kompetens att vinna val, blir politiken temporaliserad ytterligare i den meningen att man inte längre orienterar sig mot 'eviga' eller givna mål, utan politikens mål blir då dem som sätts av förtroendevalda personer och målen kan, naturligtvis, förändras när personerna blir andra. (se ibid.; Weber 1917, 103-104, 127-128) Till exempel Torgny Segerstedt tog i *Forum* upp diskussionen om möjligheternas betydelse för agerandet så att man kunde ta hänsyn till situationen och dess krav då han ifrågasatte (enligt hans åsikt alltför) strama valprogram som den ledande faktoren i politiken. (Segerstedt 1915)

Sambandet mellan frihet och kontingens i demokratin sågs kanske av klassiker som Ostrogorski och Michels samt även av människor kring sekelskiftet i voluntarismen, som att folket eller väljarkåren uttryckte sin vilja. Med utgångspunkten i politik som

---

¹⁶ Byråkratin kan temporaliseras t ex genom rotation, som i USA ägde rum för första gången för om Andrew Jacksons presidentperiod.

strävan efter valseger ser väljarnas godtycke ut att likna *fortuna*, ett begrepp som står över politiken och av vilket man inte kan säga något specifikt om. Politik uppfattat på detta sätt betyder att den tar åsikter för givet, eller den inte m a o stöder reflektionen av dem och därigenom blir partiets eller kandidatens linje anpassad efter åsikternas fördelning. Valresultaten är alltid oförutsägbara och detta liknar, speciellt för valarbetarna, företeelsen korruption vilket då måste inskränkas. (Palonen 1997, 38)

2.2 Politik, språk och konflikt

"Det fanns från första stund ett starkt intresse för språket inom 1800-talets 'folkrörelser'. Det var ju genom ett nytt språk som de skulle nå ut till de grupper som hittills stått utanför det politiska eller offentliga livet, och organisera dem i en kamp för att förändra hela samhället." (Johannesson 1990, 101)

Citatet ovan om den nya situationen inom svensk politik på 1800-talet framhäver både politikens och språkets omformbara karaktär. Skinner anser inte att det går att dra en skiljelinje mellan den sociala världen och språket, de är inte helt skilda områden. Tvärtom vill han betona distinktionens artificiella karaktär:

"It is true that our social practices helps to bestow meaning on our social vocabulary. But it is equally true that our social vocabulary helps to constitute the character of those practises." (Skinner 1989a, 22)

Och om det finns ett kausalt samband mellan det sociala språket och den sociala världen, är det enligt Skinner snarare ett fel att anta att språket skulle avspegla 'verkligheten' (ibid.; jfr Rorty 1979). Koselleck för sin del anser att en cirkel från språket till tingen och tillbaka är en för naiv uppfattning. Han uttrycker det på följande sätt:

"Rather, there exists between concept and materiality a tension which now is transcended, now breaks out afresh, now appears insoluble. Between linguistic usage and the social materialities upon which it encroaches or to which it targets itself, there can always be registered a certain hiatus. The transformation of the meaning of words and the transformation of things, the change of situation and the urge to rename, correspond diversely with each other." (Koselleck 1985, 85)

Vid lingvistiskt orienterad utgångspunkt tar man hänsyn till aktörerna på det sättet att de inte bara är bundna till eller rent underordnade de sociala eller ekonomiska förhållandena. 'Klass' och andra motsvarande begrepp eller identifikationskategorier är politiskt konstruerade och de bör precis av denna anledning ses som relativa och

historicistiska. I stället för att se dem som objektiva strukturer e dyl *an sich*, borde man se dem som en potential som kan mobiliseras genom språket. Detta syns på ett sätt i det att de politiska rörelserna inte utvecklas logiskt, utan taktiskt genom improvisering när man söker efter stöd och genom att använda eller tillägna sig andras och andra idéer för egna syften. Politiska rörelser ska snarare ses som blandningar av tolkningar och program än som enhetliga intellektuella eller motsvarande program, ordningar eller som en fast policy. (Stråth 1990, 6; jfr Farr 1989, 32) I Sverige kom detta fram i och med en viss flexibilitet som fanns både inom högern men tydligare hos vänsterpolitiker, som utnyttjade i flera avseenden högerargument och -språk för att kunna framföra och genomföra sina egna krav. Man åtog sig ofta bland vänsterrepresentanter ett organistiskt färgat språksätt och stödde sig till det förflutna i likhet med de konservativa.

Eftersom å ena sidan huvuddelen av de politiska handlingarna sker genom språket och å andra sidan genom de politiska föreställningarna, handlingarna och praktikerna är konstituerade genom begreppen och språket, kan man med fog hävda att politik är lingvistiskt och språk är politiskt (jfr Palonen 1994, 102). Intressena är konstruerade i det diskursiva fältet, i den politiska kampen om begreppen och genom introduktion av nya begrepp och metaforer. Intressena är m a o lingvistiskt konstuerade. (Stråth 1990, 6)

Man kan vidare illustrera politikens lingvistiska aspekt med hjälp av Kurt Johannesson som visar hur språket och den moderna politiken har varit tätt sammanflätade sedan 1800-talet. Under perioden före sekelskiftet hade Sveriges socialdemokratiska arbetarparti (SAP) börjat ta avstånd från revolutionära och 'alltför' radikala krav (d v s för att undvika en alltför 'stor' konflikt) och proklamerade att samhället endast borde omvandlas genom fredliga reformer. Det var därför associationer, där man bl a utbildade och tränade sina medlemmar i att uttrycka sig korrekt i tal och skrift samt debattera, där agitationen pågick o s v, blev något av en belastning för partiet (SAP). Problemet löstes genom att bli 'tvåspråkigt':

"Agitationen behölls för att rekrytera nya medlemmar och stärka lojaliteten och kampviljan inom de egna leden. Men utåt använde man ett annat, mer 'borgerligt' språk, för att övertyga andra partier och grupper att man inte ville raseras den gällande samhällsordningen utan arbeta fredligt inom dess ram. Dessa två språk, agitators och parlamentarikers, är än i dag ett karakteristiskt drag för den svenska socialdemokratin." (Johannesson 1990, 102)

Man kan alltså efter Farr hävda att

"in acting politically actors do things for strategic and partisan purposes in and through language; and that they can do such things because the concepts in language partly constitute political beliefs, actions, and practices." (Farr 1989, 32)

Språket påverkar praxisen (eller praktikerna) fast det inte konstituerar den. Det är karaktären av praxisen som språket konstituerar, inte praxisen i sig, genom att beskriva och evaluera den. Man kan därför påstå att det är den praktiska konflikten som är av primärt intresse. (Tully 1988, 22-23) Det gäller alltså att kunna erövra nyckelbegrepp och prioritetspositioner eller kanske t o m tolkningsmonopolet av desamma. Nietzsches formel "definierbar ist nur, was keine Geschichte hat" kan anses innehålla tanken om den språkliga konflikten. Avvisandet av tanken att språket skulle avspegla världen som sådan betyder då att en av politikens avgörande aspekter består i kampen och konflikten om historiska och alltid åtminstone potentiellt omtvistade begrepp och argument. (se Koselleck 1972; Stråth 1990; Steinmetz 1993)

Begreppen är utvecklade av sociala aktörer i syfte att utgöra ramar för tolkningar och att identifiera viktiga problem, och för att inom dessa göra förslag till lösningar, för att 'förlikas' med den nya tiden, eller moderniteten, och framtiden. Resultatet är alltid en öppen fråga och kan aldrig determineras i förhand. Dessa processer och resultat är med andra ord kontingenta. Begrepp som framkommer i sådana processer producerar intressen och meningar (meaning), vilka är mångdimensionella och relativt formade i ett diskursivt fält samtidigt som nya fält skapas. Betydelsen är kontingent. (Stråth 1990, 5-6) Såväl meningen som resultaten beror alltså på tolkningen, de är omstridbara.

"Språket och bilderna i sig är inte en genomgående drivkraft i historien, en *prime mover*, utan ett sätt att strukturera och producera sammanhang. Begrepp, metaforer och symboler utvecklade i en diskursiv kamp är redskap för social produktion av sammanhang." (Stråth 1992, 114-115)

2.3 Texter och textualism — kontext och kontextualism

En text är inte endast en artefakt skapad av upphovsmannen, utan texten skall även uppfattas som kommunikation som kräver mottagare. Textens mening är alltid på något sätt en produkt av 'förhandlingarna' eller 'diskussionen' mellan upphovsmannen och mottagaren. (Ball 1995, 14)

För att använda James Tullys tolkning om Quentin Skinners sätt att analysera politik är det möjligt att komma fram till en för forskningen om politiskt tänkande nyttig uppfattning av texter. Quentin Skinner talar om ideologi, ideologisk kontext och

ideologiska konventioner. Ideologi kan karakteriseras, som Tully gör, som "a language of politics defined by its conventions and employed by number of writers" (Tully 1988, 9) eller med Richter:

"'Ideology' as used by Skinner is ment to be a neutral term, referring to any set of linguistic practices shared by many writers: vocabularies, principles, assumptions, criteria for testing claims to knowledge, problems, conceptual distinctions." (Richter 1995, 129)

För att förstå 'pointen' i författarens argument skall man ha som syfte att förstå vad författaren höll på att göra i och med att skriva texten (Skinner 1984, 201: vad en författare "was *doing in* presenting his argument"). Med andra ord kan man säga att politologisk forskning "asks about the character of text as an ideological manoeuvre" (Tully 1988, 10). Man kan gå ännu längre: eftersom texten anses som en ideologisk manöver ska man ta reda på vad författaren höll på att göra när han/hon försökte förändra eller omforma (manipulate) de ideologiska konventionerna. Vad forskaren nu gör är att han/hon granskar karaktären av den ideologiska manövern som politisk manöver. (ibid., 9-11)

Richard Rortys tanke om språket som ett centralt element hänvisar bl a till Jacques Derridas uppfattning, enligt vilken det inte finns någonting utanför texterna. Utgångspunkten är då påståendet att alla problem och samtalsämnen är språkrelativa p g a att vi har råkat välja en viss vokabulär eller ett visst språkspel. För att tala med Rorty:

"When philosophers like Derrida say things like 'there is nothing outside the text' they are not making theoretical remarks. [...] Rather, they are saying, cryptically and aphoristically, that a certain framework of inter-connected ideas - truth as correspondence, language as picture, literature as imitation, for example - ought to be abandoned. They are not, however, claiming to have discovered the *real* nature of truth or language or literature. Rather, they say that the very notion of discovering the *nature* of such things is part of the intellectual framework which we must abandon" (Rorty 1981, 156)

I detta ingår tanken att de vokabulärer eller språkspel som vi har valt står helt utan fasta grunder — samma gäller även själva valet. De är inte 'speglar' vilkas överlägsenhet avgörs i deras förmåga att beskriva (eller avbilda) ting så som de *egentligen* är; de är inte byggda på några universella fundament, något som samtidigt skulle stå utanför kontingensens verkan.

Texter i vid mening — d v s sådant som är tolkningsbart och beror på tolkningen eller tolkningarna — betyder olika saker vid olika tidpunkter, men också, beroende på perspektiv, olika saker vid samma tidpunkt. Den perspektivistiska tanken avvisar traditionell tolkning, där tolkningen sker utifrån s k metanarrativer. Traditionell 'tolkning' förutsätter då att texter har å ena sidan en bestämd, given mening men å andra sidan att tolkningen består i att förklara — eller snarare bortförklara — oklarheter, motsägelser och metaforer. (Lindensjö 1995, 15; jfr Ball 1995, 16)

Avvisandet av traditionell tolkning betyder pluralism beträffande tolkningen och därigenom kontingensens växande betydelse för val av tolkningssätt och perspektiv: det finns inte något definitivt givet sätt att se på sakerna eftersom en vokabulär inte kan ha grunder bortom vårt språk. Utgångspunkten kan då vara densamma som Richard Rorty har, nämligen den att sanningen är människans skapelse eftersom den bara finns i relation till språket som ju också är skapad av människan. Detta betyder dock inte att sanningen inte finns. Den är bara bunden till språket. Den här uppfattningen öppnar möjligheter för tolkningar. (Rorty 1989, 5-7; jfr också Johannesson 1990, 21) Som Rorty säger kan vad som helst "be made to look good or bad, important or unimportant, useful or useless, by being redescribed" (Rorty 1989, 7).

Det är precis av denna anledning man inte frågar vad som är politiskt rätt eller sant, utan "what counts as politically true and right, or as grounds for testing political knowledge, claims, in different ideologies and contexts" (Tully 1988, 20). Vad detta för sin del innebär är att man redan från början kan vänta sig finna tvister om begrepp och betydelser. När man koncentrerar sig på dessa tvister kan man få tag i olika 'nivåer' av det politiska, t ex tvister om meningar, konflikter på aktörnivån samt de politiska tolkningarna om historiska händelser och polemiker om desamma.

Både den begreppshistoriska och den textualistiska forskningsansatsen förutsätter en bred kännedom om kontexten. (se Koselleck 1972, XX) Genom detta kan man inse både begreppens och även allmännare den nyare språkliga situationens tematisering inom politiken. Från den historiska textanalytiska synpunkten är det viktigt att känna till den kontext (eller flera kontexter) i vilken texter har skrivits. Skinner har i sina arbeten polemiserat både 'rent' textualistiska och 'rent' kontextualistiska betraktelsesätt utifrån tanken att varken teoretiseringarna och abstraheringarna eller det blott händelsehistoriska betraktelsesättet kan berätta 'tillräckligt' om vad det egentligen har gällt när man ställt (vissa) frågor, debatterat dem och polemiserat vissa frågor, om man har som syfte att forska det politiska tänkandets historia. (t ex inledning i Skinner 1978, Skinner 1988) Att bli grundligt insatt i kontexten i den skinneriska meningen betyder då att man studerar den ideologiska kontexten och placerar klassiska texter i densamma så att man samtidigt lägger märke till temporära, idémässiga och begreppsliga

lokaliseringar. (Skinner 1984, 198-202) Enligt Palonen kan man inte anklaga Skinner för att hans strävan ens skulle vara 'soft contextualism' eftersom texter utgör de primära källorna och tolkningen av dessa texter den primära operationen för Skinner. (Palonen 1994, 25) Utifrån den textanalytiska synpunkten är forskningens och tolkningens underton dock textualistisk.

Poängen i en text kan förstås genom att granska intentionerna vilka sätts i sin kontext. Detta förmår en forskare att definiera i vilken mån de existerande lingvistiska och politiska konventionerna blir accepterade, övergivna eller ignorerade. Att tolka texter på detta sätt har tre fördelar. För det första kan man relatera upphovsmannens intentioner till sin historiska kontext, för det andra blir förklaringar icke-kausala eftersom de beskriver den lingvistiska handlingen ur dess ideologiska 'point' i stället för att bli härledda från t ex klassintressen, och för det tredje förmår detta tolkningsätt forskaren att förstå hur originella eller konventionella de lingvistiska handlingarna är (jfr å ena sidan textualister och å andra sidan kontekstualister). (Richter 1995, 129) För att kunna uppmärksamma förändringar i kontexten bör man också leta efter nya, tidigare uppmärksammade saker, och även saker som kanske även av samtida människor uppfattades som irrelevanta, men ytterligare bör man också undersöka motsättningar som ursprungligen inte blev konstaterade. (Farr 1989, 40-41)

En viktig utgångspunkt i den kontextuella delen av studien kan formuleras med hjälp av Kurt Johannesson. Det finns alltid lingvistiska gränser eller lingvistiska konventioner som man måste ta hänsyn till när man vill få något politiskt genomfört genom att förändra den lingvistiska praxisen (vilket man ofta måste göra när det gäller större politiska frågor såsom författningsreformer):

"Men det finns vissa gränser som man aldrig får överskrida. Människor vet att den fulla sanningen och den totala vissheten alltid är svår att uppnå. Man skulle inte kunna överleva om man ställde så rigorösa krav på omvärlden. Men man kräver att det andra påstår åtminstone skall vara 'skäligt' och 'troligt': det skall synas möjligt att underbygga dessa påståenden med skäl och bevis. Man kräver också att beskrivningen av världen eller ett visst problem skall synas sannolik. Då, men bara då kan man låta sig övertygas. (Johannesson 1990, 16)

För att kunna förstå meningen av särskilda termer, uttryck, påståenden och argument för vissa upphovsmän och deras publik, måste man — åtminstone på ett minimalt sätt — veta någonting om den tidens lingvistiska konventioner och politiska begrepp, språk och idiom tillgängliga för tidens språkbrukare. (Ball 1995, 17) Man kan illustrera de lingvistiska konventionernas vikt genom biskop och riksdagsledamot Gottfrid Billings

konstaterande om att man måste ha 'känn' på det språk med och i vilket man agerar:

"Riksdagskonsten är af sitt alldeles särskilda slag och den kan ej inläras på annat håll än inom riksdagen själf. Och själfva kärnpunkten i konsten tror jag vara, att ha 'känn' på hvad kamraterna känna och tänka, hvad de kunna tåla och orka med samt på hvad som i ett förevarande ögonblick är den mest afgörande detaljen. Helt visst ha många fler talare skadat sin sak genom att säga för mycket än genom att tala för kort, och i synnerhet genom att icke känna på sig, huru mycket salt eller socker, huru mycket sorgset allvar eller skämtsam lekfullhet, huru mycket vältalighet eller tvärhuggenhet, huru mycket lärd grundlighet eller populariserad lättfattlighet kunnat af åhörarna med tillfredsställelse smältas." (Billing 1913, 86-87)

Och vidare, om en upphovsman, en författare eller 'vanliga' människor vill få slagkraft för sina argument måste hänsyn tas till tidens lingvistiska konventioner, standarder, smak o s v. Man måste alltså skraddarsy sitt eget språk, argument o s v för att motsvara dem, vilket gäller även de allra radikalaste krav som inte kan s a s vara alltför radikala; annars blir de helt enkelt utopiska/ultrautopiska eller motsvarande. (Ball 1995, 17-18; se även Skinner 1978; Ball 1988; Ball, Farr, and Hanson [eds.] 1989) Frågan om lingvistiska konventioner och (försöka) att omforma dem tas upp närmare nedan.

Vid sidan av kontexten av det som forskas gäller detsamma dock även forskarens/forskningens kontext. Forskarens problem och intressen spelar en avgörande roll för tolkningen. Som han uttrycker det: alla tolkningar är *interest-laden*. Tolkningarna är alltid på något sätt svar på olika intressen: de kan aldrig vara 'neutrala', utan de är alltid värderingar och omvärderingar (appraisal, reappraisal). Vad man i dessa fall värderar och omvärderar är inte bara de ifrågavarande texterna utan också andra tolkningars lämplighet för stävan efter att tillgodose motsvarande intressen, eller m a o, om de kan betraktas som adekvata inom en viss kontext. (Ball 1995, 10)

Då kan man säga att med ändligheten, bräckligheten och tillfälligheten av tolkningarna, de mål man strävar efter att nå med tolkningarna samt olika strävanden över huvud taget blir perspektivens pluralism framhävd. Tolkningar som lingvistiska operationer kan uppfattas som verksamhet, agerande, och då syftar kontingensen till relationen mellan handlingarna och händelserna, inte till dess saknande: den grundar sig alltså på en händelse som skulle ha kunnat utebli, som inte skulle ha ägt rum. Tolkningens intentioner kan anses styra eller rikta tolkningsoperationen, men man kan inte behärska, ha kontroll över eller eliminera de följder (t ex omtolkningar) som beror på pluralismen. (se Palonen 1993, 98-99; jfr även Arendt 1958)

Utifrån detta perspektiv ligger utgångspunkten vid det att man inte ämnar sträva efter någon slutlig tolkning eller sanning, utan s a s framställa ytterligare en metafor, en tolkning eller en uppfattning till. Även den här tolkningen kan naturligtvis för sin del tolkas på nytt (se t ex Rorty 1981). För detta arbete betyder textualism och perspektivism sålunda framför allt ett sätt att närma sig det som skall studeras i stället för en speciell metod i strikt mening. Syftet är att kunna begripa t ex på vilka frågor texterna kan betraktas som svarsförsök och vad man håller på att göra med de begrepp och argument som används i den politiska kampen på 1900-talets början.

2.4 Politikens historiska textanalys — argumentativ förändring

Inom den begreppshistoriska forskningen har Reinhart Koselleck lanserat tanken om två historiska kategorier, erfarenhetsrum (*space of experience; Erfahrungsraum*) och förväntningshorisont (*horizon of expectation; Erwartungshorizont*). Konstruerandet av förhållandet mellan dessa två kategorier kan användas med framgång inom politologin när man forskar om politiska tvistemål som strävan efter författnings- och parlamentsreformer. Det har redan gjorts av t ex Willibald Steinmetz som i sin avhandling *Das Sagbare und das Machbare. Zum Wandel politischer Handlungsspielräume. England 1870-1867* (1993) kunnat utnyttja förhållandet mellan dessa kategorier som en mycket fruktbar forskningsapparat.

'Erfarenhet' och 'förväntning' är endast formala kategorier, eftersom det som man erfar eller väntar sig vid olika tidpunkter inte kan härledas från dessa kategorier som sådana. Det finns ingen historia som kunde konstitueras oberoende av mänskliga erfarenheter och förväntningar. Den formala tolkningsutsikten för historien i allmänhet kan med denna polaritet bara vägleda skisseringen och etablera villkor för möjliga historier, inte denna historia i sig. Detta är en fråga som angår epistemologiska kategorier som bidrar till att grunda den möjliga historien. Det är inte bara erfarenheten och förväntningarna som äger rätten till denna formalistiska egenskap vid våra begrepp, utan 'krig och fred' och 'vän och fiende' är exempel på andra motsvarande par, men även andra kategorier som konstitutionella former, politiska generationer o s v hör hit. (Koselleck 1985, 268-269; Koselleck 1997, 19-21)

Denna egenskap innebär alltid kategorier som inte berättar för oss något om t ex en särskild konstitution eller en politisk generation etc. Men när man ifrågasätter och tar upp denna konstitution, eller en erfarenhet och annan förväntning, förutsätter det det kategoriska användandet av dessa för att få sitt uttryck. Man kan t o m tala om att erfarenhet och förväntning utgör allmänna mänskliga villkor. (ibid., 269-270)

Koselleck talar om erfarenhetsrum och förväntningshorisont i stället för erfarenhetshorisont och förväntningsrum därför att han syftar på skillnaden mellan å ena sidan det förflutnas, och å andra sidan framtidens närvaro. Kronologiskt sett tar all erfarenhet språng över tiden (leaps over time), erfarenhet skapar inte någon kontinuitet "in the sense of an additive preparation of the past" (Koselleck 1985, 273). Framtidens tydlighet stöter på en absolut begränsning eftersom den inte kan erfaras eller upplevas. Det är därför gångbart att tala om en horisont i stället för ett rum. (ibid.)

Av politologiskt intresse kan då anses vara det asymmetriska förhållandet som är rådande mellan dessa två kategorier. T ex Steinmetz har påvisat att det hade skett en påtaglig förändring på den argumentativa nivån i strävan efter parlamentsreformen i England när reformen 1832 kunde genomföras. Framtidsförväntningarna hade blivit så centrala på bägge sidor jämfört med reformdebatten på 1780-talet, då erfarenhetsrummet bestämde över förväntningshorisonten. (Steinmetz 1993, 197 ff, 312)

Med hjälp av denna dikotomi kan man få den politiska och argumentativa kampen tematiserad eftersom man kan betrakta kampen från ett perspektiv utifrån vilket tanken om asymmetrin förmår forskaren t ex att uppmärksamma överläget av någondera av parterna som ingår i asymmetrin. I denna avhandling syns detta i förhållandet mellan vänster- och högreargumenten t ex angående den debatt som i inledningen fördes om 'folk', 'nation' och 'historia'. Det är alltså något som måste läsas ut av det material som man koncentrerar sig på. Koselleck uttrycker sin tanke om dessa två kategorier på följande sätt:

"Despite their respective present-centeredness, these are not symmetrical complementary concepts which might, for instance, as in a mirror image, mutually relate past and future. Experience and expectation, rather, are of different orders."
(Koselleck 1985, 272)

En av de viktigaste grundvalarna i denna pro gradu -avhandling är att orden och gärningarna, tänkandet och handlingen inte bör skiljas från varandra (se Skinner 1988 och Skinner 1984). Då förblir granskningen inte enbart realhistorisk forskning av gärningar och handlingar i en viss polity: politiken i sekelskiftets Sverige var bunden till dåtida språkliga opererande genom att de argument och argumenteringssätt som framfördes under politiska tvister var språkliga och politiska operationer.

Tillvägagångssättet är det som Quentin Skinner t ex summerar i inledningen av sitt *opus magnum*, *Foundations of Modern Political Thought* (1978). Kort sagt gäller det att handlingen beskrivs med en för tiden typisk normativ vokabulär. Vad detta innebär är

att man samtidigt även kan legitimera eller förebrå handlingar när de beskrivs. Man formar och omformar handlingen så att den ska stå i enlighet med den normativa vokabulären man använder, vilket betyder att man inte enbart anpassar språket till att motsvara handlingen, eller enbart *vice versa*. Man använder inte principer för att i efterhand legitimera handlingen, utan man handlar inom eller även mot ramarna för de gällande lingvistiska konventionerna. Det allra radikalaste politiska reformförsöket behöver då legitimation, d v s man måste ta hänsyn till publikens språkliga konventioner för att möjliggöra legitimationen. Detta betyder å ena sidan att man hur som helst inte kan överskrida de gränser som de lingvistiska konventionerna sätter utan att handlingen ser absurd ut, å andra sidan det att genom att man är medveten om detta och tar reda på vilka och/eller hurdana dessa gränser är, kan man undvika anakronismer. Poängen är alltså att undvika rationaliseringen av något agerande i efter hand, vilket inte är samma sak som tanken om handlingens legitimering. (se även Skinner 1984, 201-202; Skinner 1988)

För att de lingvistiska konventionernas betydelse inte förblir 'trivialiserade' eller förenklade, kan man vidare diskutera med Skinner. För att kunna överskrida den 'vardagliga' dialogsituationen, måste man resonera kring den historiska forskningens säregna drag som berör dessa konventioner. Problemet består i historiska betraktelser i att:

"... an understanding of the intended force of the utterance will thus depend on some prior knowledge of the nature and strength of the conventions governing the distinction, regarded as appropriate in the given situation and society, between more public and more private utterances." (Skinner 1970, 134)

Att kunna ta reda på vad en aktör i det förgångna har ämnat (eller inte) med sina uttalanden, eller att kunna identifiera avvikelser från dem som politiska handlingar, förutsätter inte bara kartläggning av de lingvistiska konventionerna, utan också granskning av konceptionen om vad som konstituerade själva rationaliteten i en viss (främmande) situation.

"If S's speech act is also an act of social and linguistic innovation which S nevertheless intends or at least hopes will be understood, the act must necessarily, and for that reason, take the form of an extension or criticism of some existing attitude or project which is already convention-governed and understood." (ibid., 135)¹⁷

---

¹⁷ "It seems a necessary truth that unless the innovation either takes such a form, or can be reduced to it, it will stand no chance of being understood, and so can hardly count even as an intended act of

En fara i det hela ligger i intrycket av bekantskap. En forskare vid en viss tidpunkt kan 'förstå' aktören att i sin tid kan ha gjort något som han inte skulle eller t o m inte kunde ha haft en intention att göra. För att undvika sådana här fallgropar är det viktigt att ta reda på de begrepp och konventioner som varit tillgängliga under den tid som studeras, för att förklara vilken mening (meaning) och kraft aktörens lingvistiska handling haft i sin tid. Men å andra sidan borde en forskare på något sätt kunna 'översätta' dessa begrepp och konventioner till språket av forskarens egen tid (för att kunna kommunicera med sin samtid)¹⁸. I sin korthet

"the point that the success of any act of communication necessarily depend on at least a mutual intuiting by S and A of a whole complex of conventions, social as well as linguistic, about what can and cannot be stated, what sorts of meanings and allusions can be expected to be understood without having to be explicitly stated at all and in general what criteria for the application of any given concept (for example, that of warning) are conventionally accepted as applying in that given situation and society." (Skinner 1970, 137)

Med Skinners termer handlar det om den innovativa ideologens uppgift, vilken han beskriver på följande sätt:

"...the task of the innovating ideologist is a hard but obvious one. His concern, by definition, is to legitimate a new range of social actions which, in terms of the existing ways of applying the moral vocabulary prevailing in his society, are currently regarded as in some way untoward or illegitimate. His aim must therefore be to show that a number of existing and favourable evaluative-descriptive terms can somehow be applied to his apparently untoward actions. If he can somehow perform this trick, he can thereby hope to argue that the condemnatory descriptions which are otherwise liable to be applied to his actions can in consequence be discounted." (Skinner 1988, 112)

Skinner föreställer de strategier, taktiker och tekniker med vilkas hjälp den innovativa ideologen kan legitimera en handling som ser främmande ut. Först kan man ta ett steg bakåt, vilket betyder att man påvisar att en okonventionell handling är åtminstone delvis i enlighet med det rådande språkbruket och de lingvistiska konventionerna. Men den främsta uppgiften för honom (eller henne) är att förändra den normativa vokabulären så att man med dess hjälp kan legitimera okonventionella förfaringsätt.

---

communication". (Skinner 1970, 135)

¹⁸ "It will be necessary, in short, if it is to be said that A has *understood* S at all, that he should be capable of rendering into terms that make sense at t_2 the meaning and force at t_1 of S's utterance and his utterance of it." (Skinner 1970, 136)

(Skinner 1988, 112-113) Av denna anledning är det viktigt att gå igenom litteratur och sekundära källor av olika karaktär: för att få en bred insyn i de förhållanden där aktörerna agerade, vilka villkor och förutsättningar som gällde för deras politiska tänkande och reformsträvanden etc. Men även det primära materialet måste vara omfattande av precis samma anledning — men bara i den mån som det hänger samman med debatten om 'parlamentarism'.

På den strategiska nivån har den innovativa ideologen två möjligheter: antingen att förändra (manipulate) rådande språkaktsteoripotential av de existerande deskriptiva termerna eller att förändra applikationskriterier för deskriptiv-evaluerande termer som är positivt laddade så att den positiva värdeladdningen kan associeras åtminstone till någon av hans handlingar. Den förra strategin utmanar motståndarna att bedöma ogillandet eller neutraliteten i språkbruket på nytt medan den senare strategin utmanar deras sätt att tillämpa kriterier och ifrågasätter om man med dem kan utesluta de okonventionella aktioner man talar om. (Skinner 1988, 113-116)

För att få en mer ingående syn på forskningssättet där skinnerskt sätt att se på materialet används, lönar det sig att se närmare på vilka 'nivåer' strid eller tvist kan uppstå. Den första är kriterierna för i vilka sammanhang en term normalt används, d v s dess applikationskriterier. Frågorna om applikationskriterierna är på samma gång en fråga om språk, ideologi, politik och sociala relationer. En term eller ett begrepp får sin betydelse från det sättet den/det används i tänkandet, från den funktion den/det fyller där. För det andra rör man sig på en nivå där man kan vara oeniga om termers/begrepps beteckningsområde, m a o gäller striden om vilka fenomen termerna/begreppen ska användas, i vilka förhållanden de ska användas. Och till sist kan man kämpa om en terms/ett begrepps performativa funktion. Den performativa funktionen består enligt Skinner — som hämtar idén från J. L. Austin — i vad man kan göra med ord, nämligen bedöma eller evaluera: berömma, (bifalla, kritisera) och fördöma. (Skinner 1989a, 6-13; Skinner 1988)

På den tredje nivån har man två alternativ för att åstadkomma förändring. Först, för att bli av med det Skinner kallar 'orthodox social attitude' — m a o, att bli av med ett ords/begrepps evaluerande aspekt har man två möjligheter: å ena sidan kan man helt enkelt kasta en term ur vokabulären för att visa sin mening (Skinners exempel är *gentleman*), å andra sidan kan man med hjälp av kontexten visa att man använder ett ord bara för att beskriva utan att samtidigt evaluera (t ex *black*). Det andra alternativet innebär att man börjar använda ett ord/begrepp på ett nytt evaluerande sätt — och göra det kontextuellt klart för andra (språkbrukare). Som exempel ger Skinner själv termen *myth* som förr i tiden, när man beskrev något med denna term, betydde att man samtidigt ansåg det beskrivna vara mindre bra, men som har numera fått en mindre

negativ laddning — om icke ha blivit en helt positivt beskrivande term; *liberal* är den term som Skinner anger för situationen där positivt värde har bytts ut mot ett negativt av somliga kommentatorer. (Skinner 1989a, 13-19; se även Boréus 1994, 238 ff) I detta arbete kommer betraktelsen att ske genom att modifiera Skinners tanke om den innovativa ideologen så att det handlar om innovativ ideologisk argumentering. Detta motiverar t ex företaget att diskutera 'frihetstidens' karaktär som *topos* i debatten. Den var en påtagligt negativt laddad term som flexibelt användes som en del av högerens stödande på Sveriges historia. Vänsterns behandling av förebråelser att de skulle ha varit i färd med att återupprätta ett statsskick typ frihetstida maktägande ständer var i huvudsak baserat på tanken att kasta hela termen ur vänstervokabulären.

Det torde vara berättigat att anta att applikationskriterier på de mest centrala termer som används i den svenska politiska vokabulären (eller vokabulärer) på 1900-talets två första decennier var för det mesta inte omstridda (á la kampen om konst i fråga om Duchamps pisoar). Om termers beteckningsområde, i vilka förhållanden termer ska användas kan man nog finna konflikter (t ex 'folk'). Men vad som här är av intresse är värden på termer och den evaluerande aspekten därför att en del av kampen var i själva verket en fråga om huruvida man kan kalla det förhållande som uppstod för parlamentarism utan negativa konnotationer - inte från perspektivet för beteckningsområde, utan utifrån synvinkeln för beteckningens normativa insats.

2.5 *Neuzeit*, *Sattelzeit* och politikens språkliga dimension

Koselleck har även lanserat en annan term, *Sattelzeit*, vilken han använder på ett heuristiskt sätt:

"Der heuristische Vorgriff führt also zu einer Schwerpunktbildung, die von der geschichtlichen Fragestellung nach Dauer oder Überdauern der Herkunft und nach Wandel oder Umbruch durch die revolutionäre Bewegung bestimmt ist. Alle begriffsgeschichten zusammen bezeugen neue Sachverhalte, ein sich änderndes Verhältnis zu Natur und Geschichte, zur Welt und zur Zeit, kurz: den Beginn der 'Neuzeit'." (Koselleck 1972, XV)

Sattelzeit är en benämning för tiden som börjar vid mitten av 1700-talet. Det är en tid som kan karakteriseras ha betytt brytning mellan den typ av begrepp som förekom under tiden före *Sattelzeit* och begrepp efter den. Gamla begrepp fick nya betydelser, neologismer kom till och man skapade nya begrepp (som 'historia', 'klass' och 'Fortschritt'). *Sattelzeit* betyder alltså en avgränsande faktor. (ibid., XIV-XV)

Politiken fick sin kampkaraktär; språket, argumenten och begreppen blev medel i den politiska kampen, de blev omstridda, och man kämpade för att vinna deras tolkningsrätt i vidare utsträckning än tidigare. Under tiden efter den franska revolutionen förändrades förhållandet mellan det förflutna, nutiden och framtiden väsentligt. Detta angår också den tidigare diskuterade relationen mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten. Kosellecks tes heter att:

"during *Neuzeit* the difference between experience and expectation has increasingly expanded; more precisely, that *Neuzeit* is first understood as a *neue Zeit* from the time that expectations have distanced themselves evermore from all previous experience." (Koselleck 1985, 276)

Politikens språk blev mera framtidsorienterad än det tidigare hade varit. I och med 'progress' eller 'framåtskridande' kom en temporal skillnad mellan erfarenheten och förväntningen till stånd. Framtiden började se bättre ut än de förgångna. (Koselleck 1985, 279-281) 'Tiden' blev politiserad vilket syns i det att 'progress' och 'tidens krav' blev politiskt laddade uttryck. När betydelsen av förväntningarna blev allt större blev de centrala politiska begreppen framtidsorienterade rörelsebegrepp (*Bewegungsbegriffe*), som syftar på förändring och rörelse. Rörelsebegreppen är alltid bundna till mänsklig planering och handling, de måste anpassas och tillämpas efter förändrade situationer. (se Koselleck 1997, 20-22) Koselleck ger begreppet 'republik' som exempel: ett definierat ändamål som kunde härledas från det praktiska förnuftet och var ständigt närvarande för mänskligheten. Vägen till detta ändamål hette 'republikanism'. 'Republikanism' som ett nytt uttryck yppade principen om historisk rörelse och den var en moralisk befallning för den politiska handlingen för att driva den framåt. Republikanism var ett rörelsebegrepp som gjorde till det politiska agerandet vad 'progress' hade lovat göra till hela historien. (Koselleck 1985, 286-287)

Efter 'republikanism' kom sådana '-ismer' som 'demokratism', 'liberalism', 'socialism' o s v. De fick karaktären som politiska slagord och uttryckte skillnaden mellan erfarenhet och förväntningar. Rörelsebegrepp i motsats till den äldre topologin öppnade en helt ny framtid. Alla rörelsebegrepp har ett gemensamt drag i det att de har en kompenserande effekt; ju mindre den erfarenhetsmässiga substansen är, desto större är förväntningarna. Detta är den temporära strukturen av det moderna. (ibid., 287-288)

Det politiska språkets förändring under *Sattelzeit* kan kortfattat hävdas innehålla följande fyra antaganden. Temporalisering (*Verzeitlichung*) betydde strävan att förknippa moderna politiska och samhällseliga begrepp med någon historiefilosofi. Många begrepp blev historiska och framtidsorienterade, vilka ofta fick sitt uttryck i olika '-ismer'. 'Progress' och 'utveckling' var tydliga manifestationer av begrepp i vilka en ny

tidsuppfattning blev artikulera. Demokratisering (*Demokratisierung*) betydde att sådana politiska och sociala vokabulärer som före *Sattelzeit* hade varit tillgängliga bara för en avgränsad elitgrupp blev nu användbara för ännu större skaror. Den politiska offentligheten blev utvidgad i och med tidningspressen och de politiska massrörelserna. Läsevanor, de texter som lästes, politiska budskap och publiksiffrorna pågick djupa förändringar under 1700-talet. Ideologiserbarhet (*Ideologisierbarkeit*) innebar att begreppen som tillhörde politiska språk blev abstraktare än tidigare, vilket betydde att de samtidigt blev öppna för tolkningar. Det blev alltså lätt att inkludera begrepp i olika ideologier, ofta kallade '-ismer'. Kollektivsingulära former blev vanliga: historier blev historia, friheter blev frihet. Politisering (*Politisierung*) för sin del betydde att begreppen blev vapen i den politiska kampen när revolutionerna, krigen och de ekonomiska förändringarna förstörde olika sociala grupperingar, regionala enheter och ståndsprivilegier från *ancien régime*. Då föddes sådana polemiska begreppspar som 'republikanism' och 'despotism' samt 'revolutionär' och 'reaktionär'. (Koselleck 1972, XVI-XVIII; se Koselleck 1997, 20-24; Richter 1989, 81; Richter 1997, 28-30)

Dessa reflektioner kring *Sattelzeit* spelar en kontextuell roll och utgör en heuristisk ram för tolkningsoperationerna i denna studie. Läget i svensk politik från och med 1800-talets mitt innebar likaså drag av de ovan skildrade antagandena. (se Petterson 1993; Kurunmäki 1996). Lars Petterson har i själva verket angett benämningen svensk *Sattelzeit* som beteckning för svensk politik under perioden 1809-1865. Enligt honom förändrades den politiska vokabulären mellan de två konstitutionella reformerna väsentligt:

"Centrala begrepp i dagens politiska vokabulär gavs bestämningar under denna svenska 'Sattelzeit'. Det gäller begrepp som 'medelklass' och 'arbetarklass', 'liberal' och 'konservativ'. Varje centralt begrepp hade innebörder som grenade ut sig i ett vardande av nya och kommande erfarenheter." (Petterson 1993, 12-13)

Man kan anse att Pettersons sätt att använda *Sattelzeit* i betydelsen övergångsepok — något som Petterson använder i likhet med Erik Gustaf Geijer — skulle kunna implicera att man håller på att övergå till något som man redan vet men inte ännu har förverkligats (se Kurunmäki 1996, 8). I svenska tolkningar har funnits tendenser att tolka historiska händelser ur perspektivet som redan från början innefattar tankar om folkrörelser på slutet av 1800-talet, den socialdemokratiska arbetarrörelsen och i sista hand demokratiseringen. Man kan uppfatta detta som en sorts efterklokhet, men detta betyder dock inte att man skulle underskatta associationernas och folkrörelsernas betydelse. En sådan här i efterhand 'determinerad' eller 'strukturerad' bild, kan leda till en lineär och evolutionär uppfattning som döljer de konkreta politiska kamperna och de

alternativ som kan ha uppstått vid sidan av det som sedan blivit förverkligat. Eller leda till rena anakronismen. (se Petterson 1993; Kurunmäki 1996; Lundkvist 1977)

Att avgränsa den svenska *Sattelzeit* till tiden mellan statsvälvningen 1809 och representationsreformen 1865/1866 kan vara något förhastat. De yttre förhållandena och tecknen tyder dock på att en sådan tolkning kan vara möjlig och berättigad. För min egen del vill jag ändå lämna möjligheten öppen för en annan tolkning: den svenska *Sattelzeit* kan tänkas ha sin början vid 1809, men det som är problematiskt är emellertid avgränsningens senare del, representationsreformen. Tanken om en sådan avgränsning kan anses innehålla idén att de nuvarande uppfattningarna och betydelserna inte alls skulle hålla på att förändras. Man skulle kanske kunna hävda att *Sattelzeit* i Sveriges politiska liv pågått t o m ända fram till första världskriget, och hänvisningar åt det hållet kan hittas i det konservativa språket som fick sitt uttryck under bondetågets dagar "under drömmar om forntida bedrifter" i en sista "storslagen kraftutveckling" (Stenkvist 1987, 333).

3 DE POLITISKA AKTÖRERNAS FÖRÄNDRADE SCEN

— om 'parlamentarismens' bakgrund från 19:e till 20:e seklet

3.1 Politikens förändring på 1800-talet

*"Vi unge uppföddes av föräldrar från ett tidevarv, som aktade tro och heder. Sedan leddes vi ut i ett tidevarv, som dyrkade framgången till vad pris som helst. Vi upplevde förfalskningarnas nya tid och leva mitt i den epok, som fått sitt namn från Amerikas, humbugens. Då förlorade vi tron på förtjänstens framgång; dygden var ingen merit, hedern var mindre än praktiskhet, äran var vacker men löjlig! Våra herrar idealister hava bedragit oss, därför övergåvo vi dem!" (August Strindberg, *Om realism*, 1882, cit från Andrén 1937, 282)*

Fram till representationsreformen på 1860-talet hade det politiska fältet varit uppdelat i de som stödde statsrådet och i dess opposition.¹⁹ Denna uppdelning var ganska klar så länge statsrådet inte svarade på förväntningar som angick representationsreformen. Dock hade man redan vid 1809 års regeringsformsdebatt gått in på frågan om riksdagens omorganisering (se t ex Anckarswärd & Richert 1830). De som krävde en reform — alltså en opposition eller motståndare till Karl XIV Johan på 1820-1830-talen — beskrevs ofta som 'liberaler'; och den konservativa regimens liberala opponenter tillhörde för det mesta adeln. (t ex Nilsson 1997, 209; Norborg 1988; Kurunmäki 1996, 9)

"Sverige befann sig på behörigt avstånd från den franska och än mer från den industriella revolutionen. Men vårt 1809 är otänkbart utan fransmännens 1789, och hela den långa trätan mellan sådana som kallades liberaler och sådana som kallades konservativa skulle ha saknat viktigt bränsle utan näringarnas omvälvning först i England och Skottland, senare i Belgien och Frankrike." (Liedman 1991, 262)

'Liberalism' som slagord härstammar från 1800-talets början som många andra rörelsebegrepp gör. Den betydde länge den franska revolutionens idéer och då främst demokratiska krav och progress, framåtskridande. I det europeiska språkbruket blev uppdelningen mellan 'konservativa' och 'liberaler' befast efter 1832 års parlamentsreform i England. Vidare kan man konstatera att efter revolutionära rörelser 1848-1849 började man också åtskilja sig från 'socialismen' (se t ex Palme 1959, 31-32, 96). I Tyskland kom 'liberal' att betyda en konstitutionssinnad partibenämning samtidigt som uppdelningen mellan 'ultraliberaler' och 'gammalliberaler' blev alltmer

---

¹⁹ T ex kung Karl XIV Johans (1818-1844) tanke *opposition, c'est conspiration* är ett uttryck för denna uppdelning. (t ex Norborg 1988, 96)

aktuell. De förra var 'demokrater' och 'radikaler'. I Sverige tematiserades denna uppdelning först efter 1866 års författningsreform då den gamla reformfronten upplöstes. (se Liedman 1994, 35-39; Heckscher 1939, 242-243; Kurunmäki 1996, 9)

Regeringsformen 1809 (RF 1809) var en konstitution för en civilstat (civil state) och statskuppen år 1809 var inte egentligen någon borgerlig revolution. Syftet med RF 1809 var att motverka både monarkiskt envælde och (ståndernas) folkvælde. Idéerna om den liberala civilstaten kom senare. RF 1809 var således ämnat mot maktens arbiträra utövning samt för att utgöra en garanti för de individuella friheterna och liberala rättigheterna. Dessa ramar underlättade dock de liberala tankarna att bli gradvis absorberade. Men 'det liberala genombrottet' var en ganska lång process med början kring 1845 och kulminerade vid representationsreformen på 1860-talet. Efter detta blev parlamentet de konservativas skans. Detta kan anses vara ett av skälen för det att reformkrav, protester och mobilisationen kanaliserades utanför riksdagen. (Stråth 1988b, 23-24)²⁰

'Liberal' och 'liberalism' var redan på 1840-talet ganska stabiliserade men också omtvistade begrepp i Norden. (Liedman 1994, 35-39)²¹ Intellectuella i liberala kretsar hänvisade ofta, om inte direkt till den franska revolutionen, så åtminstone till författare som kunde anses betraktbara i samband med den — både före och efter representationsreformen. T ex både Staaff och Branting höll sig åtminstone delvis till samma litteratur och författare. Staaff var särskilt intresserad av klassisk liberal litteratur som Montesquieu, Rousseau, Voltaire, J.S.Mill (Kihlberg 1962, 58).²² Liberalismen återopade inte direkt den atomistiska eller individualistiska liberalismens doktrin, eftersom man oftast talade om individen som en del i helheten — antingen menade man då fria associationer eller nationen som ofta beskrevs med hjälp av organistiska metaforer.²³

---

²⁰ Ramarna för civilstaten och ur dessa uppkommen politisk tradition utgjorde ett viktigt element för den liberala kampen om förändring. Dessa ramar konstituerade kontinuiteten och koherensen, vilket dock ingalunda uteslöt förändring och konflikt. Det fanns kapacitet för att kanalisera konflikt, och detta kan förklara varför inte någon revolutionär förändring eller förvandling blev provocerad eller tolkad som nödvändighet. Reformkraven fick åtminstone någon respons och några mindre eller partiella reformer genomfördes (t.ex 1823 fick andra fakulteter än den teologiska representation i prästeståndet). (Stråth 1988b, 28)

²¹ Som Kurunmäki hävdar var liberalismens sammanknytning till nationalitetstänkandet ett betydande drag i detta. I Norden hette versionen för detta skandinavism. (Kurunmäki 1996, 10)

²² Voltaire och Rousseau hade i sin tid yttrat positiva meningar om frihetstidens svenska parlamentarism (se t ex Stjernquist 1990).

²³ "De svenska 1850-talsliberalerna förespråkade alltså — med kraftigt stöd av Erik Gustaf Geijers auktoritet — en frihet *till* sammanslutning lika mycket som frihet *från* statlig inblandning i näringslivets skötsel. I likhet med sina konservativa och socialistiska meningsmotståndare var de fullt medvetna om

I den svenska debatten har man ofta åtskilt den ekonomiska och den politiska liberalismen. Med den ekonomiska liberalismen har man menat drivandet av näringsfrihet och frihandel, eller en mera 'moderat' liberalism som kunde ses få sitt uttryck i statsrådet vid 1850-1860-talen då man upphävde skråväsendet (1846) och avskaffade livsmedelstullarna (1857) o s v. (se Nilsson 1997; SAOB, band 16, L620-L622) För Liedman har den ekonomiska och den politiska liberalismen med den s k *sakprincipen* respektive *personlighetsprincipen* att göra. För den förra utgjorde en viss förmögenhet eller egendom kriteriet för fulla medborgerliga rättigheter medan den senare innebar tanken att alla personer uppfyllde kriterierna. Som Liedman hävdar blev sakprincipen ledstjärnan i det nya tvåkammarsdag med sina censusbestämmelser. (se Liedman 1991, 231)²⁴

I det svenska fallet fanns det egentligen inget begrepp som skulle ha motsvarat den tyska *Bürgertum* för att hänvisa till ett socialt kollektiv. I stället, anser Stråth, kan man hävda att 'medelklassen'²⁵ (som alternativ till 'borgarskap' i detta fall) var ett bättre uttryck, eftersom den hänvisade både till stads- och landsbygdsrepresentanter för de lägre medelklasserna. Den tydde också på att man kunde utnyttja den kompromisspotential som fanns inom densamma. Man kunde uppfatta 'medelklass' som något slags förmedlande 'medel' som strävade uppåt och framåt.²⁶ Man kunde alltså i den politiska kampen på slutet av 1800-talet utnyttja de olika politiska 'källorna' i stället för att situationen skulle ha lett till en polarisering såväl mellan arbetarklassen och medelklassen som stad och land.²⁷ Stråth betonar just därför vikten av de svenska

---

farorna med en ohämmad individualism, som hotade samhället med en kraftlös atomisering." (Göran B. Nilsson, *Kreditens jättekraft. Svenskt bankväsende i brytningstid och genombrottstid vid 1800-talets mitt*, Uppsala 1988; cit från Kurunmäki 1996, 10)

²⁴ *Personlighetsprincipen* (t ex hos Erik Gustaf Geijer) hade sin motivering i personlighetsfilosofin eller doktrinen om personligheter som tillvarons innersta väsen. Dock kom man till olika resultat men alla 'personlighetsfilosofer' förenades i det att de ogillade *sakprincipen*. Hos C. J. Boström kom sakprincipen t ex att sättas i samband med uppfattningen om samhället som ett bolag i vilket man hade andelar alltefter köpkraft. (Liedman 1991, 231; jfr Kilander 1991, 47-51) Liberalismens ambivalens har bland annat att göra med svårigheten att förena dessa två principer.

²⁵ "The middle class was characterized both by position and by direction. A middle class man (or woman) wanted to dissociate himself from the lower classes and at the same time to abolish the privileges of the upper classes. The middle class strove upwards and forwards." (Nilsson 1997, 209)

²⁶ Uttrycket 'borgerlighet' har funnits fr o m 1795. 'Borgerlig' betydde till en början att man var sparsam, hederlig, oberoende eller självständig och välvillig, men fick senare en ny dimension: bourgeois, trivial och små ('småborgerlig'). (Stråth 1988b, 35)

²⁷ "Gaps within the *Bürgertum* created a potential for compromise between the working class and the lower middle classes (urban and rural) rather than a polarisation between the middle classes and the working class. This potential can be seen as a consequence of the integration from below, because in a fight for change those who want the change have to compromise and find a common denominator in order to maintain momentum in the movement. They have to renounce separate interests temporarily." (Stråth 1988b, 34)

folkrörelserna i det att med dem kom ett alternativt värdesystem till stånd, riktat mot 'bourgeoissamhället' under Oscar I:s tid (1844-1859), men:

"Even more important was, however, their ability to compromise and integrate, arising from the many cross interests and overlapping memberships within the group. In this respect there was definitely an element of continuity beginning with the voluntary associations [...], keeping in mind the Liberal Social Democrat cooperation up to 1920." (Stråth 1988b, 34)

Folkrörelserna hade samma eller liknande krav på reformer och förändring som de tidiga liberalerna hade framfört ett halvt sekel tidigare, men de senare representerade alltså ett skifte angående värden.²⁸ Frivilligföreningar, voluntary associations producerade en politisk och kulturell tradition på vilken folkrörelserna sedan kunde byggas (se t ex Lundkvist 1977). Fast de tre folkrörelserna (frikyrko-, arbetar- och nykterhetsrörelsen) var i många hänseenden olika, hade de ändå gemensamma drag. Ett var idealen som utvecklades i en egalitär riktning, och som en följd av utvecklingen inom rörelsernas fält kan betraktas samverka mellan liberalerna och socialdemokraterna i kampen om rösträtten. (Stråth 1988b, 33-34; se Nilsson 1997; om samtida översikt, se Thörnberg 1912)

'Konservativ' och 'konservatism' var neologismer vilka dök upp som motbegrepp till 'liberalism', 'demokratism' och även 'radikalism'. Till en början ville man inte bli kategoriserad som 'konservativ'; de som kunde kallas konservativa hade länge kämpat mot 'ism'-beteckningen "as a way of evading the pressure toward movement produced by the obsession with temporality" (Koselleck 1985, 260). Konservatism var alltså mer eller mindre en reaktion mot upplysningens och den franska revolutionens idéer, framstegstro, rationalism och naturrättslig samhällsuppfattning samt ur dessa härledda såväl politiska som sociala reformkrav. Man kan som Tingsten säga att den kom till för att värja det traditionella och bestående. (Tingsten 1939, 11-19) Ordet 'konservativ' har i Sverige använts åtminstone på 1830-talet t ex av Hierta och Geijer²⁹, samt 'konservatism' av den sistnämnde år 1847 (i en formuleringen som "'den sanna liberalismen' och 'den sanna konservatismen'", SAOB, band 14, K2144).

---

²⁸ Jfr t ex termer som 'sällskap' på 1830-talet och 'förening' vid slutet av sekelskiftet. Den senare termen antydde konfliktfylld inställning eftersom 'förening' (Verein, union) fick beteckna något som var mot *establishment* i den nationella kontexten. (Stråth 1988b, 36)

²⁹ "Att sådant (*dvs. aristokratiskt*) konservativt element ... ännu alltid finnes i embetsmannahierarkien" av Hierta år 1834 och "De nya konservativa" av Geijer år 1836. (SAOB, band 14, K2145)

Konservatismen har indelats t ex i traditionalismen, nationalismen, organismteorin och ett slags antiindividualism. (se Elvander 1961, 5-18) I organismteorin, som hade en stor inverkan i både 1800-talets och det senare Sverige, ingår tanken att folket utgör en enhet av gångna, nuvarande och kommande generationer. Folkets vilja är inte bara identifierbar med det nu levande folkets vilja, och då är det inte möjligt att tillfråga endast samtida generationen för att få reda på folkviljan. Man kan betrakta monarken och de privilegierade klasserna som bärare av statens eller det genom tiderna fortlevande folkets vilja. Även den moderata konservatismen, som i övrigt avvisade organismteorin, bibehöll föreställningen om en absolut och traditionell enhet och att statsintresse måste hävdas mot särintressen. Det var eliten (de högre klasserna) som måste ha makten, eftersom endast den var kunnig att förstå statsintresset och härska utan hänsynstagande till särintressen (klass- eller privatintressen) p g a sin bildning och oberoende ställning. (se Aronson 1990, 237-245; Elvander 1961, 11-13; Abrahamsson 1990, 268)

"Synen på folket som en organism, en genom tiderna fortlevande, överindividuell enhet, har naturligtvis utgjort ett stöd för traditionalismen. Framåtskridandet måste följa folkorganismens egna särpräglade lagar, och det måste försiggå såsom organismens stilla växande, utan abrupta förändringar." (Elvander 1961, 11)

Även de korporativa idéerna har utgjort en väsentlig del av det konservativa tänkandet, även då försvaret för ståndssamhället uppgivits. Dessa idéer har ofta knutits an till organismteorin, och speciellt så att klasser och yrkesgrupper har betraktats som lemmar i statsorganismen. Man har med de korporativa idéernas hjälp försökt möta industrisamhällets sociala problem, men huvudsyftet har varit att stärka den nationella gemenskapen och bevara den bestående samhällsordningen. Man kan säga att yrkesgruppen och familjen har tett sig som samhällets naturliga fundament. (ibid., 14)

Mot visionen om ekonomisk progress med liberal reformpolicy (frihandel m m) utvecklades en vision med konservativ karaktär under 1800-talets förra del. Den konservativa visionen var baserad på legalismens och den organiska utvecklingens principer, den var en traditionalistisk ideologi. Båda visioner innebar social medvetenhet och socialt engagemang, men dessa kom till uttryck på olika sätt och hade olika sociala och politiska målgrupper. I 'det organistiska samhället' låg vikten på ständerna och professionella grupper i det traditionella samhället. Dessa ansågs som primära element i samhället medan de individuella målen och ambitionerna var av lägre rang, m a o fanns det inte ett reciprokt beroende mellan dessa element och mellan gruppmedlemmarna. Som ett arv från upplysningstiden var det staten som ansågs vara innehavare av kontrollfunktioner och ansvar. Den 'växande' ekonomiska

och moraliska instabiliteten tycktes på den konservativa sidan vara ett problem för samhället som helhet. Ständernas och korporationernas gemensamma ansvar var enligt den organistiska principen personifierad i staten och det främsta ansvaret låg hos den. (Kyle 1990, 316- 317)

Motsättningen mellan konservatism och liberalism relativiserades mot slutet av 1800-talet. Då blev det typiskt att konservatismen närmade sig liberalismen vad angår ekonomiska frågor; bägge riktningarna hade accepterat socialreformatoriska principer. Den s k demokratiska konservatismen framhävde den inflytelserika och av partierna oberoende förvaltningens betydelse som en viktig garanti mot osäkerhet orsakad av demokratiseringspolitiken. Liberalismen hade bara hållit fast vid frihandelsdoktrinen, vilket blev ett av de avgörande skiljetecken mellan liberalismen och den tullvänliga konservatismen. (se t ex Tingsten 1939) Liberalismens *mainstream* har både i Sverige och i Skandinavien i övrigt från och med 1880-talet varit socialliberalism, medan 1800-talets början innebar fokusering på mera ekonomiska aspekter med krav på frihandel och privilegierätternas upphävande. Liberalismen kan redan från början beskrivas som statsorienterad. I denna syn ingick tanken att staten var ett instrument för de liberala politiska syften. Mot slutet av 1800-talet genomgick liberalismen en förändring påverkad av arbetarklassens växande betydelse.³⁰ Trots förändringar förblev liberalismen väsentligen statsorienterad. När Staaff började orientera liberalerna mot en mera social riktning hoppade t ex många arbetsgivare över till de konservativas läger. Stråth och Sørensen (1997, 17) konstaterar att det konservativa lägret hade genomgått en moderniseringsprocess, "from an agricultural-based rather anti-modernizing party to a progressive industry-promoting party". Men att man hoppade över från det liberala till det konservativa lägret betydde kanske inte mer än att partifältet blivit ett annat. (ibid.)³¹

Det blev nya partigrupperingar, skarpare brytningar och klarare ideologiska linjer i den svenska politiken. Konservatismen fick också en delvis ny skepnad då nationalismen återuppstod i konservativ gestalt.³² Tillkomsten av sekelskiftets konservatism var starkt rotad i den äldre liberalismens idéer. Detta gäller åtminstone den moderatkonservativa

---

³⁰ se t ex Kihlberg 1962, 78-79

³¹ Om förändringar bevisar också följande: vid förhandlingarna vid ett konstituerande möte av en liberal valorganisation 1902 uppstod vidlyftiga meningsbyten om namnfrågan eftersom 'liberal' ansågs ha fått en viss högerklang. Staaff förordade 'Frisinnade landsföreningen' vilket sedan gick igenom. (se Kihlberg 1962, 261)

³² Den nya nationalismen var mera nuinriktad och innefattade ett politiskt handlingsprogram samt försökte väcka folkets självkänsla och uppmana en motsatsställning till andra folk. (se Elvander 1961, 30; jfr noten om skandinavismen ovan)

åskådningen som kom att representera huvudlinjen i 1900-talets högerpolitik och som hade målet att söka bevara 1800-talets liberala samhällsordning. (Elvander 1961, 30-38)³³ Detta hänger ihop med den andra stora unionskrisen som fick sin kulmen 1884 i och med att Oscar II tvingades avskeda sina konservativa norska rådgivare samt utnämna en regering stödd av stortingets vänstermajoritet. Detta beräknas ha betytt parlamentarismens införande i Norge. Den norska vänsterns strävanden sympatiserades i liberala kretsar i Sverige, även inom Lantmannapartiet. Oppositionen antog en nationalistisk karaktär och kritiserade kungens eftergifter från konservativa utgångspunkter och varnade för demokratiskt inflytande från Norge. Det var under unionskrisen uppdelningen i 'vänster-höger' efter förebild från Norge och Danmark kom till stånd. (Elvander 1961, 31-33)

I och med frågan om statens ansvar blev bönderna (som stånd) splittrade. Kyle anser detta vara ett av de avgörande elementen som knöt bönderna antingen till den liberala eller konservativa traditionen. Det organistiska perspektivet betonade att bondeståndet i riksdagen och kungens rådgivare borde ha ansvaret och ta på sig rollen som regulator och kontrollant. (Kyle 1990, 326; jfr Sørensen and Stråth 1997) Således skulle staten alltså vara höjd över det privata och särskilda (jfr. Kilander 1991). Det var alltså tullfrågan som förekom vid sidan av unionskrisen och som blev aktuell efter jordbrukskrisen från 1870-talet i flera länder. Det var i allmänhet konservativa krafter som framförde krav på tullskydd och man framställde protektionism och frihandel som oförenliga åskådningar.³⁴ (Elvander 1961, 31-33; se Lewin 1984, 46-72)

Tullfrågan blev inte bara en intressefråga utan också en idéfråga. Den var betydelsefull eftersom i och med den sprängdes bestående partiformationer, särskilt som de aktuella idémotsättningarna på båda sidor förstärktes av mäktiga intressen. Lantmannapartiet sprängdes i och med det protektionistiska genombrottet 1888.³⁵ Vad som var av betydelse i denna sprängning var att på sätt och viss blev den hittills förhärskande uppdelningen mellan stad och landsbygd samt herrar och bönder "en övervunnen ståndpunkt". Man kan även säga att efter den blev det möjligt att börja tala om uppdelningen i höger och vänster samt i konservativa och liberaler. (Andrén 1937, 243; Thermænius 1933, 15-17; Knudsen & Rothstein 1994, 212; von Sydow 1997, 85-

---

³³ På 1880-talet ser man konservatismens ideologiska renässans vilket innebar att en extrem, starkt nationalistisk riktning uppstod vid sidan av den moderata, Rudolf Kjellén uppträdde som en huvudrepresentant för denna riktning. (Elvander 1961, 38)

³⁴ Till frihandlarna tillhörde såväl radikaler som gammalliberaler med konservativa åsikter i flesta frågor — gemensamt var att de hade en uppfattning att tullsystemet skulle föra med sig en 'reaktionär' politik på alla områden. (Elvander 1961, 32-33)

³⁵ Nya lantmannapartiet (tullskyddsvänliga) och Gamla lantmannapartiet (frihandelsvänliga)

86)³⁶

Lantmannapartiet återförenades 1895. Det var som protest mot detta som Folkpartiet med David Bergström som ledare bildades mot slutet av 1895 års riksdag. I januari 1900 blev Liberala samlingspartiet bildat och här samlades det radikala Folkpartiets män, liksom de s k vildar i andra kammaren som inte velat gå med i Folkpartiet. Sveriges socialdemokratiska arbetareparti bildades redan 1889. I andra kammaren var uppdelningen mellan höger, borgerlig vänster och socialdemokrater synlig redan från seklets början medan i första kammaren, på ruinerna av de gamla aristokratiska partierna (Förenade högerpartiet och Första kammarens moderata parti), bildades Första kammarens nationella parti och vid sidan av den fanns Liberala samlingspartiet och Socialdemokratiska riksdagsgruppen. 1902 stiftades Frisinnade landsföreningen och 1904 Allmänna valmansförbundet som valorganisationer. (Thermænius 1933, 18-21)

Motsättningar bland de nya formationerna på det politiska och partifältet blev tillspetsade inför första världskriget. Bondetåget (1914) blev en konstitutionell konflikt — både för vänstern och för eftervärldens forskare (dock med tyngdpunktsvariationer; se t ex Brusewitz 1951). Det gällde hur regeringen tänkte behandla försvaret; i en punkt på liberalernas valprogram 1911 hade Staaff som sedermera blev statsminister förklarat att liberalerna ämnade sänka försvarskostnaderna. Staaff inställde en pansarbåtsbeställning vilket upphetsade de s k försvarsvännerna som på grund av detta organiserade en pansarbåtsinsamling. Med medel som man samlade in kunde man slutföra det redan beställda och en gång inställda uppköpet av båten. Sven Hedin skrev sitt retoriskt mycket skickliga *Ett varningsord* (se Stenkvist 1987) och man började organisera en bondedemonstration (bondetåget). Kring dessa händelser såg några av de kungavänliga ett tillfälle för förstärkandet av kungamakten. Vänstermännen tolkade detta som ett brott mot konstitutionens maktindelning; och ännu viktigare, mot den 'utveckling' mot 'folkmakt' som de ansåg ha pågått (åtminstone) sedan De Geers och representationsreformens dagar 1866.

3.2 Frihetstiden som avskräckande exempel på parlamentarismen

"Men stundom händer det, att den fortgående utvecklingen liksom närmar oss ånyo — kanske dock alltid blott skenbart — till ett förflutet tidevarf, som vi trott vara för länge sedan

---

³⁶ Se en skildring av Strindberg (1879/1954, 229-245) om den förändrade situationen. Man kan säga att de gamla arbetarföreningar som ofta inrymde många borgerliga element och även präglades av en rent borgerlig åskådning tillfredställde inte längre arbetarnas skärpta klassmedvetande.

afskuret från omedelbarare beröringspunkter med vårt eget kulturlif." (Stavenow 1916, 173)

Frihetstidens (1720-1772) parlamentarism — eller rättare sagt ständernas dominans över konung och råd, som von Sydow menar — har karakteriserats som ett av den svenska parlamentarismens särdrag (vid sidan av att parlamentarismen från 1920-talet kom att tillämpas i ett tvåkammarsdag och att den har inburit en särskild tonvikt på kompromisser mellan regeringssidan och oppositionen). Trots att man har betraktat frihetstiden och dess parlamentarism som ett särdrag i den svenska parlamentarismens historia, har det inte gjorts några allvarigare försök att rehabilitera bilden av frihetstidens parlamentarism.

1719 och 1720 års regeringsformer och de successiva kungaförsäkringarna begränsade den personliga kungamakten till att vara nästan symbolisk.³⁷ Rikets ständer skaffade sig ett mäktigt organ, sekreta utskottet, där bondeståndet inte var representerad (adeln hade 50% av rösterna, präster respektive borgare vardera 25%). von Sydow anger den s k licensieringen, att 'licensiera', som ett av de viktigaste drag i frihetstidens parlamentarism.³⁸ Den var ett sätt att entlediga rådsherrar och under frihetstiden kom regeringsskiftet mellan mössor och hattar till stånd genom licensiering (vid riksdagarna 1738-39, 1765-66, 1769, 1771-72). (von Sydow 1997, 13-15)

Frihetstidsbilden och frihetstidens entré på allvar, och med varaktighet som ett politiskt slagord i riksdagsdebatterna, har tidfäst till den 17 mars 1909 då den användes av Arvid Lindman (Lagerroth 1968, 46).³⁹ Frihetstidens fördärlighet blev ett axiomatiskt inslag i tidens konservativa syn och språk. Men å andra sidan — som Stenkvist uttrycker det — "fördömandet av frihetstiden är en spegelbild av den karolinska

---

³⁷ Kungen lovade "att alltid instämma med samtliga rikens ständer såsom maktägande nu och framledes att göra sådana beslut, stadgar och förordningar om sig och riket, som de pröva tjänliga till det allmänna bästa samt deras säll och trygghet" (Stjernquist 1990, 75).

³⁸ Licensiering betydde att rådmedlemmar avgick frivilligt inför trycket att annars bli licensierade av sekreta utskottet eller av en majoritet av stånden, men också formlig licensiering ägde rum. Licensieringen innebar även att rådsherrarna stod kvar i rang och ibland med lön som rådsherre men att han lämnade tjänsteutövningen. I princip fanns möjligheten att återgå i tjänst. Licensiering var en blandning av juridisk och politisk ansvarighet som utkrävdes genom att riksdagen (eller: främst sekreta utskottet) granskade protokollen från rådets arbete, m a o om rådsherrarna följt grundlagarna, övriga lagar och riksdagens anvisningar av politiken (och då gällde det framför allt frågan om rysk eller fransk orientering i utrikespolitiken). (von Sydow 1997, 14)

³⁹ Det hade förekommit yttranden om frihetstiden t ex vid diskussionen om inrättandet av ett statsministerämbete 1876: "Sverige har under mer än 50 år genomlevvat en frihetstid, ömklig och sorglig i åminnelse. Min fulla öfvertygelse är, att en ny sådan tid förestår oss, i fall detta lagförändringsförslag antages af Kamrarna och sanktioneras af Kongl. Maj:t. Jag vill icke med min röst bidraga dertill, att mitt fädernesland åter skall få en sådan bitter partistrid, som, efter mitt förmenande, stundar kort efter det denna grundlagsförändring undergått vederbörlig behandling och blifvit lag." (FK 1876: 4, Rydquist)

tankens renässans under åren före första världskrigets utbrott" (Stenkvist 1987, 280) vilket av vänstern kunde användas (dock av mindre vikt) som ett medel att slå tillbaka. (se AK 1914:18) Frihetstidens betydelse och att den åter kom in i bilden 1909 kan förklaras delvis i och med att initiativet till Karolinska förbundets bildande togs det året. Tanken om Karl XII-forskningens främjande hade blivit framskjuten och då "måste Karl XII som det frihetstida förfallets motpol ha varit särskilt aktuell det året" (Elvander 1961, 423). Man hade på den konservativa högersidan alltsedan tronskiftet 1907 (Oscar II, 1872-1907 och Gustaf V, 1907-1950) satt sitt hopp till en monarkisk renässans då samtidigt en skarpt konservativ och antidemokratisk attityd hade blivit rådande inom högern i allt högre grad (se *ibid.*, 424-425) Vid sidan av det karolinska tidevarvet var även den gustavianska perioden en mycket användbar historisk identifikationspunkt, vilket framgår av följande citat:

"Ty nu var själfva folket sjukt. [...] Sådan sjukdom är öfvervägande af två slag: *demografisk* och *politisk*. Den förra yttrar sig uti för ringa återväxt och sjunkande folktal, den senare uti det offentliga lifvets förfall och partistrider. Det var af sist nämnda onda, det svenska folket var så angripet vid slutet af frihetstiden, att menskligt sedt intet skulle kunnat hindra dess undergång, om ej statshvälvningen af 19 augusti 1772 kommit emellan." (Fahlbeck 1916, 10-11)

Gustaf III:s statskupp 1772 och det gustavianska enväldet utgjorde motpolerna till frihetstiden. Dock kritiserades det gustavianska enväldet, liksom det karolinska, som farliga avsteg från den centrala och riktiga linjen i svensk politisk historia, men kritiken var inte så hård som mot frihetstiden. Det kungliga enväldet ansågs 'bara' som en farlig accentuering av den i och för sig godtagna tendensen till kunglig ledning med allmogens stöd, medan frihetstiden likställdes med sönderbrytandet och fördärvandet av den urgamla svenska traditionen. (se Fahlbeck 1910, 24-25; Tingsten 1969, 165) Regeringsformen 1809 var då lätt identifierbar med jämvikt och stabilitet, som "en statsförfattning, vilken är frukten av frihetstidens och den gustavianska tidens välvningar, strider och misstag". (*ibid.*, 166) Med allt detta kan man med Tingsten hävda att "idealet var närmast en stat som utan partisplittring styrdes i 'det allmännas' intresse, ett ideal som motsvarade den apolitiska eller antipolitiska hållningen hos äldre konservatism" (Tingsten 1969, 181)

De konservativa såg regeringsformens (1809) dualism mellan kung och riksdag nästan enbart ur det historiska perspektivet att egna erfarenheter från det förflutna utkristalliserats vid det att om antingen kungen eller folket, eller riksdagen som dess representant, härskade hade man varit inne i envælde om inte en sådan dualism (som

den bästa och enda lösningen) skulle ha funnits till.⁴⁰ Den enda alternativa möjligheten var envælde av någon av dessa två sorter: därför kunde man "uppfatta såväl envåldstidens som frihetstidens statsskick såsom blott 'utväxter på, afsteg från det gamla svenska samhällsskicket och dess grundsatser". (Fahlbeck 1916, 96) Dualismen för sin del betyder att båda makter deltar (antingen var för sig eller i vissa frågor tillsammans), medan "statsrådet är inför riksdagen ansvarigt, men det är icke riksdagens d. v. s. majoritetens mandatar, ty då hade vi åter 'regerande riksdag' och vore med ett slag inne i frihetstiden" (Fahlbeck 1916, 39; jfr Hallendorff 1911, 396). Andra alternativ finns inte!

Parlamentarismens införande i utländsk — i andrakammar-/underhusparlamentarismens — form skulle ha betytt brytning mot RF 1809; ett system som liknade frihetstidens, alltså regerings- eller rådsvalde och/eller personligt regemente. Med andra ord, inte opartiskhet, statsgagnelighet, enlighet med konstitutionen, konstitutionellt ansvar, dualism och för staten nyttiga kompromisser, vilka betecknat — enligt denna tolkning — svensk politik allt sedan 1809: 'mellan ytterligheter' (jfr redan Svedelius 1856, 251). Detta blir tydligt i ett citat från Hallendorff som antog att Karl Staaffs strävan efter andrakammarparlamentarism, vilket associerades till den engelska parlamentarismen, skulle kunna ha vådliga följder:

"Om och omigen har det visat sig, att hvad yrkarna på parlamentarism efter engelskt eller franskt mönster i praktiken arbetat för, det har varit så långt ifrån en stark regering och en lydig riksdag, att det tvärtom företett alla tecken till likhet med det engelska systemets allra farligaste motsats, nämligen en *regerande riksdag*. Det innebär med andra ord en ständigt lurande fara för återfall i de riksvådliga olater, som vår historia har att förtälja från 'de maktägande ständernas' tid — Frihetstiden". (Hallendorff 1911, 398)

Frihetstiden framstod — främst inom de konservativa kretsarna — fram till 1920-1930 som den mest förhatliga perioden i svensk historia sedan unionstiden.⁴¹ Den sågs som ett skede av vanära och andlig förnedring — fast man ofta betonade att näringarna gick framåt, att välståndet och befolkningen växte. Det centrala ansågs emellertid ha varit oenigheten, partistriderna, kungamaktens förfall, en allt starkare tendens till

---

⁴⁰ "[F]rihetstidens parlamentarisma författning i det väsentliga hvilar på historisk grund och framgått ur svenska folkets egna föregående erfarenheter och eget politiska tankearbete." (Stavenow 1916, 175)

⁴¹ Inom den kamp som pågick kring sekelskiftet återopade man från högerens håll 'det svenska folkets' egen historia för att undvika samma eller likadana 'fel' som begåtts förr i tiden. För parlamentarismens del var det klart och naturligt att man då återopade frihetstiden och dess maktägande ständer samt dess sekreta utskott som maktcentret inom statslivet. I frihetstidens historia kunde man se flera farhågor som blev utkristalliserade som 'avskräckande exempel' (jfr Bruswitz 1919).

fosterlandskärlekens förtvinande och inre upplösning. Det är typiskt att ständerväldet nästan alltid betecknades som ett nytt envælde, och i praktiken även mycket farligare än det kungliga enväldet. (Tingsten 1969, 160; se t ex Fahlbeck 1910, 22-23)

* * *

Dessa drag kan bäst anses få sitt uttryck i skolböcker eller populariserade historieböcker, eftersom i dem måste framställningen förenklas för att fylla sin uppgift som folkets (politiska) upplysare. Som Tingsten har påstått måste det ha stått klart för alla att frihetstidens ständer bara hade föga likhet med den demokratiska riksdag vänstern krävde på början av 1900-talet; ändå var bilden mycket användbar när tillämpad i principen om riksdagens inflytande på regeringsbildandet. (Tingsten 1969, 164) Sådana här tolkningar blir fruktbara för politologisk forskning som ett politiskt och mer eller mindre medvetet kanoniseringsförsök samt som ett slags politisk vapenarsenal mot fiendernas tolkningar.⁴² (jfr Skinner 1988; Pocock 1981)

Carl Hallendorffs *Vårt folks historia II* (1921) är ett representativt exempel på den 'propagandistiska' frihetstidbilden, men det finns säkert massor av andra verk som skulle passa in i granskningen (t ex C. Grimberg och C. T. Odhner). Från första början kan frihetstiden — alltså enligt Hallendorff — karakteriseras som partiskhetens tid. Vid riksdagen 1720 valdes prinsen av Hessen till konung Fredrik, men samtidigt omarbetades regeringsformen så att 1720 års regeringsform ännu mera inskränkte kungens befogenheter.

"Då konung Fredrik tydligt fikade efter allmogens gunst för att med dess hjälp stärka sin myndighet, blevo den nya ordningens vänner ännu mäktigare vid *riksdagen 1723*. De sammanslöto sig med hertig Karl Fredriks personliga anhängare till ett *holsteinskt parti*, som tvang konungen att med förödmjukelse avstå från sina planer." (Hallendorff 1921, 297, kurs. original)

Man kan säga att kännetecknande för frihetstiden i historieskrivningen mot slutet av 1800-talet, och även länge efter det, var bilden om partiskhet — och ibland rent negativa hållning till frihetstidens statsliv (se Tingsten 1969, 163). Man kan hävda att frihetstiden utgjorde en del av partiskhetens inkarnation (vilket åtminstone dels var följden av att åberopa folket eller allmogen) för Hallendorffs samtida historier om frihetstiden. För att låna Tingsten:

---

⁴² T ex Pontus Fahlbeck har en inledande historisk översikt på 30 sidor i sin *Regeringsformen i historisk belysning* (1910) som har sina politiska och 'upplysande' syften under 'den monarkiska renässansen'. Han beskriver bakgrunden till RF 1809 från medeltiden, Olof Skötkung och kommer fram till sin egen tid.

"att vara högerman år 1900 innebar närmast, att man trodde på riksintressets stabila förankring i kung, byråkrati och en av dessa dirigerad eller åtminstone i huvudsak hanterlig menighet, medan politik var partistrider, maktbyten, osäkerhet, tendenser till anknytning hos skilda främmande stater." (Tingsten 1969, 164)

I praktiken kunde inte hela riksdagen, eller riksens ständer ta hand om alla möjliga saker och frågor. Därför överlämnades det betydelsefullaste (t ex frågorna om riksrådets styrelse och ansvar, utrikespolitiken, bestämmandet av rikets utgifter) åt *sekreta utskottet*. Utskottet tog ofta makten från ständerna genom att förklara så många ärenden som möjligt för hemliga (sekreta), och så "blev sekreta utskottet småningom ett slags regerande församling, och dess ordförande, lantmarskalken, var under ständernas möten rikets mäktigaste man" (Hallendorff 1921, 299). Maktens centralisering behövdes och då åtog sig sekreta utskottet självt delvis denna makt. Centralisering var något naturligt, ansåg man, men för att undvika både enväldet och ständerväldet behövde man något som skulle balansera denna centralisering för att förhindra ett rent rådsvälde.

Detta förhållande var ganska lätt jämförbart med situationen på 1900-talets början då Staaff strävade efter (andrakamrar-) parlamentarism som allmänt på högerkanten tolkades så att han ville förskjuta kungen och via riksdagsmajoriteten lägga makten i (den tillfälliga och så även politiska) regeringschefens händer. En skillnad jämfört med Staaffs och liberalernas parlamentarismstävanden var den att den frihetstida (och utmärkt svenska) parlamentarismen var ganska byråkratisk.⁴³

I frihetstida riksdagar hittar Hallendorff ett positivt element, nämligen att i och med byråkratin kunde man paradoxalt nog rent av identifiera statsintresset (som i övrigt hänger ihop med byråkratin i de konservativas uppfattningar) med "den kloke statsman, som från 1720 under aderton år var dess [riksrådets, KP] främste medlem, *Arvid Bernhard Horn*" (ibid., 299). Grundtanken i Horns politik var tydligt nog det som senare kallats statsintresse eftersom alla krafter ska "riktas på att stärka riket" (ibid., 300) och att förbättra "fäderneslandets tillstånd efter [det stora nordiska] krigets slut" (ibid.; jfr Tingsten 1969, 163).⁴⁴

---

⁴³ Fast tanken om statsintresset hamnade i bakgrunden fanns det ändå en potentiell möjlighet att ta hänsyn till det i och med det byråkratiska statsskicket: "Den gamla ständsriksdagen inneslöt som bekant ett starkt ämbetsmannaelement. Det främsta ståndet var väsentligen ett ämbetsmannastånd" (Stavenow 1916, 176). Kanske just på grund av den byråkratiska uppfattningen som återstod såg man på riksrådet "som en sorts förmän, som man misstänkte vilja använda sin auktoritet till obehörigt intrång på de maktägande ständernas egen fria verksamhet" (ibid., 177)

⁴⁴ För att låna ett stycke från Hallendorff: "Hertig Karl Fredrik av Holstein-Gottorp hade blivit gift med tsarens [Peter] äldsta dotter; nu hoppades man med ryskt understöd kunna förhjälpa honom till

Med andra ord kunde man hävda att Horn var den vise man som i denna situation ansåg sig — då partiskhet redan börjat råda — nödgad att tillgripa samma taktik som de andra för att 'rädda' fäderneslandet.

"All makt i staten var sålunda samlad hos ständerna [...] Och makten utövades dels af dem själfva dels af rådet, som nu är 'Ständernas fullmäktige'. Under den första tiden sökte visserligen detta med Arvid Horn i spetsen att något häfda sin ställning som landets regering." (Fahlbeck 1910, 21)

Hans motiv är identifierbart opartisk och tar hänsyn till det som är nyttigt och av intresse för staten. Sådana som Staaff däremot håller bara på att genom klara inslag av partiskhet söndra den sunda grunden man bör bygga på. För att skärpa föreställningen om partiskhet och motsatsförhållandet använde man bilden av 'politiska' fraktioner och t o m krigisk och äventyrlig stämning betecknade ställningen mot det över partiskheten höjda väl.⁴⁵

Vid riksdagen 1746-47 organiserade sig hattmotståndarna till ett mössparti i samförstånd med Rysslands minister i Stockholm *von Korff* — med rysska pengar och som syfte att vinna övervikt bland ständerna samt störta de regerande. Hattarnas ställning bevarades dock med det unga hovets, Karl Gustaf Tessins och inte minst med ett franskt stöd. (Hallendorff 1921, 311-312) Det var alltså främmande makter som eftersträvade inflytande inom Sveriges rike. Detta med främmande makter blev mer akut när frihetstiden närmade sig sitt slut. Vid riksdagen 1765-66 blev det slut med hattväldet. Det var kejsarinnan Katarina II, England, Preussen och Danmark som stödde mössorna finansiellt.

När Adolf Fredrik (1751-1772) besteg tronen blev Lovisa Ulrika besviken på hattarna eftersom de avvisade helt den nye kungens krav att bruka de få rättigheter som kungamakten hade kvar. Det var då hon bildade ett hovparti av unga adelsmän och med understöd bland bönderna (sic!) skulle det söka störta hattarna vid riksdagen

---

tronföljden i Sverge och till sina rättigheter gentemot Danmark. Faran av Rysslands inblandning i Sverges inre angelägenheter var emellertid tydlig för alla betänksamma. Därför lyckades Horn slutligen genomdriva, att Sverge slöt sig nära till Rysslands motståndare England och Frankrike, samt att ständerna vid *riksdagen 1726-27* avlägsnade de ivrigaste holsteinarna ur rådet och där insatte hans egna anhängare." (Hallendorff 1921, 300)

⁴⁵ "Då Horn var motståndare till äventyrliga planer, arbetade den franske ministern i Stockholm *Casteja* för att samla de med hans styrelse missbelåtna, och så bildades ett verkligt oppositionsparti under Horns gamle ovän *Karl Gyllenborg* såsom synlige ledare. [...] Politiska klubbar bildades för att sammanhålla partiet, motståndarna angrepos och förlöjligades på alla sätt: så betecknades de hånfullt *mössor* (=sömniga, vänner av ro), medan partiets egna nämnde sig *Hattar* (= dagens, handlingens och arbetets män). Emot de väl sammanhållna Hattarna kommo vännerna av Horn och hans politik till korta, enär de ännu icke bildade något verkligt parti." (Hallendorff 1921, 305-306)

1755-56. (Hallendorff 1921, 317-318) Efter detta når partiskheten sin höjdpunkt. Under Horns och även Hattarnas styrelse hade man "förstått att leda riksdagen efter sin vilja" (ibid., 324) som ändå inte var för riket fördärligt. Men

"[På 1760-talet] upplöstes de stora partierna i smärre kottier, vilka av personliga intressen tävlade om rådsplatserna och andra inbringande befattningar. Det var en gyllenen tid [...] för partivänglare. [...] De slugare partimännen inhöstade stora vinster genom pensioner och mutor från de utländska ministrarna." (ibid., 324-325)

I striden om personliga fördelar försvann allt som kunde beskrivas att ha med intresse för statens allmänna bästa att göra. Allra förfärligast var att Sveriges "yttre politik kom att ledas efter främmande makters önskingar *utan hänsyn till landets verkliga intressen*" (ibid., 325, kurs. kp). Och för "dem, som stodo något utanför den hetsiga striden, var det ögonskenligt, att partiförvirringen snabbt arbetade fäderneslandets fiender i händerna." (ibid.)

Som utkristallisering av frihetstidens partisystem blev det motsättningen mellan personliga intressen och (statens) allmänna bästa som kom att dominera bilden. Hattarna hade till en början förstått något, men senare gled allt mot mera personliga hänsynstaganden. Partiskhet hänger ihop med ett 'parti', en 'fraktion' o s v som strider mot 'det allmänna intresset' — något som kan personifieras i monarken, om man bara har inrättat ett balanssystem. Denne har den underliga förmågan att inse, tillsammans med sina rådgivare, vad statens intresse är. Det personliga intresset som sådant kan anses i denna bild vara partiskt i sig och *par excellence*. Det är särskilt, söndrande och har inget med helheten att göra. (jfr Tingsten 1969, 160-165; Stenkvist 1987, 280; Elvander 1961, 423)⁴⁶

Thermænius' behandling av Sveriges partier gör det emellertid klart att de frihetstida s k partierna var begränsade i sig, men även påtagligt spatiala eftersom partier existerade "självfallet endast inom riksdagen, ja, praktiskt taget blott inom vartdera av de fyra stånden" (Thermænius 1933, 14). De var alltså begränsade till ett visst rum, rikets ständers samling. Men ännu viktigare är att konstatera den spatiala dimensionens betoning jämfört med partiets tidsbegränsade aspekt: "Partierna voro ej heller kontinuerliga, då riksdag hölls blott vart femte eller vart tredje år" (ibid.). Partierna skulle enligt Thermænius snarast kunna karakteriseras som kottier, konklaver eller

---

⁴⁶ Romantiken bidrog i Sverige till en antiindividualistisk uppfattning med föreställningen att samhällets delar och enheter — såväl som den historiska utvecklingen — formade sig till inre sammanhang. Detta sammanhang betydde att delarna inte kunde isoleras från varandra, precis som det var med organen i den mänskliga kroppen. (se Liedman 1991, 68-69)

juntor p g a att de oftast måste söka skapa en majoritet inom respektive stånd från fall till fall. (ibid.)

För denna avhandling spelar frihetstiden en viktig roll i den betydelse att poängen med den i debatten kring parlamentarism var att förespråkarna av parlamentarismen var mer eller mindre tvungna att undanröja hela frihetstidsargumentet. Man kan tänka sig att olika alternativ för denna operation fanns tillgängliga under kampen. Man har kunnat hävda att den parlamentarism man strävade efter inte var den samma som frihetstidens parlamentarism, eller att partistrider under 1900-talsförhållanden inte var så farliga eller vådliga som under frihetstiden. Ytterligare skulle man ha kunnat argumentera att frihetstiden inte enligt modern historisk forskning var sådan som den framställdes i skol- och andra populariserade böcker eller att parlamentarismen i och med frihetstiden tillhörde till en svensk frihetstradition. Märkvärdigt är emellertid att hela frihetstidsfrågan oftast passerades av liberalerna och socialdemokraterna helt och hållet, eller så användes t ex tanken om partisplittring taktiskt mot höger- och konservativargumenten, som kommer fram i följande kapitel.

4 'PARLAMENTARISM' SOM 'PARTISKHETENS' INKARNATION

"Ministären Staaff, inkarnationen af parlamentarismens ändtliga genombrott, befanns vara den logiska konsekvensen af många decenniers svenska författningshistoria. Och det vardt rent af ett brott mot nationell tradition att hädanefter bestrida eller ens ifrågasätta parlamentarismens herravälde hos oss." (Rexius 1917, 181)

4.1 Partiernas inträde

Riksdagen har i de svenska förhållandena ansetts utgöra en risk. Därför kan man säga att frihetstiden hos de konservativa hade en disponerande inverkan på uppfattningen om politik: den historiska berättelsen var ju den att kungen måste balansera hela denna relation. Men eftersom man ganska vidsträckt ansåg att kungamakten hade föråldrats under det sekel som gått sedan 1809 (se Fahlbeck 1904, 78; Kihlberg 1922, 646)⁴⁷ och att en grundsats av det svenska statskicket ändå måste vårdas, den att "maktens delning helt allmänt sedt är frihetens yppersta värn" (ibid., 76) kunde Fahlbeck komma fram till påståendet att:

"Betydelsen af statsrådets ökade befogenhet och fastare organisation var icke att förvandla det till ett organ för partistyreelse utan att göra det handlingskraftigare och mera skickadt att motstå riksdagens påträngande" (Fahlbeck 1904, 70).

I och med att hänvisa till frihetstidens parlamentarism kommer betydelsen av partierna och så även statens intresse fram. Historien påvisar på sätt och vis att utan ett starkt konungadöme kan det svenska folket inte undvika att hamna "in i en statsform, som icke förmår att höja och häfda statens liffsintressen öfver de täflande enskilda intressena, öfver klass- och korporationsintressen" (Stavenow 1916, 175-176) och således råka illa ut. Också historikern och politikern Harald Hjärne (1848-1922) åberopar den frihetstida 'partiskheten' i sina kommentarer om 'statsintresse' på ett implicit sätt; parlamentarism betyder specialisering och behov av sakkunniga vilket för sin del har orsakat att bl a utrikesärenden och försvarsväsendet har förskjutits från de

---

⁴⁷ Man hade inom kretsar där den traditionella 'konungska' doktrinen inspirerat till en välvillig granskning och gynnsammast tänkbara omdöme börjat anse att monarken hade svikit sitt ledarkall. (Kihlberg 1922, 646) Fahlbeck uttrycker det i sitt samtida konstaterande så att "konungadömet har under intryck af tidsandan åldrats oerhördt under det sekel som gått sedan 1809. Det synes ej äga kraft mer att uppbära den roll, som då tilldelades det. Samtidigt har statsrådet genom [...] reformen af 1860 samt tack vare de årliga riksmötena från 1866 kommit i ett beroende af representationen, som icke stämmer med författningen i öfrigt. Den styrande makten står i fara att förlora sin kraft och därmed sin ansvarskänsla" (Fahlbeck 1904, 78, se även 205 f).

parlamentariska ministrarnas inflytande t ex i England. (Hjärne 1911, 93-103) ⁴⁸

De konservativa vände sig mot partiväsendet som något för Sverige främmande och farligt, även för Sveriges självständighet riskabelt. Det centrala vid 1800-talets slut och 1900-talets början var principen om riksdagens inflytande på regeringsbildningen som i form av parlamentarism skulle ha medfört maktlöshet för monarken och såtillvida splittring i partier. Detta syns på sätt och vis även i debatten om statsrådet, ministären eller regeringen — alltsedan debatten om statsministerämbetets inrättande 1876. Redan i den dåtida debatten kan man se hur man håller på att temporalisera och politisera 'regeringen', vilket var ur högerperspektiv vådligt:

"Regeringsprogram delgifna Riksdagen af statsrådets främste ledamot, varierande naturligtvis efter opinionerna för dagen och den större eller mindre böjelsen för undanfallenhet, ministerombyten beroende icke af Konungen utan af Kamrarnes voteringar och den anklang regeringsprogrammen kunna vinna hos tillfälliga och vexlande riksdagsmajoriteter, med ett ord: parlamentarismen nära sin fulla blomning, och detta såsom om 4 § Regeringsformen och dermed gemenskap egande grundlagsbud icke funnes eller ansåges antiqverade. För, får vår grundlag icke så gerna följa exemplet från ett land som eljest gifvit demokratiska föredömen nog, Förenta Staterna i norra Amerika, der statschefen behåller sina ministrar så länge *han* har förtroende för dem, kongressen må gifva så många misstroendevota den behagar?" (FK 1876: 4, Fåhraeus)⁴⁹

Att man inom vänstern bestred att statsråden skulle vara kungens rådgivare som RF 1809 enligt de konservativas uppfattning förutsatte, att regeringens skulle vara höjd över partierna som en följd av det konstitutionella styrelsesättet, att kungen själv över huvud taget skulle kunna vara 'opartisk' i den meningen att vara höjd över parterna på grund av sin *status* o s v, betydde för sin del att 'regeringen' och regeringsbildandets politiska karaktär förändrades. De förändrades i den mån att de blev politiserade, politiska frågor som var starkt bundna till tiden och valen i stället för att vara

---

⁴⁸ Utmärkande för hela den moderna kulturen är specialiceringsbehov. "Inför dessa kraf, om de tagas på fullt allvar, måste det demokratiska statsskicket framstå såsom en anomali." (Hjärne 1911, 95) Demokratin tar inte tillräcklig hänsyn till statsarbetet som i sig är mångsidigt organiserat, utan statsarbetet "kontrolleras genom en ytterst enkel förrättning [...] genom framlämnandet af valsedeln" (ibid.)

⁴⁹ Jfr greve Henning Hamiltons konstatera om hur 'parlamentarism' var ett omstritt begrepp: "Svårare är att skarpt definiera det parlamentariska styrelsesättet, emedan detta uttryck icke hos alla författare har samma betydelse. Man kan dermed mena det förhållande, då regeringen mera eller mindre beroende af Riksdagen icke blott i fråga om ledande grundsatser, utan ock i afseende på valet af Konungens rådgivare. Begreppet kan visserligen också utsträckas derhän, att Riksdagen i sjelfva verket är allena beslutande och regeringen blott en verkställande myndighet, men då begagnas i allmänhet hellre uttrycket *styrande parlament*, och mot införandet af sådan styrelseform hoppas jag att vi hafva tillräckliga medel att kämpa." (FK 1876: 4) Hamilton var positivt inställd till ett statsministerämbete.

egenskaps-, status- och i förväg determinerade angelägenheter.

Frågan om var den styrande makten egentligen stod att finna blev en aktualitet under tiden efter representationsreformen 1866; hos kungen personligt, hos Kungl Maj:t det vill säga kungen i statsrådet eller hos statsrådet? För de reformkonservativa skulle inrättandet av en statsministerpost — statsminister som formell ledare av regeringen — ge statsrådet och indirekt även kungamakten bättre kraft att hävda sig gentemot riksdagen. Men de radikalare tänkte sig att statsministerämbetet skulle vara ett sätt att förstärka statsrådets makt på bekostnad av kungens. Därtill kom åsikter att ett statsministerämbete skulle utgöra ett bidrag till riksdagens inflytande över statsrådet — eller åtminstone statsrådets förankring i riksdagen. Statsministerreformen 1876 kan tillskrivas de som i den såg en möjlighet att hålla tillbaka riksdagens starkare ställning fr o m 1860-talet, och statsrådets svaghet under tiden efter 1867 (von Sydow 1997, 62; se FK 1876: 4).

För att vidare tala med von Sydow kom en identifikation mellan begreppen 'regering' och 'ministär' att uppstå på 1890-talet, och då kom begreppet 'konung' i skymundan. (ibid., 91) Kihlberg däremot ansåg att den terminologiska identifikationen av 'regering' med 'ministär' som blev allt vanligare i det allmänna språkbruket redan från 1890-talet men främst i 1900-talets början, blev ett symptomatiskt uttryck i och för den rådande situationen. (Kihlberg 1922, 645) För att fortsätta med hans resonemang om språkets inverkan:

"Denna allt vanligare användning av ministär och regering som synonyma begrepp är [...] symptomatisk för den förskjutning i det konstitutionella läget inom regeringsmakten, som försiggått. Betydelsen inskränker sig emellertid ej därtill. Även övar den viss positiv inverkan, genom en välkänd psykologisk process: språkets makt över tanken; den allmänna uppfattningen suggereras. Utvecklingen till konstitutionell maktomflyttning inom regeringen blir därigenom i icke oväsentlig grad påskjuten" (Kihlberg 1922, Bihang för större noter, XXXII-XXXIII)

Till exempel regeringen Lundeberg ville efter unionsupplösningen 1905 vara en stark regering som skulle hämta sin styrka från riksdagen. Liberala tidningar såg detta som ett erkännande av folkrepresentationens och partiernas betydelse som kraftkälla i regeringsbildningen och polityn. Fast de konservativa och deras organ inte var lika entusiastiska kunde de förlika sig med dessa 'parlamentariska' och partipolitiska meriters uppvärderande. Dels berodde detta på att kungamaktens anseende var lågt i de konservativas ögon under unionens slutskede. Monarkens anspråk att välja rådgivare och föra en personlig politik var en omstridd fråga på bägge sidorna. (se

Kihlberg 1962, 320-321)

För högern blev den apolitiska eller antipolitiska linjen bestämmande för en längre tid — i betydelsen opartiskhet. (se Tingsten 1969, 164; Svensk tidskrift 1914, 83-84) Ordet parti ett skällsord i högerkretsar mot vänstern; man talade om deras partisinne, alltså deras disposition att sätta partiintresset före rikets krav. (Elvander 1961, 292) Å andra sidan ansåg man enligt högertraditionen att de egna synpunkterna var speciellt nära verkligheten, opartiska, objektiva och sakliga. Man kunde tala som justitieministern i den hammarskjöldska ministären (1914-1917) Berndt Hasselrot om att hata "partipolitik med däraf följande partisinne" men som Hasselrot uttryckte det, måste han åtaga vissa åtgärder och inträda regeringen eftersom "jag fann mitt land och min kung i trångmål". (cit från Stenkvist 1987, 255)⁵⁰ Politik var bundet till land och kung, ett rumsligt förhållande alltså.

Trots negativa laddningar började 'partiet' accepteras även i de konservativa kretsarna. Från 1905, då Staaff inträdde som statsminister, blev partierna i växande utsträckning ett element som disponerade politik. Till exempel Olle Nyman anser att motionen 1906 som föreslog direkt beslut om proportionella val till första kammaren kan betraktas som partimotion för såväl nationella framstegspartiet som lantmannapartiet (Nyman 1966, 47; se Brusewitz 1951, 35). Från högerkanten börjar man nu hävda medelklassens sak. Tidigare hade högern och särskilt förstakammarhögern förkastat all 'klasspolitik' vilken började nu bli mera legitim. När man från högerhåll hävdade medelklassens intressen anknöt man sig till traditioner från 1860-talets liberalism: nu kämpade man för medelklassen för att tillgodose den politiska stabiliteten och det ekonomiska och kulturella framsteget i allmänna principer och fosterlandets namn. (Andrén 1937, 438 ff)

I 1906 års debatt om det proportionella valsättet framhåller högermän valsättets positiva eller mera bevarande aspekter. Det har bevarat "partiers värdighet", vilket är en stor sak för de konservativa, eftersom partierna befaras splittra samhället helt och hållet. Eller ännu värre om "partiernas sönderfallande i smågrupper" eller i frihetstida kottier skulle kunna äga rum. Man måste på något sätt acceptera partierna, de ses som något oundvikligt. Då återstår det att försäkra partiers värdighet och betona möjligheten till "hederliga allianser och kompromisser". Oundvikligheten innebar tanken om att partierna ändå måste vara kontrollerbara — "de måste sluta sig tätt tillsammans för att icke förlora en enda af de platser" som det proportionella valsättet tillförsäkrar

---

⁵⁰ Den bekymrade och i grunden opolitiska medborgaren framstår som ideal. Därigenom tyder förhållandet mellan privatmannen och den smutsiga politiken på den allmänna attityden i det konservativa tänkandet på 1910-talet. (Stenkvist 1987, 255)

dem. Hjalmar Hammarskjöld söker å ena sidan tilltala vänsterns tankar om partiernas ställning inom det politiska livet, å andra sidan göra angrepp mot t ex Staaffs tankegång angående valsättet och partiernas potentiella okontrollerbarhet. (AK 1906: 57; se t ex motAK 1907: 203)

Staaffs plan var att lösa den konflikt som uppstått kring rösträttsfrågan genom upplösning av andra kammaren så att folket i val skulle få tillfälle att uttala sin mening i frågan om majoritetsval eller dubbelproportionalism (det av högern i s k Påbodamotionen framlagda förslaget). Staaff framställde begäran om andra kammarens upplösning till Oscar den II 19 maj 1906. Regeringen var beredd att avgå vid ett nekande svar, vilket man fick vänta på en vecka. Under tiden fördes förhandlingar om bildande av en ny ministär. Det var kronprinsen Gustaf som företrädde kungamakten under denna situation. (Brusewitz 1951, 16)

Den lindmanska regeringen (1906-1911) som efterträdde regeringen Staaff (1905-1906) kan betraktas som den första konservativa partiregering i modern mening. Man kan säga att den som sådan utgjorde ett motstycke till sin föregångare, den första vänsterministären. Som Brusewitz framförde var partiförankringen systematiskt genomförd: Arvid Lindman och Carl Swartz från första kammarens högerpartier, Petersson i Påboda och Hammaskjöld från andra kammarens nationella framstegsparti. Påboda har karakteriserat regeringen som en koalitionsministär, vilket för att återknyta till Brusewitz kan vara berättigat med hänsyn till den skillnad som ännu upprätthölls mellan de båda kamrarnas högerelement. (ibid., 21)⁵¹

Man kan säga att i höger- och konservativuppfattningen om partiernas betydelse pågick en förändring från 'icke-parti' (jfr Allmänna valmansförbundet som ville uppträda 'opartiskt', se Elvander 1961) till uppfattningen att ett högerparti skulle vara hela landets parti utan partiskhet. I den allra spetsigaste polemiken mot partiskhet, som Sven Hedin i sitt angrepp mot vänstern i *Ett varningsord* (1912) skrämde man med risker som skulle kunna upphäva hela partiväsendet. Ett bärande argument i *Ett varningsord* är att just partistrider och såtillvida demokratin försvagar ett land samt lämnar det värnlöst åt spekulanter.⁵² Stenkvis's tolkning om detta hos Hedin:

"Partiväsendet [...] är fördärligt och för till en nationell

---

⁵¹ Brusewitz anser det vara betecknande att den nya ministärens program i rösträttsfrågan kungjordes i en kunglig diktamen till statsrådsprotokollet. Kungen önskade där regeringen lycka och framgång i det värv som förestod. En mycket intimare association knöts mellan kungamakt och höger än tidigare. Denna association varade mera än ett decennium. (Brusewitz 1951, 21)

⁵² Det finska exemplet och den svenska valrörelsen 1911 och till sist men icke minst frihetsiden framstår som bevis för detta.

katastrof, som bl. a. kommer att innebära att partiväsendet avskaffas. Det gäller m. a. o. att redan nu få slut på partisplittet så att inte en occupationsmakt med våld tar ifrån oss (=er) rätten att tvista i politiska angelägenheter." (Stenkvist 1987, 260)

Men ändå tvingas Hedin alltså (paradoxalt) framställa partiväsen, demonstrations- och yttrandefrihet o s v som viktiga, väsentliga och även t o m ofrånkomliga inslag i det svenska samhället. Man kan säga att högermän försökte spela vänstern och dess representanter ut ur det statliga (ej politiska) livet. Fast man inte vanligtvis yttrade sig i så hetsiga ordalag som Hedin, hade högerns tanke om opartiskhet något gemensamt med den som kommit fram redan hos Bolingbroke. Hos honom förekom en skarpsinnig utnyttjande av 'Old Whig' -argumenten för att kritisera partier och partisinne.

Bolingbroke åberopade ett tidigare försvar av den gloriösa revolutionen framfört av Whigs, med förhoppningar att skapa en 'Patriot King' som skulle vara fri från partipolitikens snaror och partigångarnas trångsynhet (partisan narrowness). En sådan kung skulle kunna vinna intriger och bryta fraktionsandan i stället för att ta del i ett och förkasta ett annat. Han skulle stå i sär från alla partier även i det fallet att tillfälligt gynna något parti. När Bolingbroke skär distinktionen mellan Whig och Tory skulle hans egen uppfattning inkludera män med god vilja från båda partier. Därför skulle det inte s a s handla om något egentligt parti, utan vara ett slags landsparti, 'country party'. Idén om Bolingbrokes 'parti' var påtänkt bara som tillfällig hjälpmedel och det ofrånkomliga onda, som inte ansågs vara en nödvändig del av ett konstitutionellt statsskick. När han främjar sin tanke om ett parti för att göra slut på alla partier erkänner han samtidigt nödvändigheten av en sådan institution, vilket betyder att det kan finnas olika slags partier, åtminstone i princip, och att parti inte behöver anses vara synonym med fraktion. (Ball 1989, 170-171)

Motsatsförhållandet hos de konservativa kan skildras så att å ena sida fanns partisplittring, frihetstiden med kungen som blott namnstämpel och partiskhet, men å andra sidan den nationella enigheten som manifesterat sig i det stadiga sambandet mellan kungen och (hans) folk. (Stenkvist 1987, 261-262) Harald Hjärne t ex ansåg att ett parti tar till sin uppgift att hävda Sveriges egna och högsta krav vilket är försvaret och kungamakten. Ett sådant parti, skrev Hjärne i Nya Dagligt Allehanda 13/3 1916,

"böjer sig för fäderneslandet och därmed också böjer sig över det simpla partibegreppets snäva ramar. Ett sådant parti kan ej sätta som sitt mål att tillskansa sig makten över rikets regering, varöver enligt dess åskådning, som överensstämmer med regeringsformens uttryckliga föreskrift, konungen allena äger att bestämma. Ett parti, som inom riksdagen förbehåller sig att bedöma alla frågor utelsutande

efter deras egen innebörd, kan omöjligen önska en regering, som rättar sig efter omsmickrade röstmajoriteters intresse och något på förhand fastslaget program i deras smak." (cit från Elvander 1961, 456)

Ett parti för Hjärne betyder bäraren av statsintresset och statsenheten, eller man o det fosterländska partiet *par préférence*. Man ska bedöma frågor uteslutande efter deras egen innebörd, alltså sakligt och inte partiskt eller partipolitiskt, vilket är förutsättningen för att ett parti kan vara ett riksparti. Man kunde alltså t o m tänka sig att regeringen skulle vara förankrad i ett parti som i England där landet styrdes "af och genom ett parti, men aldrig *för* ett parti" (Fahlbeck 1916, 43), men detta syntes vara omöjligt (åtminstone vad gäller vänsterpartier) eftersom de svenska partierna i grund och botten var "sociala partier och därigenom intressepartier" (ibid.). Av detta resonemang följer att regeringen då "med all säkerhet blefve en styrelse till förmån för ett parti" (ibid.). Eller med Rexus: "Såsom partiregemente träder parlamentarismen i skarp kontrast mot den konstitutionella monarkien, till hvars väsen det hör, att den bör vara en 'landsregering' öfver partierna." (Rexus 1917, 183)

4.2 Konstitution och statsintresse som *topoi*

"Ty just dualismen inom riksdagen har hindrat den gamla 'parlamentarismen' från att bli *partiregemente*, hvilket däremot den nya ofelbart skulle blifva." (Rexus 1917, 182)

Rexus hänvisar här till den debatt som pågick om huruvida Sverige har haft parlamentarism alltsedan representationsreformen 1866 eller inte, och speciellt till den 'parlamentarism' vars upphovsman Louis De Geer av vänsterrepresentanter påståtts har varit och vilkens arvtagare liberaler och vänstermännen ansåg sig själva vara. Än viktigare är att 'bakom' De Geer i denna diskussion fanns RF 1809 och Riksdagsordningen (RO) 1866, konstitutionen; den var ett honnörssord "som alla ville smycka sig med" (Lewin 1984, 150).⁵³ 'Konstitution' var i högerargumentationen en nära term till och förknippad med 'statsintresse' eller 'statsgagn' som kan anses ha sina rötter i ett äldre språk vilket har med politikens begrepp att göra, *the reason of state* och även *public intrest*. Högern i Sverige satte dessa två mer eller mindre samman, medan vänstern gick oftast ut på att använda 'konstitution' i sin argumentation utifrån ett mera republikanskt färgat perspektiv.

---

⁵³ Även Harald Hjärne uttryckte detta så att "Man tycker sig ha funnit ett guldorn i blotta ordet 'konstitution' med dess afleda och tillhörande adjektiver och substantiver" (Hjärne 1914, *Från försvarsstriden 1914*, Uppsala, Askbergs, s. 1; cit från Lewin 1984, 157).

Maurizio Viroli (1992) har framfört en idé om att en ersättning av politikens språk (the language of politics) med ett *reason of state* -språk⁵⁴ har ägt rum i renässansens Italien. Sedan 1600-talet har *reason of state* -språket varit en av de mest dominerande referenserna till den politiska vokabulären.

I korthet kan relationen mellan politik och *reason of state* karakteriseras så att politik förknippades med den rätta vägen att styra, regera och värja folket både under tider av fred och krig medan *reason of state* berörde kunskap om medlen för bevarandet av staten, låt vara rättvisa eller inte. För det förra var målet att upprätthålla en legitim politisk konstitution medan det för det senare gällde det att upprätthålla staten med vilka medel som helst oberoende av dess ursprung eller legitimitet. Vid 1500- och 1600-talets skifte försköt *reason of state* den traditionella uppfattningen om politik (som hade sina rötter i klassiskt tänkande) och man kunde börja tala om att "politics could only be a dirty business" (ibid., 477).

Rötterna till den moderna uppfattningen om *the reason of state* ligger i 1400-1600-talets språk om 'the art of the state' d v s om konst och kunskap om att nå och bevara makt och överlägsenhet. När Cosimo de' Medici brukade uttala att "you can't hold your states (stati)" (ibid., 480), var det inte den moderna uppfattningen om staten (se Skinner 1989b) han talade om utan makten och den överlägsna status som tillkom Medici. Det gäller alltså "a private dominion over the laws and public institution" (ibid.) och är således motsatsen till stad eller republik. Politik och *reason of state* betyder strävan efter olika mål.

Även *public interest*, som dock utgör ett republikanskt alternativ till *the reason of state*, tillhör på sätt och vis denna diskussion (Gunn 1989, 196). Det tillhörde området för statens angelägenheter som statsmän var kunniga att ta hand om, och som Gunn anför: "Public interest was a claim that belonged largely to non-participant, if not absolute, governments and its objective dimension was emphasized." (ibid., 196) Vad man påstod redan på 1600-talet var att allmoge inte kunde se, utan bara känna, vilket kan anses ha fått sitt modernare uttryck i Svensk tidskrifts redaktionella artikel 'Heliga grundsatser' i att den diskuterade de politiskt obildade och ointresserade (Svensk tidskrift 1914, 84).⁵⁵ Men t ex James Harrington åberopade 'the suffrage view of truth'.

---

⁵⁴ "As is well known, 'reason of state' is the doctrine that asserts that the preservation of the state — understood simply as dominion (legitimate or illegitimate) — can be pursued by any means, just or unjust." (Viroli 1992, 473)

⁵⁵ Artikelns argument går ut på att det är obestridligt "i hvarje folk, att något så obestämdt och delvis t.o.m. överkligt som folkviljan icke kan vara den *normala* innehafvaren af statens ledning. Man kan också bestämdt påstå att den aldrig varit det, hur mycket än politikerna sökt narra sig och andra att tro det" (ibid., 84, kursiv original). De som deltar i valen är mestadels "mer eller mindre *politiskt ointresserade* och

Människorna kunde alltså 'se' och majoritetens syn var det säkraste sättet att identifiera elementen av den nationella policyn. Man hävdade att män kunde befallas för att sörja för det allmänna endast genom att de också deltog i detsamma. Och hos Hobbes fick självintresse sin filosofiska motivering. (Gunn 1989, 197) Harrington sökte även anpassa *reason of state* till en republikansk vokabulär, men de flesta författarna förkastade sådana ord till förmån för mer sociala frågor. (ibid., 200)

Vid mitten av 1700-talet uppnådde språket av summan av intressen eller tanken om aggregation, som kritiserades bl a av Rousseau, ett nytt liv: "the language of a sum of interests gained new life in public debate" (Gunn 1989, 201; jfr Kilander 1991). Till exempel markis de Chastellux intog en utilitär syn på det allmänna goda i kampen mot den traditionella framhävandet av det nationella. För honom var problemet det att när imperiet växte, lade administratörer inte märke till att den enskilda människans lycka inte var synonym med en blomstrande styrelse. Under revolutionen förstärktes påståendet att det allmänna intresset var summan av partikulära (och uniforma) intressen. (Gunn 1989, 202) På 1800-talets diskurs bibehöll sig individualismens kategorier men en förändring ägde ändå rum. Gunn påvisar att det fanns rum även i *laissez-faire* -ekonomin för *public interest*, vilket varken stödde sig på den traditionella betoningen av det nationella intresset som var fientlig mot partikulära intressen eller på reduceringen av *public interest* till en aggregat av lägre intressen. I stället kunde man nu framhäva att det fanns plats för statlig intervention men också möjlighet att man kunde offra gemenskapens intresse för intressen av några (få). (ibid., 204)

Jeremy Bentham stödde sig på det förmodade universella intresse för en persons och egendoms säkerhet som medel för att sammanfoga det privata och det allmänna goda. Han liksom många andra fördömde uppfattningen om nationell nytta p g a att vara irrelevant för allmoges liv. Men ändå kan man säga att Bentham står för det att samfund i själva verket har intressen som inte kan reduceras till enskilda personers intressen och bekymmer.

"Bentham realized both that government had to address such matters and that the political process could, at best, improve the articulation of diverse concerns — of individual and of organized groups. It could not smooth out all clashes of interest." (Gunn 1989, 205)⁵⁶

---

i hvarje fall *politiskt obildade*. Ju mera rösträtten utsträckes, dess mer blir detta fallet (ibid., kursiv KP).

⁵⁶ Vid 1800-talets slutskede såg man en annan utveckling angående idé om *public interest* och där fanns ingen direkt sammankoppling till individuella intressens förhållande till det allmänna goda. Europeiska teoretiker ansåg samhällen vara djupt dividerade av klasser, med kämpande ideologier och manipulerade av eliterna. De förkunnade lögnaktighet av det allmänna goda. Gunn anser detta vara fallet med Marx fast *public interest* inte explicit nämns i hans arbeten. (Gunn 1989, 207)

I RF 1809 heter det att kungen äger att "allena styra riket". Något av detta finns kvar i de konservativas språkbruk, eftersom politik har för det mesta med statsintresse och det allmänna nytta att göra, och de anser att kungen tillsammans med somliga förmögna män (förmögenhet och/eller bildning) har kunskap att styra riket i enlighet med *statens* intresse. (se Heckscher 1943, 96-97, 107-108; Heckscher 1939, 221-227; Aronson 1990, 118-119; Manninen & Alavuotunki 1979, 184-185)⁵⁷ Det var ju med *sitt folk* kungen som statens och statsintressets personifikation inte ville ge upp sin rättighet att fritt meddela, som det lät i borggården 1914.

Vad jag inte vill säga med detta är att kungasidans eller högerens uppfattning om politik, dominerat av statsintressetänkandet, skulle ha varit ett slags *reason of state* som sådant *i enlighet med den äldre versionen*. Onekligen fanns det drag av det, men vad jag här velat säga är att man hos vänstern och i dess strävan kan se drag av ett republikanskt språkbruk som en dominerande faktor, vilket kommer att diskuteras vidare i ett senare skede. Det finns ändå några likheter mellan det ovanstående och högersidans statsintressetänkande med den till det hörande statsmannatanken (se Svensk tidskrift 1914, 81-83).

Historiker och statsvetare har tvistat, både då när reformkamperna pågick och efteråt, om RF 1809:s bakgrund; om dess rötter kan finnas i den svenska traditionen eller hos några utländska teoretiker, och då närmast Montesquieu och *l'ancien régime*. Till exempel professorn i statskunskap Pontus Fahlbeck var en passionerad anhängare av att den svenska konstitutionen var ett resultat av den historiska utvecklingen inom Sveriges statsliv och så utan några som helst referenser till utlandet, medan historikern och den skytteanska professorn Simon Johan Boëthius ansåg att Montesquieus läror hade påverkat formuleringarna av RF 1809 och sammansmältats med den svenska traditionen. (se Fahlbeck 1904, 5; Fahlbeck 1916, 14; Norborg 1988, 83, 158-163)⁵⁸ För detta arbete är ursprunget av RF 1809 bara av sekundär betydelse, eftersom det viktiga med konstitutionen består i dess bruk och dess toposkaraktär.

---

⁵⁷ Folk- eller tidningsopinioner fick inte utgöra grunden för statliga reformer. För att tala med Boström, skulle monarken alltid utgöra källan för initiativ att fatta beslut med underlag från ämbetsmännen, medan folket endast kunde reagera på de framlagda förslagen, och detta genom sina representanter. Bara kungen var kunnig att avgöra vad som kunde betraktas som 'praktisk nödvändighet'. (se Liedman 1991, 259)

⁵⁸ Fahlbeck anser att de författningar som kommit till i och med 1789 och efter dess modell är doktrinära och de har byggts upp efter "ett förhandenvarande skema, vare sig detta var Montesquieu's eller parlamentarismens eller något annat" (Fahlbeck 1904, 4). Den största bristen i dessa författningar är enligt honom att vid deras "danande hafva icke egna erfarenheter från förgångna tider tagits till råds — helt enkelt emedan sådana icke funnos på författningens område, — utan jämte bestående förhållanden tidens politiska ideer". (ibid.) Bakom Sveriges författningar finns varken några teorier eller några utifrån hämtade förebilder. "Regeringsformen af 1809 äro intet annat än den omedelbara sammanfattningen af föregående århundradens upplevelser" (ibid., 5).

Snart efter att den lagstiftande makten hade delats mellan konung och riksdag i frågan om grundlag och allmän civil- och kriminallag samt att makten över skatterna och anslag såsom en detaljerad kontrollmakt kommit till riksdagen (se Stjernquist 1990, 77-78), började man rikta sin uppmärksamhet mot relationen mellan kungen och statsrådet. W. E. Svedelius skrev sin avhandling *Om stats-rådets ansvarighet. Afhandling i svensk stats-rätt* (1856) under den tid då en övergång från styrelse av konungen till styrelse av statsråden skedde.⁵⁹ I sin granskning om huruvida det fanns ministerstyrelse i Sverige eller huruvida den kunde finnas i enlighet med dåvarande grundlagar kom Svedelius till den slutsatsen att "Grundlagarne tillåta således att ministerstyrelse icke finnes" (Svedelius 1856, 512) d v s att kungen skulle ha fattat beslut i strid med eller oberoende av de råd som statsråden gav. Men i samma andedrag tillägger han om ministerstyrelsen: "Men lika litet som den är anbefalld lika litet är den förbjuden" (ibid.). Ministerstyrelse kunde alltså finnas utan att det skulle ha betytt brott mot grundlagen.

Den konservativa utgångspunkten gick ut på att trakta efter historisk slagkraft för sin uppfattning om konstitutionens ställning inom det svenska statslivet och att konstitutionen i denna historiska belysning inte kände till möjligheter för parlamentarismen, som Svedelius' avhandling kunde anses tyda på: Sveriges regeringsform av 1809 är "den mogna frukten af en, man kan gärna säga, tusenårig utveckling" (Fahlbeck 1916, 8; se Fahlbeck 1904, 4-5) och fast det fanns tankar som man ville ansluta till den franska revolutionen ansåg man i stor utsträckning att grundlagsfäderna hade varit kloka nog att inte utforma regeringsformen efter olika 'ideologiska påfund'. Men vid sidan av det inhemska ursprunget blir också en annan aspekt tematiserad, nämligen helhetstanken som även tillhör det organistiska tänkandet:

"Utgångspunkten för hela vårt senaste författningsutveckling är det karolinska enväldet. 1809 års regeringsform kan sålunda räkna sitt ursprung från riksdagsbesluten af 1680 och 1682. Ty af dem följde med inre nödvändighet de båda motsatta ytterligheter, som det blef 1809 års män förunnadt att icke blott hvar för sig besvärja utan ock till ett harmoniskt

---

⁵⁹ von Sydow anser att övergångsprocessen till styrelse av statsråden skedde under åren 1860-1865 och genom den grundlagsenliga möjligheten att statsråden hotar med avskedsansökningar om inte de får igenom sina meningar. För att illustrera von Sydows tanke: "Konflikter, avgångshot och avskedanden hade präglat relationerna mellan konungen och statsråden ända sedan 1809. Men skillnaden var att från och med nu var det konungen som inte längre fick sin vilja fram. Karl XV önskar i flera avseenden driva en annan politik än vad statsråden förespråkar. De ledande statsråden hotar vid återkommande tillfällen att avgå om de inte får sin vilja fram. Kungen laborerar med andra statsrådskombinationer, men ser sig slutligen aldrig i stånd att genomdriva ett regeringsskifte. Det sittande statsrådet får alltmer sin maktbas i majoriteter i två av riksdagens stånd — borgarståndet och bondeståndet. Detsamma kan också i mycket sägas om statsrådets ställning i adelsståndet. (von Sydow 1997, 39)

helt förena." (Fahlbeck 1916, 14)

Konstitutionalism som motsats till 'partiregemente' (Rexius 1917, 183) är en av statsgagnets sidor, d v s i den konservativa uppfattningen manifesterar 'konstitution' och 'konstitutionalism' helhetens bästa som ansågs måste ha varit ett av 'grundlagsfädernas' bärande argument. Detta kan anknytas till vad Klinge säger om statliga och nationella symboler. Dessa symboler — och konstitution kan väl med fog anses som en sådan i den svenska kontexten — symboliserar i likhet med statsöverhuvud och kronan både staten och folket samt dessas *enhetlighet*. (Klinge 1982, 228)

Å ena sidan ansåg man att de internationella förhållandena och utrikespolitiska situationerna ställde sina krav på och gränser för statens agerande, och dessa måste uppmärksammas på ett korrekt sätt. Men, "för valmännen, som kallats att fälla sitt afgörande utslag, finns ej ens någon påminnelse om ett dylikt ansvar" (Hjärne 1911, 95), och det ser ut "som om deras land och folk vore ensamma till i världen" (ibid.)⁶⁰ Statsintresset hade i själva verket med utrikesärendena och försvarsväsendet att göra. Dessa var en avgörande del av det världspolitiska fältet. På grund av detta måste de i *statsintressets* namn avskiljas från *partipolitikens inverkan*.⁶¹ Inrikespolitiken ansågs vara förbunden till utrikesärendena, och den senare påverkade via statsintresset det förra: inre splittring kunde orsaka skador i det världspolitiska fältet. Hjärne använder det av utrikespolitiken 'härstammande' statsintresse som kriterium eller motivering för att inte uppföra ett parlamentariskt statsskick. Partier och partiväsendet sågs som ett resultat av demokratiseringen och parlamentariseringen; dessa skulle orsaka inre splittring med särskilda klassintressen som för sin del ansågs skada *helhetens*, d.v.s. statens status i det internationella förhållandet. Vad detta betyder är att 'statsintresse' kunde i den konservativa argumentationen ha dominans över vitt skilda angelägenheter på grund av att 'Sverige' var något givet för de konservativa. Det hade inte med 'folkstyret' eller deliberationen att göra. (se Hjärne 1911, 93-103) För att fortsätta med Hjärne:

"Det är och förblir så, att statsintressets häfdande ytterst afgör om rikenas förkofran och bestånd, och eftersom detta

---

⁶⁰ "I valorganisationerna [...] finns ej heller någonting, som häntyder på statens nödtvång att verka för sina uppgifter under ständigt iakttagande af deras öfverenssammelse med de internationella förhållandenas utveckling" (Hjärne 1911, 95)

⁶¹ "Sedan de demokratiska samhällsreformerna under ett par mansåldrar framkallat upprättandet af en mängd vidlyftiga förvaltningsverk, som kräfva särskildt sakkuniga ämbetsmän, nödgas de parlamentariska ministrarna [t ex i Storbritannien], för att ej tala om parlamentsledamöterna, mer och mer afskilja dessa styrelseområden från den löpande partipolitikens inverkan. Under det rådande världspolitiska trycket påyrkas allt starkare äfven utrikesärendenas och försvarsväsendets undandragande från denna inverkan." (Hjärne 1911, 103)

intresse aldrig uppträder enstaka och afsöndradt, utan alltid såsom ett ibland andra af samma art, måste det häfdas under ständig fredlig eller stridig växelverkan med dem." (ibid., 102)

RF 1809 och RO 1866 i vilka maktdelningen mellan konung och riksdag förklarades samt förhållandet kamrarna emellan förkunnades (ursprungslighet, karaktärsskillnad och likställighet) betydde (speciellt för de konservativa) tanken att förekomma ensidiga och förhastade beslut (se Andrén 1937, 252-253), vilket ofta åberopades från högerhållet. Runt sekelsskiftet var detta en av huvudmotiveringarna i gemenskaps- och samfundsretoriken mot reformer och (alltför) hastiga förändringar; man ansåg sådana förändringar orsaka splittring (i motsats till den radikala gemenskaps- och samfundsretoriken kring representationsreformen 1866, t ex Sven Adolf Hedin, som ansåg det oföränderliga orsaka splittring, se Kurunmäki 1996, 132; Tingsten 1939, 182). Grundtanken t ex i Hjärnes åskådning under 1800-talets slutskede var kravet på pliktuppfyllelse mot staten, och att särintressen eller enskilda intressen skulle underordnas statsintresset (se Elvander 1961, 129).

Statsintressets 'ställning' inom riksdagsdebatterna får sitt representativa uttryck i Perssons i Tällberg uttalande. Han använde sådana ordval som hos högern betydde mycket positiva och vanliga toner. När det handlar om landets försvar, betraktas det som "vår största fråga" och man måste "lyfta upp den". Och speciellt, när statens intresse står på spel, bör man kunna vara säker på att "partisynpunkternas tränga sfär" inte kan förstöra handlingen i enighet med detta intresse. (FK 1914: 53)

För att betona att det är precis statens och landets intresse som man nu har att göra med, måste man upprepa ett av högerns honnörsord, "fosterland": "öfver alla partier står dock fosterland" och man bör komma ihåg att man nu rör sig på "fosterlandets stora plan", att det gäller "hela landet". Men Perssons i Tällberg ord avslöjar ännu en aspekt av statsintresset, nämligen det att det finns *en* väg vars hittande kräver kompetens och kunskap — hitta eftersom man kan "gå vilse på den vägen". Det är bara denna väg som "leder till nationell samling" vilket är förutsättningen för en lösning i enighet med statsintresset och -gagnet. (FK 1914: 53) För att utkristallisera tanken om statsintresset och att ännu mer vädja till 'statens och landets män' kan man med Hjalmar Hammarskjöld uttrycka det så att "*det är vår plikt att kämpa för det, som enligt vår mening är det för landet rätta och nyttiga*" (AK 1906: 57). Dessa män kunde påräknas en viss grad av intresse för allmänna angelägenheter, politiskt omdöme och självständighet. Eller för att tala med Rudolf Kjellén kan man fråga sig: "hvar är den ledande statsmannatanken" (AK 1907:8).

Man kan alltså betrakta de konservativas sätt att åberopa konstitutionen och motivera behovet av statsintresset så att man först och främst skulle ta hänsyn till helheten —

vilket t o m kan betyda att det gällde ett s k totalitetsbegrepp. Den återupprepande historien hos Stavenow (1916)⁶² och Hjärnes tal om statsarbete som ett system som var organiserat på ett komplicerat sätt, men arbetets kontroll ändå utfördes på ett extremt enkelt sätt — anledningen till att han ansåg demokratin vara en anomali — är exempel på argumentationssätt som framhävde helhetstänkande. Detta sammanfaller med den organistiska och kanske även 'totaliserande' helhetsargumentationen. (jfr Kilander 1990, 222; Aronson 1991, 118-119) Axel Brusewitz polemiserade högerens sätt att använda totalitetstänkande i sin ironiska artikel (som var speciellt riktad mot Stavenow) (Brusewitz 1919, 320-322).

Att stöda sig på konstitutionen fick sina kulmen såväl vid 1906/1907 års debatt om valsättets reformering (proportionella vs. majoritetsval) som kring 1914 då bondetågsevenemang utgjorde en av de största händelserna i Sverige. Konstitutionens dualism och maktindelning var nyckelord i den konservativa argumentationen under denna tid. I Stockholms Dagblad skrev man 29/1 1906 kritiskt mot det liberala programmet om majoritetssystemet på grund av att det "leder till enkammarparlamentarism och majoritetsförtryck med ty åtföljande sönderbrytande av vår konstitutions grundvalar" (Nyman 1966, 49). Samtidigt lade man dock vikt på den punkten att "Den proportionella valmetodens allmänna rösträtt anpassar sig åter mycket lätt i våra konstitutionella former, den vilar själv på maktfördelningens princip" (ibid.).

Den klyfta och dualism som blev konstitutionellt organiserad i och med RO 1866 förvandlades under Staaffs statsministerperiod 1905 från konflikten mellan de båda kamrarna (bönder vs. herrar) till en konflikt mellan konungen och hans ministär under kampen om riksdagsreformen (Andrén 1937, 239, 449). Högerens förslag om proportionalism började betraktas och/eller framhållas som en samlingslinje som var präglad av starka eftergifter gentemot vänstern. Petersson i Påboda t ex underströk ömsesidiga offer och eftergifter samt den samling på område som står utanför partiernas territorium. Man började alltså åberopa den svenska historien med dess kompromisser (1809 och 1866 samt den stora kompromissen 1873)⁶³ för att kunna

---

⁶² Arvid Lindman konstaterade att "Louis de Geer yttrade på sin tid till försvar för tvåkamarsystemet: 'En lagstiftande församling, liksom hvarje annan mänsklig makt, behöfver vid sin sida en jämnlike för att icke förr eller senare urarta till ett envælde, som sätter sin egen maktfullkomlighet framför sanningen och rättvisan.' Våra dagars vänsterpartier tyckes anse sig ha vuxit ifrån denna historiens lärdom." (Lindmans föredrag *Politiska arbetsuppgifter* i Skara den 23/7 1911, cit ur Aronson 1990, 146)

⁶³ Andrén anser att svensk politik syntes efter representationsreformen på 1860-talet hade kommit till en återvändsgränd i alla de stora aktuella frågorna. Karaktärsskillnadens princip hade förverkligats i den mån att motsättningen mellan herrar och bönder hade i och med tvåkamarsystemet organiserats till en svår konflikt. Men i bägge kamrarna fanns också medlande riktningar. De som kämpat för den reform som vunnit slaget hade som uppgift att se till att reformen inte blev ett konstitutionellt fiasko med

kämpa för en 'moderat' utveckling och mot de alltför radikala strävandena. (se Andrén 1937, 474)

Den erfarenhetsmässiga verkan konstitutionen hade kunde inte förbigås oanmärkt av vänsterrepresentanterna (jfr t ex Steinmetz 1993, 170). Därför var det vanligt såväl i riksdagsdebatterna som tidskriftsverksamheten att på vänstersidan närma sig konstitutionen på 'det konservativa sättet', åberopa det förflutna — inte enbart framtiden. Både RF 1809 och RO 1866 var åtminstone för vänstern något som genomgående berodde på tolkningen⁶⁴ — för att konstruera framtiden behövde man även stöd från de egna svenska erfarenheterna som alltså utgjorde en viktig grund i den konservativa argumentationen. Det är från denna synpunkt man kunde hävda att vad man hade till hands var "frukten af en historisk utveckling" med "utgångspunkten redan i 1866 års riksdagsordning" (AK 1907: 53, Berg). Detta var samtidigt ett sätt att inte visa sig vara alltför radikal i sina krav, vilket kan anses ha varit ganska nödvändigt. För att inse denna nödvändighet kan man citera den högerkonservative Kjelléns mycket högtidliga ord:

"hvad menen I? I hafven bragt oss alla inför en författningsrevision, och det är en allvarlig sak att vilja rucka på ett lands författning. Seglen I ut på denna risk utan att veta, hvart I viljen komma? Hafven I intet mål, intet verkligt författningsideal? Är då Er fosterlandskäriek af den art, som fått sin devis i 'Kjærlighedens Komædie': *Kanhænde jeg sejler min Skude paa grund, men saa var dog dæjligt att fare!*" (AK 1907: 8)

Man kan märka en förändring i detta kring bondetågsåret 1914. Vänstern började attackera de konservativa synpunkterna mera öppet. Man hade tagit upp frågan om den konstitutionella praxis, och som en följd av detta kunde man stöda sig på "hela andan i vår författning", "våra grundlagars anda", "den anda, i vilken monarken bör handla", "kontinuerlig utveckling i konstitutionell riktning och anda" (AK 1914: 18; AK 1914: 23; FK 1914: 16; FK 1914: 22). Anda versus bokstav var alltså en variant i vänsterns framhävande av praxis, något som "växt fram under mansåldrars lugna och lagliga utveckling" (AK 1914: 18, Edén).⁶⁵

---

en till obotlighet skärpta motsättning. Och de som på 1860- och 1870-talen ansåg en försvarsreform nödvändig ansåg sig även måste göra eftergifter i andra frågor (om beskattning) för att en försvarsförstärkning skulle kunna fås till stånd. Det var så tanken på en stor kompromiss enligt Andrén mognade. (Andrén 1937, 240-241)

⁶⁴ De konservativas tolkning av regeringsformen gick ut på att det ska ske efter anda och ordalydelse, enligt kriterier som baserade sig på det givna. (se t ex Aronson 1990, 116)

⁶⁵ Som redan sagt var liberalernas ställningstaganden inte lika radikala som övriga vänsterns, utan de framhävde mera laglig förändring. (se t ex Palme 1959, 96)

"Riksdagen kan och skall nämligen aldrig frånvika sin plikt att slå vakt om vårt konstitutionella statsskick, sådant detsamma i grundlagen stadgats och under ett århundrades tillämpning i bestämmande drag närmare utformats." (FK 1914: 16, Kvarnzelius)

Man kunde tala om 'döda bokstäver i vår författning' när man betonade nödvändigheten att följa den verkliga praxis som varje politiskt liv kommer att ha. Med andra ord, "Grundlagen är blott en temporär produkt av och ett verktyg för nationens konstitutionella liv" (FK 1914: 22, Steffen).

4.3 Det förflutnas makt — mot framtiden

"Vi ha lagstiftat genom kompromisser och följden har blivit att vi kompromissat med tiden själv och dess ofrånkomliga krav. Vi ha stannat efter i utvecklingen — ingenting är numera klarare, än att våra statliga institutioner ända in på de senaste åren varit alltför antikverade för att fylla det moderna samhällslivets högt ställda krav." (Petersson 1919, 50)

Som Koselleck har framfört har relationen mellan det förgångna som erfarenhetsbas och framtidsförväntningarna genomgått en väsentlig förändring under den era han kallar *Sattelzeit*. Erfarenheterna som (åtminstone retoriskt påstås ha) gjorts under t ex de föregående generationerna dominerade över förväntningarna och ända fram till den period som var början på den moderna tiden. Erfarenheterna hade en disponerande verkan över förväntningshorisonten. Man bör dock inte dra förhastade slutsatser om den förändring som pågick fr o m kring 1750 i Europa i den meningen att efter den skulle situationen ha tett sig helt och hållet annorlunda. Man kan säga att relationen mellan framtiden och det förflutna blev allt mer problematisk; det trånga utrymmet mellan erfarenheternas historiska baslinje och förväntningarnas framtidshorisont hade blivit allt tätare och upplevdes som allt större, inte minst till följd av den snabbt växande kunskapsmassan. (se t ex Stråth 1992, 11-12) Den moderna politiken berör i mycket precis denna relation.

Fast det förflutnas makt har varit lämligast att återopas hos de konservativa och framtiden av liberalerna, kan man inte på rak arm påstå att de konservativa inte skulle ha varit med i det utvecklings- och framstegsspråk som varit typiskt hos liberaler, radikaler och i övrigt hos vänstern. Tvärtom kan man hävda att utvecklingstanken och framstegsoptimismen (om inte rena framstegstron) behärskade större delen av mänskligheten. (Heckscher 1939, 146-147; jfr Manninen & Alavuotunki 1979, Aronson 1990).

Tingsten hävdar t ex om den moderna franska politiken att den på ett särskilt sätt har påverkats av historiska traditioner och så har ställningstagandet till aktuella frågor avspeglat inställningen till förflutna händelser. För att låta Tingsten tala heter det att "de politiska striderna framstå stundom såsom ett skuggspel, där de verkliga aktörerna äro de dödas legendariska förenklade och förstorade gestalter" (Tingsten 1933, 138). Som Tingsten fortsätter har det franska folket funnit de eggande föreställningar i sitt förflutna men andra folk funnit dem i utopier och avlägsnade ideal: *l'ancien régime*, den stora revolutionen och napoleontiden har i alla läger monopoliserats och omformats till myter vilkas kraft kan anses ha varit tillräcklig för att elda och sammanhålla. Det är revolutionen 1789 som behållit en levande kraft som politisk skiljelinje mer än någon annan historisk tilldragelse; de franska monarkisterna ansåg den ha utgjort en inledning till en mera än en sekellång förfallsperiod, men republikanerna hävdade att den var den första stora etappen i mänsklighetens frigörelse. (ibid., 138-139)

Den punkt som Tingsten betonar är att även frågan om statsformen vid den tredje republikens tillkomst var färgad av en sådan motsättning: i själva verket anser Tingsten den i första rummet ha utgjort en symbol för denna motsättning som förkroppsligade den medvetenhet och styrka som tillkom den genom tidigare konflikter, "att de skilda åskådningarna under årtionden propagerats och diskuterats, att de kommit att omgivas med den helgd, som striden och uppoffringen skänker idéerna" (ibid., 139). Med monarkin förknippades privilegier och särinflytande för vissa sociala grupper medan republiken likställdes med jämlikhet. (ibid.)

Vad angår den engelska debatten om författningsreformen på 1780-talet kan man hävda att den förblev oförverkligad på grund av "Dominanz des Vorgegebenen über das Vorausgesehene" (Steinmetz 1993, 70). Man kan fortsätta med Steinmetz att "die Tatsache, dass der *Kanon der Motivaussagen* aller damaligen Politiker, auch der radikalen Reformer, in hohem Masse durch den *Erfarungsraum* bestimmt war" (ibid., 170). En central orsak till att man inte fick reformer genomförda hör samman med styrkan av sådana argumentationssätt som stödde sig på prejudikat och traditionen, i första hand på *the ancient constitution*. Erfarenhetsrummet vidmakthöll sitt företräde jämfört med förväntningarna. (Steinmetz 1993, 168-171; jfr Palonen 1996a; Tingsten 1933)⁶⁶

Steinmetz har karakteriserat argumentationen under 1780-talets tvister så att hos

---

⁶⁶ "Der Erwartungshorizont der Reformer war so schwach ausgeprägt, ihre Prognosefähigkeit so wenig entwickelt, dass daraus keine drängenden Handlungsmotive bezogen werden konnten. Statt dessen blieben die Reformer rhetorisch in den tradierten Semantiken der Verfassungsbeschreibung und Geschichtswahrnehmung befangen. Mit den Anti-Reformern teilten sie die Fixierung auf das historische Recht und auf juristisches Präzedenzfalldenken." (Steinmetz 1993, 170)

reformmotståndarna var den enhetlig medan reformisterna sinsemellan tvistade om medel för att nå målet. Det var t ex allmänna hos reformisterna att åberopa 'tvången' och 'nödvändigheten' än hos antireformisterna. (Steinmetz 1993, 103-109) I debatten kunde 'nödvändigheter' användas som var mer eller mindre baserade på antaganden om de sociala skiktens typiska och 'nödvändiga' karaktärsdrag och aspekter, den mänskliga naturens 'nödvändiga' sidor samt 'nödvändiga' rollplikter som tillhör de regerande och lagstiftningens 'nödvändiga' förfaringsregler.⁶⁷ Fast man stödde sig på tvånget var det vid denna tidpunkt illegitimt att åberopa 'allmänheten' ('public') eller 'folket' i parlamentsdebatterna utan man måste hålla sig till idealen om en oberoende representant. (Steinmetz 1993, 115-120)⁶⁸

I Sverige hade de konservativa haft överläge i historiens tolkning fram till 1900-talets början. Först efter 1909 års författningsreform då det proportionella valsättet i stället för majoritetsvalsättet infördes, och på allvar vid 1914 då kampen pågick som hetast kom (den egna) historien och traditionen in i det argumentativa centret *på bägge sidorna*. Gunnar Rexius har konstaterat det förflutnas och historiens (vilket innebar onekligen historiefilosofiska aspekter) förändrade betydelse och förhållande till de olika lägren:

"Under den snart ett sekel gamla diskussionen om parlamentarismens inympande på vårt statsskick har man tidt och ofta å omse sidor sökt stödja sin sak genom retrospektiva historiska betraktelser, afseende att bevisa det egna programmets öfverensstämmelse med svensk tradition och utvecklingstendens. Förr tycktes högern ha monopol på detta argument." (Rexius 1917, 181)

I samma andetag förtydligar han själv de konservativas inställning angående parlamentarismen i det svenska statslivet: både regeringsform och politisk praxis hade snarare varit mot än för den. (ibid.) Det var inte lätt för vänstern i övrigt att söka stöd för sina argument ur den egna historien som redan länge varit de konservativas domän och speciellt när 'frihetstiden' inte var ett användbart argument. (se Heckscher 1939; Elvander 1961; Tingsten 1969) Om vänstern och speciellt om liberalerna har man sagt

---

⁶⁷ T ex att "Politik notwendigerweise eine Angelegenheit der Elite der 'Gentlemen' sei", "Ausschliesslich in systemverteidigender Funktion tauchten Äusserungen auf, in denen Defekt der bestehenden Repräsentation als notwendiger Ausfluss der menschlichen Natur bezeichnet wurden" och "Als sehr brauchbares Obstruktionsmittel gegen Reformvorschläge erweisen sich vor allem Hinweise auf 'zwingende' Prioritäten des Regierens ("necessary business") und auf normale Regeln des Entscheidens". (Steinmetz 1993, 119)

⁶⁸ "Wenn es also illegitim war, die 'öffentliche Meinung' — in welcher Form auch immer — als unmittelbar 'zwingend' zu bezeichnen, blieb den Reformern als argumentative Ausweichmöglichkeit nur die langfristige Prognose, dass ein fester Volkswille sich auf Dauer doch durchsetzen *müsse*. Diese Aussage konnte nicht mehr als Bedrohung des deliberativen Charakters der Parlamentsdebatten ausgelegt werden." (Steinmetz 1993, 118)

att de inte hade någon särskild historiesyn; de kämpade för abstrakta principer som de hade gemensamt med liberaler ute i världen, men det var svårt för dem att hitta 'andliga anfäder' i den svenska historien. (Lagerroth 1968, 41) På den konservativa sidan hade man traditioner som betonade kungens ställning — t ex Geijer ansåg att Sveriges historia alltid varit dess kungars — som folkets värn mot aristokratin. När liberalerna bemöttes av anklagelser att ha utländska mönster som de ville förverkliga, förnekade t ex Staaff dem med skärpa — något som kan betraktas ha varit respons på att man inte själva med samma slagkraft kunnat ansluta sig till den svenska historien som de konservativa gjorde. (se *ibid.*, 22)

Den parlamentarism liberalerna var ute efter, betonade Alexanderson, var varken av engelsk eller fransk typ, något som motståndarna påstod om liberalernas målsättning: "nu kan bevisas att ingendera har de erforderliga förutsättningarna hos oss, och att den franska dessutom redan i sig själv är misslyckad; alltså är hela saken omöjlig..." (Alexanderson 1915, 387). I stället var det "en svensk, en efter det svenska statslivets och samhällets förutsättningar anpassad parlamentarism, som står på vårt program": (*ibid.*)

Men inte heller kunde de konservativa helt hålla sig till urgamla erfarenheter hämtade ur det svenska förflutna för att emotstå förändringar. De konservativa hade kring 1902 — med intryck av den allmänna rösträttens framgångar utomlands och rösträttsrörelsens frammarsch i Sverige — börjat betrakta demokratin nästan som en 'naturnödvändighet'. Man började på allvar överväga om det icke vore bäst att med ett steg acceptera den allmänna rösträtten men samtidigt införa konservativa garantier vilka ansågs kunna avvärja dess värsta vådor. Biskop Gottfrid Billing hade sedan länge förordat detta. Den här vägen ansågs av många vara bättre än den som liberalerna hade tänkt sig: riksdagen skulle demokratiseras ganska långt och då skulle den demokratiserade riksdagen acceptera den allmänna rösträtten utan att förse den med några *checks and balances*. Man kunde höra yrkanden som 'Skall man få den allmänna rösträtten med garantier, skall det vara nu — dröjer man, ja, då får man den nog, därpå behöver man ej tvivla, men då får man den helt visst utan garantier!'. (Andrén 1937, 345-346, se även 351-352)

Under tiden fram till 1907 var den främsta frågan — efter att den allmänna rösträttens idé blivit ömsesidigt accepterad fr o m 1902 (se t ex Elvander 1961, 398, 407) — på vilket sätt valen skulle anordnas. Först hade vänstern och främst liberalerna varit anhängare av det proportionella valsättet, men ändrat åsikten till majoritetsvalens förmån. Till och med socialdemokraterna med Branting som ledare ansåg att dubbelproportionalismen, d v s valsättets tillämpning vid valen till bägge kamrarna, borde antas för att även första kammaren skulle kunna demokratiseras. Staaffs

ändring i ställningstagandet har förklarats med att ha berott på att han ville genomföra andrakammarens demokratisering och lämna första kammaren orörd på tanken att då skulle avståndet mellan kamrarna bli så stor att i verkligheten skulle tyngdpunkten komma att ligga i andra kammaren — alltså tanken om andrakammarparlamentarismen. Grunden för detta tänkesätt fanns redan i dualismen som RO 1866 föreskriver, vilket, för att tala med Andrén, kan ses inför 'de demokratiska strömningarna' och det demokratiska språket ha 'vidgats' till en djup klyfta (se Andrén 1937, 239-255). För högers del var frågan om hur djupgående reformen skulle bli, och flera forskare har ansett högern tillmötesgått vänsterns krav, dock av taktiska skäl, för att rädda sig från en alltför stor förlust genom att acceptera demokratiseringen av första kammaren. (se Andrén 1937, 185; Herlitz 1964; Lewin 1984)⁶⁹

Vänsterns bidrag till riksdagsdebatten om valsättet kan tolkas ur perspektivet som Lagerroth anger; de hade ingen speciell svensk historia att stödja sig på och då anlidade de andra och omvända förfaringssätt som var mer eller mindre baserade på högerns historiska tolkningar; man varnade ju att det proportionella valsättet skulle resultera i sådana saker som man ogillade hos högern. Den konservativa historiska uppfattningen var stark nog, samtidigt som vänstern fick kämpa mot den utan att direkt kunna ansluta sig till motsvarande och långa erfarenheter. Staaff sökte t ex i sitt angrepp mot det proportionella valsättet tilltala högerns ovilja mot partier genom att bevisa att detta valsätt skulle leda precis till "partiledningar", "valknepp och intriger", och "äventyr". Det var t o m "valens frihet" som stod på spel genom "öfverlåtelsen åt kandidaterna själfva att öfva afgörande inverkan på vallistornas sammansättning". Då är risken uppenbar att

"partiledningar med nödvändighet komma att uppstå, hvilka med en dominerande kraf, som ej står i öfverensstämmelse med det svenska folkets vanor och uppfattning, måste taga valarbetet i sina händer" (Mot AK 1905: 231)⁷⁰

Maktens centralisering (läs: främst i agitatorernas händer) — fast i detta fall bara inom partierna, men ändå tyder det ju på frihetstidens 'utskottsvälde' och speciellt sekreta utskottet — är något som står i motsastförhållande till RF 1809 och idén om makternas

---

⁶⁹ Men man kan betvivla om Lewins betraktelsesätt med framhävandet av *högertaktik* är helt vattentät, eftersom den går ju ut på att preferenshierarkin var mer eller mindre given (Lewin 1984, 73-113). På sätt och vis borde man också lägga vikt vid de 'yttre' förhållandena i likhet med Steinmetz (1993) analys om förhållandet mellan erfarenheter och förväntningar; de förra kan vara så dominerande att de senare blir underordnade och i och med detta kan en reform förbli oförverkligad.

⁷⁰ Jfr Bagge i *Svensk tidskrift* 1912, 66-67 där han skriver om Ostrogorski och Michels som bevis på hur det kommer att gå.

förmåga att balansera varandra genom på ett rätt sätt genomförd tillämpning. Samma taktik har även Sven Palme (AK 1907: 53) som anger följande negativt *färgade* resultat av ett proportionellt valsätt eftersom tanken att folkviljan måste ledas och idén om upplysningen för att uppfylla denna uppgift inte var så fjärran hos de konservativa och bland högern, där det politiska omdömet ansågs tillkomma de förmögna och därigenom kompetenta män: "en energisk valledning", "en fast partisammanslutning", "en liflig agitation", "föredragare och resetalare" som "måste bekostas", "skrifter"; allt detta sprids även "ut till byggderna" för "att få partiets valmän så talrikt som möjligt". Allt detta leder med all säkerhet till att "denna agitation med konsekvens fullföljas under veckor och månader tills valet ägt rum".

Man kan säga att vad som var gemensamt i dessa taktiska operationer var att de delvis syftade till att själv ringakta partiernas betydelse. Staaff påvisade genom de konservativas helhetstänkande och samhällsorganismtanken (se t ex Elvander 1961) att ett partiintresse eller personliga intressen inte kunde vara avgörande i "att styra land och folk väl":

"Om någon vill påstå, att ett parti kan hålla sig vid makten genom att blott bereda fördelas åt sig själft, är detta återigen ett misstag. Samhället är en organism, hvars olika delar stå i ett sådant samband inbördes och med det hela, att det helas väl förvisso icke i längden kan vådslösas eller uppsätligen åsidosättas utan att alla delarne därpå lida." (Mot AK 1907: 203)

Å andra sidan kan detta tolkas så att partierna småningom börjat få en ny ställning och betydelse i politiken som disponerande kraft inom den. Val och andra tillhörande saker disponerar politiken bl a genom att indela temporärt det politiska på ett nytt sätt. Politik är inte längre enbart en spatial riksdagsangelägenhet utan sprider sig både temporärt och rumsligt, spatialt.

En andra strategi var att söka bevisa att även högern var partisk och att partiskhet var ett faktum, vilket kan tolkas ha varit åtminstone på ett implicit sätt riktat mot högerns frihetstidsargument. Det förekom formuleringar som "vid en viss tidpunkt samlar sig de konservativas motstånd till *en väldig chock*" (AK 1906: 57). Detta aktualiserades ordentligt först i samband med försvarsfrågan och bondetåget, eftersom man försökte lyfta hela försvarsfrågan 'över partierna': både kungasidan och vänstern ansåg det vara av en mer djupgående natur än bara en fråga om försvaret (t ex Lewin 1984, Brusewitz 1951). Om man skulle "göra sig i stället till ett redskap för partipolitiska syften emot folkets majoritet, då är det monarkiens representater själva, som obevekligen framkalla reflexioner" (AK 1914: 18, Branting).

Liberalernas mål rubbades något i och med den ifrågavarande reformen⁷¹, som lett det liberala partiet in på demokratins vägar också vad gällde kommunerna och första kammaren. Ändå höll man sig ungefär till samma linjen om andra kammarens övervikt, och det var därför man var tveksam i fråga om lämpligheten i att fullt ut realisera demokratin angående första kammaren. Man fruktade också på vissa håll att socialdemokraternas frammarsch kunde leda till en socialdemokratisk majoritet i den allmänna och lika rösträttens valmanskår. (se Andrén 1937, 495) Men egentligen först litet före Staaffs död 1915 kom liberalerna att börja orientera sig ifrån andrakammarlinjen och ansluta sig till principen om den lika rösträtten i de kommunala valen tillsammans med socialdemokraterna. Så skulle man få ett system där båda kamrarna och de kommunala organen var valda på den lika rösträtten, utan att ge upp tanken att tyngdpunkten skulle ligga i andra kammaren. (se Andrén 1937, 497 ff; von Sydow 1997, 104)

Under 1911 års valstrid hade stridsfronterna vidgats efter den allmänna rösträttens införande vid andrakammarval. Vänstern strävade efter parlamentariskt styrelsesätt, vilket framstod klarare än förr efter de senaste årens högerregemente. "Vad vore det för mening med talet om folkstyrelse på den allmänna rösträttens grund om inte folkets i val uttryckta mening skulle få några konsekvenser i fråga om regeringssättet?" (Brusewitz 1951, 45) När situationen förändrades efter 1907/1909 började också vänsterns behov att återropa folket och historien (som alltså förr hade varit högerens monopol) bli ännu mer betonade. Denna tendens nådde sin höjdpunkt i 1914 års strider.

Vänstern utmanade de konservativas sätt att hämta stöd från Sveriges (kung-) historier alltmer öppet. Detta syns t ex i att uppfattningen om politik hos vänsterns representanter är baserat på annat än till vissa lysande personer av statsmannamått hörande förmåga att inse det som är nyttigt och gagneligt för hela landet och riket. "Den konstitutionella monarkien [...] sätter en människa i en ställning, där hon icke har rättighet att vara människa" (AK 1914: 18, Lindhagen). Politik ansågs m a o ha med mänskliga och plurala angelägenheter att göra, och då såg partiskheten ut att vara ofrånkomlig; man är alltid partisk vad man än gör, eftersom man inte kan undvika att välja — det finns inget som är bortom gott och ont i betydelsen position utanför mänskliga ställningstaganden (jfr Arendt 1958). I själva verket bildas kungens

---

⁷¹ Det hade uppstått en dragkamp om reformen mellan statsminister Lindman och Peterson i Påboda. Den sistnämnde ville ha en mera djupgående reducering av fyrkskalan än Lindman. Redan på hösten 1906 hade det utvecklats skarpa konflikter som hotade med en kris där det gällde att en av dessa män skulle lämna sin plats i statsrådet. Att rösträttspropositionen kom till stånd 1907 var en kompromiss efter stor ansträngning som möjliggjorde detta. Det var Påboda som var den pådrivande kraften under tiden då regeringen förberedde propositionen och enligt Brusewitz är det just Påbodas förtjänst att 1907 års rösträttsreform blev så genomgripande som den blev. (Brusewitz 1951, 25)

åskådning av hans "uppfostran, omgivning och närmaste intressen" och därför blir även kungamakten "partimakt" och "ivrig bundsförvant till högerpartiet". (AK 1914: 18, Lindhagen)

I Steffens (FK 1914: 22) uttalande blev partiskheten tydlig genom fiende- och motsatsföreställningen. Det var "den personliga kungamakten", "herremakten", "penningmakt", "företagsledarmakt" och "de moderna stormännens maktintresse" som formade partiet till höger från västerns perspektiv. Som följd av detta såg kungens 'över partierna höjda' ställning ännu mer partisk ut, d v s politisk i den nya situationen och i de mer motsatta språken; kungen själv hävdade emellertid fortfarande det motsatta och i det konservativa språket beskrev man saken så att 'över partierna' betyder opartiskhet:

"Skall över huvud konungamakten i vårt land vara lyft över partierna, då finnes det ej annat sätt, mina herrar, att sauvera konungamakten mot berättigad förebråelse att hava ingripit in på en viss partisida, än att snarastmöjligast upplösa riksdagen, på det att folket i val må säga avgörande ord." (ibid.)

Situationen tedde sig annorlunda efter 1907/1909 än under tiden före det såtillvida att nu hämtade man på båda sidorna stöd från förgångna tider. Vänstern hade ju förlorat kampen om valsystelet och därför måste man tillgripa andra medel, såsom att försöka ändra praxis genom att betona författningstraditionens utveckling⁷² — huvudsakligen från och med författningsreformerna 1809 och 1866:

"Denna författningens inre utveckling hos oss är i själva verket årsbarn med författningen själv. Åtminstone skymtar den fram redan åren strax efter 1809. Utgångspunkten ligger i författningens grundbyggnad: tvenne makter organiserade för att inte säga beväpnade mot varandra." (Brusewitz 1920, 302)

Man kan hävda att fast argumentationen syftade till historien och den svenska traditionen, fanns det en framtidsaspekt med i argumentationen både hos vänstern och högern. I Nils Alexandersons omfattande artikel, där han hänvisar till dem som står för 'förseningen' av utvecklingen, blev förväntningarna betonade på ett negativt sätt samtidigt som vänsterns utvecklings- och framtidstro kom fram i densamma:

"Hur orimligt mycket kraft och tid har icke genom denna

---

⁷² Jfr Lewins konstaterande: "I Det demokratiska statsskicket upprepade Staaff nödvändigheten av att studera konstitutionell praxis och han lade fram ett regelrätt forskningsprogram för 'den politiska vetenskapen'" (Lewin 1984, 127; se även Brusewitz 1951).

halsstarrighet blivit onyttigt förspild, vilken försening av den svenska samhällutvecklingen har den icke på sitt skuldregister!" (Alexanderson 1915, 402)

För de konservativas del var hänvisandet till historien och traditionen mera ambivalent, som kom fram även hos biskop Billings tanke om den allmänna rösträttens 'naturnödvändighet': man måste ta hänsyn till framtiden även om man åberopar erfarenheter. Carl Hallendorff höll sig till ett språkbruk som var starkt orienterat mot det förgångna och att bevara det rådande statskicket och samhället. Han betonade den svenska traditionens betydelse när han försvarade tanken att parlamentarism skulle vara en omöjlighet i Sverige eftersom den engelska parlamentarismens införande ägde rum under tillfälliga och lokala omständigheter. Som bevis för situationens relativitet angav han det att när nya partier hade dykt upp i England följde parlamentarismens dekadens. (Hallendorff 1911, 391) Och ännu vidare, om parlamentarismen inte ens fungerade i England under nya omständigheter, kunde parlamentarismens import eller "den imiterade parlamentarismen" inte heller fungera i Sverige. (ibid., 393) Dessutom utgjorde det svenska tvåkammerssystemet enligt honom ett av de avgörande hindren för parlamentarismens import. Det var snarast så att

"därmed har ingenting ändrats i det faktum, att skyldigheten att 'land råda och rike styra, lag styrka och frid hålla' alltfört icke bara åligger kunglig majestäts regering, utan först och sist konungen själf personligen." (ibid., 397)

Men å andra sidan, kring 1914, byggdes även den konservativa argumentationsstrategin tydligare på att framtidsorientationen fanns med i den. Man kunde å ena sidan använda tanken om att historien kommer att återupprepas — som i Stavenows argumentation om tendenser som liknade frihetstidens parlamentarism (Stavenow 1916, 173-178) — vilket fick sitt svar i Torgny Segerstedts redaktionella artikel i Forum:

"Historien upprepar sig aldrig och alltid. Den framtid, vars grundritning man vill uppdraga, är knappt ovissare än det förflutnas lärdomar. De bero i så hög grad på dens intentioner, som vill åberopa sig på dem." (Segerstedt 1916, 195)

Och å andra sidan kunde man ställa parlamentarismen i relation till konstitutionen och den politiska praxis, och dra slutsatsen att vänsterns uppfattningar om parlamentarismen var främmande "både för vår regeringsforms anda, för intentionerna hos vår riksdagsordnings upphofsman och för vår politiska tradition" (Rexius 1917, 192). Rexius ansåg Staafts berömda ord om folkmakt och herremakt våren 1906 vara ett stridsrop mot Sveriges gamla författning, eftersom Staafts tanke innebar idén om "andrakammarmajoritetens absoluta rätt till all statsmakt" vilket betraktades som

främmande för konstitutionen (ibid., 191-192).

Vänsterargumentationen byggde i stort sätt på att de var tvungna att vid sidan av att legitimera förändringen genom att åberopa en egen historisk utvecklingslinje även legitimera sina tankegångar: denna utvecklingslinje var inte "något nytt påfund [...] utan fastmera ett av den historiska forskningen ur skilda läger välkänt och erkänt fenomen" (Alexanderson 1915, 415). Man ringaktade förändringens radikala sidor å ena sidan med det att i själva verket handlade det ju bara om att förflytta tyngdpunkten antingen enligt (den naturliga) utvecklingen eller för att åstadkomma förbättringar. Lars Dalgrens retoriska utgångspunkt finns däri att RF 1809 inte utgjorde någon grund för parlamentarismen utan tvärtom. Tillämpningen av Montesquieus läror lade endast "hinder i vägen för en utveckling i denna riktning" (Dalgren 1917, 200). Parlamentarismen och reformen skulle då betyda botemedel för relationerna kamrarna emellan (vilka blivit alltmer fientliga).(ibid.)

Också Nils Edéns argumentation syftade till motsatsställningen mellan kamrarna. Han koncentrerade sig på principerna för det svenska tvåkammerssystemet och enligt hans resonemang var liberalernas syfte med reformen 1866 att åstadkomma ett system där regeringsbildandet skulle ha skett på en parlamentarisk grund. Edén ansåg att Gunnar Rexius' avhandling *Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär* (1915) visade att de konservativas program i och för sig hade varit "i rak strid mot grundprincipen för hela vårt tvåkammerssystem, sådant det växte fram och sådant det var menat" (Edén 1915, 176). Ett argument hämtad från 'parlamentarismens' motståndare riktad mot de själva. Det var därför Edén ansåg att moderniseringen av den kommunala rösträtten (som var grunden för val till första kammaren) inte stred mot systemets grunder — men den skulle till och med vara ett steg mot principernas ursprungliga idéer. Rubriken på detta kapitel tyder alltså på den förvandling som skedde angående användandet av det förflutna i debatten. I och med tvetydigheten med ordet 'mot' framkommer tanken att det förflutna användes till en början (nästan) enbart emot de reformer som var å ena sidan tänkta som 'framsteg', men som å andra sidan innebar en tydligare temporär aspekt än vad fallet hade varit tidigare; situationen hade ändrats i och med de nya politiska formernas, partiernas och (fram)tidsorienterade språkens uppkomst.

5 'PARLAMENTARISM' SOM STRIDSÄPPLE — från sekelskiftet till 1918

5.1 Rum och tid i och med kampen om 'parlamentarismen'

Den äldre sociala och politiska vokabulären — före *Sattelzeit* — hade varit dominerad av topologiska i stället för temporära termer och begrepp. Förväntningarna var mer eller mindre deducerbara från tidigare erfarenheter, erfarenheterna begränsade och formade förväntningshorisontens möjligheter. Man kan vidare hävda att dessa erfarenheter alltid hade en tendens att stabilisera historien (hur den än gick) så att den kom att motsvara några 'givna' former. (se Koselleck 1997, 20)⁷³ Man kan påstå att under *Sattelzeit* kom olika topologiskt och/eller spatialt färgade uppfattningar att kollidera med uppfattningar som i stigande grad var betonade av aspekter av rörelse och temporalitet. Erfarenhetens dominans över framtida förväntningar gällde mestadels spatialt och topologiskt betonade uppfattningar. (se *ibid.*, 21)

Från mitten av 1700-talet började tid tillvinna sig historisk kvalitet, den var inte längre ett medium där alla historier ägde rum. Så, historien sker inte längre i tid utan genom den. Tid blev en dynamisk och historisk makt med sitt eget berättigande; historien blev en kollektivsingular som fr o m tiden kring 1780 kan betraktas som historien i och för sig utan några associerade subjekt eller objekt. (Koselleck 1985, 246)

Hela historien fick sin egen temporära struktur; den konstituerade sig själv enligt ett immanent, antropologiskt baserat kriterium om 'före och efter'. Man kunde börja tala om sådana saker som 'för tidigt' eller 'för sent' som medel för att påverka framtiden genom den accelererande upplysningen. Man kan hävda att "[...] the doctrine of subjective historical perspective, the localization of historical statements, gained a secured place in the canon of historical epistemology" (*ibid.*, 248). Detta perspektiv är inte enbart spatialt utan ha också en temporär dimension. Historisk tid fick en kvalitet

---

⁷³ Kosellecks exempel på detta är begreppet 'demokrati': "Democracy in the Aristotelian tradition was a constitutional term which had two further counter concepts, including their types of decline. What this triad characterises is the finiteness (*Endlichkeit*) of the predefined possibilities. However history proceeds, it always proceeds in the course of these quasi-natural organisational forms or stabilises itself into a mixed form, which is assumed to last longer. All experiences limit expectations so that [...] it is possible to extract forecasts from the past into the future. The expectations are accompanied and limited by the previous experience." (Koselleck 1997, 20)

som skapade erfarenhet, och detta visade hur det förflutna kunde ses på nytt retrospektivt. Historien blev temporaliserad i den betydelse att den växlade enligt det givna nuet och när distansen växte blev det förflutnas natur någon annan. (ibid., 248-250)⁷⁴

En nyhet var att den egna tiden inte längre enbart upplevdes som en början eller ett slut utan även som en period av förändring. Koselleck anser att det är två determinanter som karakteriserar den nya erfarenheten av förändring: "the expected otherness of the future and, associated with it, alteration in the rhythm of temporal experience: acceleration" (ibid., 252). De temporära dimensionerna av det förgångna, nuet och framtiden blev förknippade med varandra på olika kvalitativa sätt. Det var därför man kunde börja tala om progress, framåtskridande, och historiskt medvetande, vilka reciprokt temporaliserade alla historier till en singular världshistorisk process. (ibid., 253)

En skiljelinje mellan de föregående erfarenheterna och de kommande förväntningarna uppstod, och skillnaden mellan det förflutna och nuet växte så att tiden man levde i upplevdes som en brytning, som en period av förändring i vilken nytt och oväntat ständigt skedde. Nyhet föranleddes av meningar som yppade sig i de meningar man förenade med 'tid'. Det var därför man i den politiska och sociala sfären kunde börja tala om försening, vilket blev en historisk nyckelprincip som användes av både konservativa för att avhålla rörelse och av progressiva som önskade sig att egga den. I bägge fallen var det en historia vars nya dynamik krävde temporära rörelsekategorier (categories of movement) som de byggde på. (ibid., 257)⁷⁵

Fram till kring mitten av 1700-talet var det politiska språket (i Preussen) ett monopol för adeln, juristerna och akademikerna. Sociala agents/agenturers erfarenhetsrum definierades med termer av (in terms of) *stånd* (*Stände*) och var såtillvida ganska slutet. Småningom blev först borgarskapet inkluderad i den lingvistiska kommunikationen och sedan lärde de lägre lagren sig att manipulera detta språk. Det

---

⁷⁴ Man kunde t o m börja tala om att individuella historier strukturerade hela historien, vilket syns i det att det finns skilda historier som är oliktidiga (noncontemporaneousness) men kronologiskt sett samtida. (Koselleck 1985, 247)

⁷⁵ Sådana termer (neologismer) som 'varaktighet', 'hållbarhet', 'karaktär', 'uppgift', 'fullkomlighet', 'anda' tyder på en djup erfarenhetsmässig förändring. (Koselleck 1985, 257-258)

uppstod en kamp om begrepp, och kontroll över språket blev av en allt växande betydelse. I detta skede av kampen om den lingvistiska kontrollen och makten förändrades även begreppens internt temporära strukturer. (ibid., 263) Och av politisk betydelse är det som kommer fram i det att när samhälle e dyl omorganiserar blir även begreppens konstruktion stimulerade för kontrol- och styrningsändamål, vilket inte utan ett temporärt perspektiv kunde ha skett. (ibid., 264)⁷⁶

Begreppens internt temporära struktur tyder på två nära relaterade förhållanden. Politiska och sociala begrepp blir instrument för den historiska rörelsens riktning, alltså faktorer i sig. Det att man kan ideologisera ens opponent utgör å andra sidan en del av mekanismen för att kontrollera det politiska språket. (ibid., 262-263)

Lika litet som förhållandet mellan erfarenheterna och förväntningarna var relationen mellan spatialitet och temporalitet identisk med skiljelinjen mellan högern och vänstern. Redan representationsreformen 1866 hade betydelsen av en temporalisation av representationsväsendet eftersom *riksens ständer* förvandlades till *riksdag* vilken kom att sammanträda *årligen* och blev såtillvida ett *permanent* och *ordinarie* statsorgan; den temporära aspekten i det politiska livet blev således institutionaliserad i och med att man kunde börja tala om ett fast *organ* (se Stjernquist 1990, 78). Under perioden från och med 1900 kom även de konservativa och högern i en växande omfattning att utnyttja de moderna politiska formerna och rörelsebegreppen: den konservativa politiken och aktiviteten i till exempel försvarsfrågan före första världskriget kan förknippas med de konservativas alltmer aggressiva angrepp mot den politiska vänstern. Som förklaring till högerns överlägsenhet har angetts att man bl a i sin propaganda insåg nyttan och användbarheten av de moderna politiska formerna och tog dem i sin tjänst. (t ex Stenkvist 1987) Men ändå är Brusewitz konstaterande om kungen år 1909 ett tydligt tecken på andra sidan av samma mynt: "Att konungen däremot starkt reagerade mot parlamentarismen hörde vid denna tid i Sverige traditionellt ännu snart sagt samman med yrket" (Brusewitz 1951, 41).

---

⁷⁶ Allt sedan den franska revolutionen har det knappast funnits något centralt begrepp i politiska teorier eller sociala program som inte skulle ha innehaft aspekten av temporär förändring. Tiden själv blev ett legitimeringsmedel som var öppet till besättning från alla sidor (alla slags 'ismer'). Konstitutionella begrepp såsom 'republik' och 'demokrati', som också var traditionella och deskriptiva i sin form, omarbetades av historisk filosofi att bli rörelsebegrepp som gjorde interventioner till dagliga politiska angelägenheter obligatoriskt. (Koselleck 1985, 259)

En skribent som Carl Boberg sammanfattade:

"De politiska åsikterna gå som vindarne öfver hafvet, uppväckande opinionens böljor, på hvilka partiernas höfdingar segla fram med sina flottor och stridstecken. Partierna strida och växla som i ett oupphörligt skådespel. Ministärer uppstå och falla. Men kronan blir kvar och kring henne ordna sig de nya förhållandena. Kungen representerar stabiliteten i statslifvet."⁷⁷

I den svenska rösträttsdebatten på slutet av 1800-talet och i början på 1900-talet betonade man inom de konservativa lägren stabiliteten och den 'historiska' förbindelsen mellan kung och folk (jfr Tingsten 1969) vilket blev framhävt t ex i nylantmannapartisten Gustaf Jansons i Karlshed uttalande år 1890: "Makten tillhör nu den betänksamma, stilla svenska allmogen, som under alla tider ställt sig under lagars och författningars och religionens hägn och skydd" (cit från Vallinder 1962, 250). Och framhållandet av stabiliteten blev ännu tydligare hos lektor Teofron Säve år 1896:

"...rösträtten är ett mandat, den är icke en alla personer tillkommande rätt; den är ett uppdrag, som staten utdelar åt sådana personer, vilka äro kvalificerade för att kunna fullgöra det, och den är icke en rätt, som tillkommer en person blott därför, att han är född eller är medborgare" (cit från ibid.).

I debatten om parlamentarism ville Hjärne för sin del skilja mellan en falsk och en sann parlamentarism. Denna sanna parlamentarism framstod för honom som ett slags moralisk kraft vilket betydde att parlamentarismen var helt oberoende av formen för regeringsbildningen och dess procedurer. Det är först när folket har nått en viss politisk mognad regeringen kan föra en politik i överensstämmelse med majoritetens önskan. Först då kan man tala om en 'verklig' parlamentarism. Regeringen åtnjuter förtroende hos representationens och folkets majoritet genom sin politik som är riktad i enlighet med det allmänna bästa. Elvander anser att det ideala regeringssättet för Hjärne tycks ha varit en blandning av konstitutionalism och parlamentarism. Hjärne avvisade den parlamentarism som hade som krav att regeringsbildningen ska ske enligt regler som reducerar kungamaktens inflytande till ett minimum; denna parlamentarism yppade sig för Hjärne vid tiden kring sekelskiftet som ytlig, abstrakt och formalistisk. (Elvander 1961, 171-172)

En annan topologiskt tonade typologisering kan återfinnas i Fahlbecks framställningar. Enligt honom fanns bara en utväg för att undvika den temporära aspekten som han

---

⁷⁷ | *Varer svenske. Med konungen för fosterlandet — Tal under försvarsrörelsen vintern och våren 1914.* (1914), s. 51

kallar "'hoppande majoritet', en majoritet från fall till fall bildad af olika partier" (Fahlbeck 1916, 100). Denna utväg,

"för alldeles bort från den engelska parlamentarismen med dess partiregering och fasta majoritet. *Den visar nämligen rakt tillbaka till gammal svensk parlamentarism med en af konungen utsedd regering utanför och ofvan partierna, hvilken under förhandling med dem får majoritet för sina förslag genom bifall från olika sidor.* (ibid., 101)

Dessa — den gamla svenska parlamentarismen, kungen, regeringen utanför och ovan partier — kristalliserades i den svenska konstitutionella monarkins traditioner och inom dem inympade tanken om en kompromiss i enlighet med maktfördelningens 'principer' mellan riksdagen och kungen:

"Alla politiska frågor måste nämligen hos oss afgöras genom samverkan mellan de motsatta åskådningarna och intressena till en klart fattad öfverenskommelse, alltså *genom kompromiss.*" (Fahlbeck 1916, 102)

Å andra sidan kunde man som vänsterman redan under 1900-talets allra första år yttra att rösträttsfrågan skulle komma att kräva sin lösning, att erforderliga åtgärder skulle vidtagas i tid och att reformen endast var en tidsfråga, kring vilken folket hade organiserat sig. (Vallinder 1962, 212) Naturrättsidéerna var en verklig hjärtpunkt i rösträttsrörelsen. Man förkunnade ständigt och i alla sammanhang att rösträtten var en rättighet som borde tillkomma alla medborgare — naturlig, mänsklig eller medborgerlig rättighet, terminologin växlade, men vilket var något som inte lämnade så mycket rum för att agera politiskt i och med dessa frågor. (se ibid., 253)

Till exempel den frisinna faluriksdagsmannen O. V. Vahlins yttrande avslöjar den nivå som tydliggör framtidsorientationen med ett krav på att få sakerna i rörelse, det gäller att själv förverkliga dem, oberoende av några som helst determinerande faktorer eftersom framtiden står helt öppen framför rösträttsrörelsen:

"Vi äro en osäker och ännu åtminstone en oöfvad kontingent i politisk strid, vi städernas frisinna representanter; vi ha ännu icke lärt att klart och bestämdt fixera något af våra folkvänliga syftemål som vägbrytande, och vi hafva icke lyckats förverkliga något enda af dem. Så många af oss äro de fromma önskingarnas män, och här mer än annars i världen gäller, att man gör sig själf, sin egen sak och äfven fäderneslandets en dålig tjänst genom att blott välvilligt önska" (cit från Thyselius 1902, Afd IV, 14)

Men även i denna argumentation använde man taktiskt och retoriskt mera konservativt

laddade förfaringssätt. Staaffs socialreformatoriska åskådningar var inte egentligen originella, utan släktskap med t ex både S. A. Hedins och även Harald Hjärnes åskådningar kan finnas. Det gällde att stärka samhörigheten mellan samhällets medlemmar genom sociala reformer. (se Palme 1959, 102) Med Staaffs ord låter så här:

"Vi måste vandra samman, stödjande varandra, och vi måste tänka på de stora gemensamma syften, som icke kunna vinnas utan gemensamma ansträngningar. Men den stora gemensamhet, som förbinder oss alla, det är ju staten, och skall en kraftig, enhetlig verksamhet för allas gemensamma bästa kunna utvecklas, då måste även staten i viss mån lägga sin verksamhet i social riktning." (Karl Staaff, 'Några huvudpunkter i Frisinnade landsföreningens program' i *Frisinnade landsföreningens meddelande* 57, 1908, s. 24, cit ur Palme 1959, 103)

Detta kan betraktas så att det rörelsebetonade språket var i stort sett iklätt 'den konservativa dräkten' med betonandet av gemensamheten, staten och t o m byråkratin på ett implicit sätt, vilka var dominerande faktorer såsom det konservativa språkbrukets figurer. Men ännu tydligare ser man denna 'konservativisering' eller vänsteråsikter i konservativ skepnad i att Staaff syntes (eller han alltså visade sig) snarare ställa sig på det beståendes sida, vilket framgick i hans konstaterande: "Ty sade hr Staaff till slut, de frisinnade valmännen vilja förvisso ordning och allmän säkerhet." (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings intervju med Staaff 13.2.1909; cit från Palme 1959, 96). Detta gällde speciellt om det beståendes alternativ var anarki. Staaffs ställningstagande i allmänhet var mot anarkismen, med vilken han menade "varje rörelse eller åtgärd som syftar att förändra den bestående rättsordningen eller sociala ordningen på ett annat sätt än i enlighet med i lag stadgad procedur" (ibid., 31-32). Staaffs argument var riktat mot bl a den ungsocialistiska rörelsens revolutionära tankar och försök till öppen revolt (i detta fall angående storstrejken 1909).

När man jämför uttalandet i intervjun med Staaffs anarkiuppfattning kan man anse att syftet var att retoriskt övertyga de konservativa om att också liberalerna själva strävade efter stabilitet — kanske t o m kontinuitet — i reformarbetet. Meningen uttrycktes alltså inte ha varit att totalt bryta med den svenska historiska och författningsutvecklingen. Tvärtom åberopade Staaff den gemensamma beröringspunkten med de konservativa genom att betona stabiliteten — man skulle kunna säga stabiliteten i dynamiken eftersom vänsterns 'framåtskridande' m m ingick i språket som väsentligen dominerades av *Bewegung*, rörelse och handling; de konservativas 'nya' uppfattning, som hos Billing kan anses ha bestått i någon slags dynamik i stabiliteten (som ett svar på folkrörelsernas uppkomst och så vidare).

'Parlamentarismen' började småningom visa sin karaktär som *Bewegungsbegriffe* i stället för att ha varit dominerad av faktorer som var mera bundna till rumsliga element. Detta syns både i det att kungen kring 1910 'måste' reagera mot parlamentarismen som om det hörde samman med hans yrke, och i högerns (från vänstern hämtade) nya former av politisk verksamhet, som man kom att anse som användbara kampmedel mot vänstern. Politikens tidsbundenhet hade fått betydelse redan i och med representationsreformen 1866 eftersom rikens *ständer* förvandlades till *riksdagen*, men högerargumentationen byggde på ett språkbruk som kanske inte ändå var lika temporärt som hos vänstern. *Bewegung* och temporaliteten tillhörande 'parlamentarismen' kom fram t ex i Hjärnes dikotomi mellan en sann och en falsk parlamentarism, vilket visade att även högern hade börjat acceptera namnet 'parlamentarism'. Vad Hjärnes dikotomi emellertid innebar var att den höll ändå på att urvattna parlamentarismens innehåll genom att åberopa tanken att parlamentarismen inte berodde på formen och procedurer för regeringsbildningen. En 'sann' och 'verklig' parlamentarism förknippades med 'en viss politisk mognad' vilket var förutsättningen för att kunna driva politik i överensstämmelse med majoritetens önskan och uppfattningar. Mot sådana här bl a konservativt färgade tolkningar måste vänstern då förhållandevis relatera sina egna argument, vilket syns i Staaffs (innovativa) sätt att argumentera mot anarki och ungsocialisternas syndikalistiska tendens, som om hans syfte var i överensstämmelse med samhällsbevarande tankar.

5.2 'Status' vs. 'valen'

Striden om parlamentarismen, dess betydelse och dess införande i det svenska politiska livet gällde till en del omformationen av det politiska och uppfattningar om det. Man kan påstå att en genomgående förändring skedde vad angår den disponerande verkan i politiken, fast kampen ofta visade sig för samtida åskådare och aktörer såsom Alexanderson uttrycker det: "Tillämpningen av det parlamentariska styrelsesättet innebär framför något annat en förändring av relationerna mellan styrelse och representation" (Alexanderson 1915, 415).

Max Webers ord sammanfattar något av det som man ansåg bland vänsteraktörer:

"...the issue of equal suffrage is felt, subjectively, to be such a purely political one that it *must* be settled once and for all if we wish to avoid sterile conflicts. [...] It would function just as well *permanently* if equal voting rights imposed on the elected the responsibility of *persons with a real share and say in the power of the state*. Democratic parties which *share in government* are bearers of nationalism everywhere." (Weber

1917, 81-82)

De officiella organisationerna som representerar yrkesmässiga grupper (occupational groups) var enligt Webers uppfattning formationer som ämnade att få sina uttryck avvägda, inte räknade. De politiska partierna i en modern stat däremot var organisationer vilkas utgångspunkt låg däri att kunna (legalt sett) fritt rekrytera nya anhängare medan deras mål är att determinera policyn genom anhängarantalet ('through the *numbers* of their support'): "The *ultima ratio* of all modern party politics is the voting or ballot slip." (Weber 1917, 98-99)⁷⁸ Talet om 'folkvilja' var för Weber en fiktion, och som följd av detta var inte den voluntaristiska opinionsyttringen tillräcklig. Även det politiska viljeuttrycket, såsom ändamål och medel, måste ställas i relation till de realiserbara möjligheterna. Då är demokratin inte en fråga om ett förverkligat tillstånd utan en specifik horisont för handlingsmöjligheter. (Palonen 1997, 40)

För Weber var den allmänna rösträtten förknippad med 'tillfällespolitikern' (se Weber 1919). Den allmänna rösträtten öppnade möjligheten för individen att delta i politiken genom att frigöra densamma från sociala och/eller ekonomiska föreningsband. Med rösträtten är individen i demokratin 'vem som helst' och kan ge sin röst 'till vem som helst', vilket pekar på ett nytt sätt att tematisera kontingens i världen där *fortuna*-kontingensen enligt Webers tolkning håller på att försvinna. Men den allmänna rösträtten pekar t o m på 'en öppen scen' som uttryck för att upplösa privilegier och status: i demokratins politiska kamp är alla likvärdiga och alla har *Chance* att bli politiskt ansvariga. Detta möjliggör rekryteringen av politiska ledare genom en öppen tävlan. Metaforen om 'den öppna scenen' hänvisar även till att politikens mål och syfte inte på något sätt är essentialistisk bundna utan det är i och med valen och omröstningarna som dessa avgörs. Då kan man hävda att intrigen på politikens scen ständigt är omtvistad och omtvistbar. (Weber 1917, 100-104; Palonen 1997)

I politikens rikttningsfrågor utgör antalet ett kriterium. I en modern parlamentarisk stat fattas beslut i skuggan av valsedelns *ultima ratio*: man kan alltid hota med att anlita omröstningen vilket ofta bidrar till att kompromisser lättare kan nås. Valkampen och det parlamentariska arbetet förutsätter både realisk och uppskattad rösträkning. Man kan alltså säga att antalet symboliserar valens och röstningens kontingens; antalet utgör inget substitut för Guds röst, utan ett medel för att få bindande beslut till stånd mellan jämlika aktörer. För tillfällighetepolitikern utgör valsedeln ett maktmedel som kan ge rättigheten att blanda sig i det samhällets angelägenheter för vilket skull man även får vara beredd att dö för. (Weber 1917, 102-103; se Palonen 1997)

---

⁷⁸ Partiernas — uppfattade som fria formationer — avgörande, unikt kännetecknande och så till vida 'organiska' drag är deras volontära bas. Vidare kan man konstatera att partiledarna är beroende av den fria rekryteringen i stället för en regelmässig befordran av ämbetsmän. (Weber 1917, 99)

För Weber betyder parlamentarism möjligheten att väga ordets bärkraft och att parlamentet har kompetens att kontrollera förvaltningen. Det parlamentariska beslutsfattandets kraft ligger däri att man med den kan åstadkomma 'det relativa bästa' via förhandlingar och försoningar i samma mening som väljarna måste välja det relativt bästa partiet. Vad detta betyder är att man måste operera med möjligheternas realiserbarhet och då måste man sträva efter en ståndpunkt som är acceptabel för majoriteten. (se Weber 1917, 127-128) Basen i en polity kan alltså bestå i att

"demokrati är alla myndiga medborgares (mäns och kvinnors) delaktighet uti eller kontroll över all den politiska och ekonomiska maktutövningen inom samhället — dock icke såsom självändamål, utan helt och hållet med det allmänna bästa som mål." (Steffen 1911, 327-328, emfas original)

Parlamentets ledarställning inom politiken explicerar också nivåer angående politikens kontingens i och med att regeringschefen utnämns bland parlamentsmedlemmar eller så måste han åtminstone ånjuta dess majoritets förtroende, eller i alla fall han avgå efter parlamentets misstroendevotum. Genom dem har parlamentet möjligheten att kontrollera men även styra statens politik på ett sätt som skulle kunna vara annorlunda. (Weber 1917, 103-104, 127; Palonen 1997, 42-43)

Fast Segerstedts nedan citerade tankegångar kan anses tyda på 'realpolitik'-traditionen, finns det drag som också tyder på det ovan sagda, eftersom politisk handling alltid måste relateras till de situationer man agerar i, att inte spela ett rigoröst spel 'allt eller intet' genom att fast hålla sig till några principer. Vad som ytterligare blir framhävt i hans resonemang är politikens temporalitet och att politiken samtidigt har sin 'grund' i valen och så även i rörelsen, i motsats till topologiska och/eller spatiala element:

"...kompromissen är nu en gång för alla den enda framkomliga vägen i allt parlamentariskt arbete. Det må vara mycket tarvligt sett från evighetens synvinkel; i politiken är städse syftet att nå det mest möjliga. Endast i sällsynta undantagsfall gäller det: allt eller intet." (Segerstedt 1915, 171)

Dessa reflexioner har sin betydelse i att diskutera nyare uppfattningar om politik som en bakgrund till de reformförsök som såg sin upprinnelse i början av 1900-talet. Reformen och strävan efter en sådan hade den betydelsen att basen för en polity hölls på att omorganiseras. Man kämpade mot äldre föreställningar, som ofta var baserade på uppfattningar som hade sina rötter i ståndstiden, status, bildning och förmögenhet. Den potentiella nyheten som ingick i reformtankarna var att politiken och politiska frågor skulle kunna utvidgas till en angelägenhet för en bredare grupp av människor.

5.2.1 *Det konstitutionella statsintressets 'utdöende'*

Vänsterns och högerens uppfattningar om det som disponerade politik ser ut att ha utgjort ett asymmetriskt förhållande (se Koselleck 1985). Deras språk och konceptioner byggdes på olika 'grunder' utifrån vilka man sedan argumenterade. För högerens del utgjorde (förbindelsen mellan) statsintresset, konstitutionen, konungen och nationen disponerande topoi i politiken medan personprincipen, valen och partierna i vänsterspråket omformade de disponerande faktorerna.

Med anledning av dessa olika argumentationsbaser såg sådana saker normala och vederbörliga ut för den ena grupperingen medan en andra uppfattade dem som undantagsfall och tillfälligheter. Ur vänsterperspektivet var det normalt som gällde rörelse och agerande: så kunde man se parlamentarismen som "ett av de verktyg, ett av de organ, som samhället visat sig icke kunna undvara, om dess liv skall utvecklas normalt" (Palmstierna 1913, 33). Men härmed var inte sagt "att verktyget är fullkomligt" (ibid.) utan dess, parlamentarismens förbättrande måste stå på programmet. 'Allt eller intet' synes då ha passat in i vänsterns bild av de konservativa som i stort sett gick ut på en mera statial och stabil uppfattning om det som var viktigt i politiken. För att uttrycka det viktigaste och allvarigaste i politiken kunde man i likhet med Svensk tidskrift och som en antydan om 1800-talspatrioter hävda att "statslifvet känner endast en helig grundsats, det är ansvaret för fäderneslandets bestånd och folkets välfärd, som däri hvilar" (Svensk tidskrift 1914, 81). Men detta var inte tillräckligt eftersom det fortfarande lämnade en för stor tolkningsmöjlighet. Man kan hävda att högeren sökte 'heliga' instanser som låg över det politiska spelet för att stöda sin egen politik. Vad man menade med denna syn blev tydligt i det som följde:

"Det kan därför icke tänkas något djupare förfall i det politiska lifvet än att en statsman ser sin högsta uppgift i att 'aflyssna' folkviljan dess orakelsvar. En stasman's uppgift är att *leda* folkviljan in på sådana vägar, som han inser vara till landets båtnad, att genom oafbruten omsorg bibringa folket öfvertygelsen om nödvändigheten af att underkasta sig uppoffringar för samhällets välfärd" (ibid. 81-82)

Det var statsintresset och statsnyttan man tänkte på, samt att till dessa också hör statsmannatanken. Detta betyder en sådan syn på folkviljan att den som sådan inte kan vara annat än en osäker grund. Motiveringen för denna uppfattning kan anses ha varit dels bristen på upplysning, d v s vetskapen om saker och ting angående det som betraktades som viktigt inom politiken, dels folkets kompetens att motstå 'frestelser' från 'agitorers' håll. Men å andra sidan är dessa två sidor av samma sak. (jfr

Kurunmäki 1997a 100-101; 1997b, 338) Detta förknippades ofta starkt med att upprätthålla det beståendes rätt genom *det verkliga statsintresset* gentemot klasspolitik och intressekamper:

"Ståndsförfattningen betraktades icke blott hos oss länge såsom en organisation af de särskilda samhällsklassernas rättmätiga skydd mot statsintresset och mot hvarandra, och ännu i våra dagar föreställer sig mången, som menar väl med samhället, att en folkrepresentation, grundad på klassval i en eller annan form, skulle utgöra den säkraste garantien för den oundvikliga och i och för sig berättigade intressestridens reglering.

Från de politiska intressekonstruktionernas synpunkt ter sig därför det demokratiska statsskicket såsom frukten af en historiskt ganska följdriktig utveckling, — om man nämligen afstår från att väga de olika intressena mot hvarandra och erkänner deras naturliga jämlikhet." (Hjärne 1911, 101-102)

Att representanterna i höger- och konservativkretsar så starkt hade rotat sig till både erfarenhetsrummets dominans och olika (tidlösa) topoi i det rådande stats- och samhällsskickets bevarande får bekräftelse i konstaterandet att de flesta dåtida skytteanska professorerna i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet ivrigt hade kämpat mot såväl den allmänna rösträttens införande som parlamentarismen. (se Lewin, B., 1985) Filosofen Carl Boström var en av dåtida konservativa skyddsmurar i den kamp som pågick om rösträtten, parlamentarismen och representationsväsendet. Fast August Strindberg i sin *Tjänstekvinnans son* yttrar att 1860-talet "Uppsala visar tecken till utgång och upplösning av en period, som kunde kallas den Boströmska" (Strindberg 1985, 115) kan man bestrida detta med Kilander som påstår att det var *bara* tecken om en sådan upplösning av den boströmska filosofin som i en betydande grad kunde användas som värn för det beståendes legitimering (Kilander 1991, 44-47).⁷⁹

Tingsten har skildrat 'den boströmska skolan' som att ha haft ett ganska stort inflytande under årtionden efter Boströms död. Och den har karakteriserats som att ha varit en idealisk byråkratifilosofi som "genom sin extrema idealism var ägnad att beslöja den sociala verkligheten och att därigenom bilda ett värn mot radikala och reformvänliga riktningar" (Tingsten 1941a, 29). Om den direkta anknytningen till bestående

---

⁷⁹ Jämför temporalitetens och tidens framhävande bl a som en opersonlig agent (se Steinmetz 1993) hos Strindberg 1886/1887: "I vad förhållande står det för tidevarvet gällande filosofiska systemet till tiden själv? Jo, det vill synas som om systemet är sammanfattningen av tidens tankar på den givna tidpunkten. Filosofen gör icke tiden, utan tiden gör honom. Filosofen bokför och samlar allt vad samtiden tänkt, och därigenom kan han återverka på samtiden, därför är och måste hans verkan vara slut med epokens utgång." (Strindberg 1985, 115)

institutioner hos Boströms lärjungar⁸⁰ var mindre märkbar, framträdde den idealistiska statsfilosofins allmänna tendens att överskylla den sociala verklighetens intressekonflikter tydligare hos dem än hos lärofadern. En ideell harmoni mellan samhällets olika delar postulerades utan att fördjupa sig i dess problematik. Från denna grund kunde kritik mot bestående politiska och sociala förhållanden avvisas eftersom om det skedde hade man bristande insikt om statens idé och samhällslivets organiska harmoni. (Elvander 1961, 68; Tingsten 1941a, 28-30)

Statsmaktens innehavare och representant måste vara monarken eftersom annars "det publika (rätten) ej kan uppträda såsom självständigt emot det privata [...] Ty mer än en enda person (med sin familj) kan icke fullkomligt befrias från alla privata intressen, och fullkomligt befriad från sådana bör ovillkorligen den vara, som skall utgöra det högsta organet för det offentliga" (Boström 1859, *Grundlineer till filosofiska statsläran*, § 44, cit ur Elvander 1961, 44). Monarken biträdades vid maktutövningen av ämbets- och tjänstemän (monarkens 'organ').

En typisk konservativ tendens var alltså att lita på en fast, oberoende och kompetent förvaltning. Detta kommer fram t ex hos Hjärne i hans förutsägelse att parlamentarismen ska ge vika för 'den verkliga sakkunskapen' och i önskan att riksdagen ska underordna sig de sakkunniga i kungens tjänst. (Elvander 1961, 465; se Hjärne 1911; *Svensk tidskrift* 1914)⁸¹ Stavenow t ex konstaterade att i kommunala självstyrelseförsamlingar och privata föreningar av alla slag hade sedan en längre tid företrätt "en naturlig folkbegåfning för organisation" (Stavenow 1916, 179) som delvis var ett arv från ståndsriksdagens tider (ibid., 176-177). Den byråkratiskt orienterade och 'opartiskhetsbetonade' uppfattningen hos de konservativa kan anses ha fått ett av sina tydligaste uttryck i Hallendorffs ord enligt vilka den härskande åskådningen var det

"att ärendena skola af hvarje riksdagsman prövas efter bästa personliga omdöme och utan hänsyn till, hvilken regering eller hvilken partistyreelse som framburit den. Men så länge åskådningen gäller, är det också omöjligt att konstruera fram en lydig regeringsmajoritet, som skall vara beredd att städse uppbära den s.k. starka regeringen." (Hallendorff 1911, 397-398)

---

⁸⁰ Axel Nyblaeus, professor i praktisk filosofi i Lund 1856-86; Sigurd Ribbing, professor i logik och metafysik i Uppsala 1850-85, tillhörde andra kammaren 1867-72 och första kammaren 1875-79; boströmianismens främste popularisator Lawrence Heap Åberg, docent i Uppsala 1878-95; Carl Yngve Sahlin, Boströms eftersträdare som professor i praktisk filosofi i Uppsala 1864-94, universitetets rektor 1876-1889.

⁸¹ Konservatismen framställde sig alltså genomgående som representant för statsintresset och den nationella enheten. (Elvander 1961, 11)

Det var hos ämbetsverken, domkåren, krigsmakten och kyrkan som den verkliga makten tycktes ligga, inte hos riksdagen som i allt större grad börjat falla sönder i stridande intressegrupper. Det stod klart att statsintressets representation i Sverige borde organiseras i riksdagens första kammare. (Elvander 1961, 177) De konservativa uppträdde ofta som ett parti över eller mot partierna; i och med detta utvecklade man ofta ett slags antipolitisk attityd, en tendens att framhäva förvaltningen på bekostnad av politiken, och dess stridande åskådningar. (se Tingsten 1939, 93 ff, 184 ff; jfr Weber som vände sig mot detta) Hjärne hade formulerat sin uppfattning om en högre faktor i det politiska livet — en statsplikt som bekämpade de sociala intressena — vid sekelsskiftet på följande sätt:

"Det verkliga statsintresset är till sitt väsen alldeles skilt från varje klassintresse av vare sig finare eller grövre art. Det är ingenting mer eller mindre än den offentliga pliktens herravälde över klassmedvetande och klasskampen. Det representeras av offentliga korporationer, vilkas uppgift, i motsats till samhällsklasserna, icke är att förfäkta vare sig sina samfällda eller sina enskilda medlemmars intressen, utan att ansvara för statens bästa inom det verksamhetsområde, som blivit dem var för sig tilldelat." (cit från Elvander 1961, 176)

Som sagt fick vänstermän höra beskyllningar om att ha bl a den engelska eller "den imiterade parlamentarismen" (Hallendorff 1911, 393) på sitt program, vilket uppfattades som en traditionsbrytande strävan. De konservativa framställde tendensen hos vänstern eller liberalerna att vända sig till den engelska samhällsorganisationen även den som motsats till statsintresset: i denna konservativa uppfattning såg man

"samhällsorganisationen, byggd på frihet under ansvar, d.v.s. mera på känslan af själftagna förpliktelsers bindande kraft än på synligt, yttre tvång" (Heckscher 1914, 466).

Det var alltså en asymmetrisk förhållande man hade att behandla: å ena sidan fanns ansvar och statsintresse som var baserat på ett "synligt, yttre tvång", och å andra sidan hos reformisterna såg man ansvar som var relativt, situationsbundet, och som kanske till och med innebar ett hänsynstagande av något som kan kallas *chance*-aspekten (se t ex Koselleck 1985, 116 ff) — alltså något för oberäkneligt ur de konservativas perspektiv. Men detta tyder emellertid samtidigt på ett skifte som pågick från spatiala eller toposbundna begrepp och konceptioner till mera relativa och temporära sådana. Erik Palmstiernas yttrande avslöjar att liberalerna och socialdemokraterna inte längre såg på statsintresset såsom något givet som i sig skulle disponera det politiska agerandet:

"Någon generell regel kan naturligtvis icke uppdragas för vad

som i detta avseende är för landet nyttigt. Först genom långvarig praxis torde man vinna tillräcklig erfarenhet därom, och det tillhör regerandets konst att utfylla den befintliga marginalen. [...] Angelägnast är likväl att en praxis överhuvud uppkommer." (Palmstierna 1913, 36)

Statsgagnet och statsintresset behandlades i ännu vidare utsträckning som en tillfällighet och som en temporär, icke spatial 'output' kring vilken man måste resonera från fall till fall, efter nya omständigheter och efter 'folkviljans manifestationer' som yppade sig i folkets och riksdagens majoritet. Den förändring som var på gång innebar att språket med framhävande av statsintresse och andra spatiala och statusbetonade aspekter med syftet att upprätthålla och bevara det bestående fick ge vika inför ett annat språk med påverkande nyanser av partiernas och valens disponerande inflytande i det politiska livet. Det var ett annat erfarenhetsmässigt tillstånd som börjat bli rådande i den nya situationen, och en marxistbetonad sats som "kampen mellan bourgeoisie och proletariat är ett stort historiskt faktum" (Larsson 1911, 7) talar om situationens vidare betydelse.⁸²

Den med statsintressetanken sammanfallande konstitutionen och konstitutionalismen var ju på båda sidor avsedd att reagera mot en tvåfaldig historisk erfarenhet, "den av ständer-'anarki' och den av monark-'despotism', för att tala med tidens språk" (Alexanderson 1915, 416), vilket med andra ord betydde "en stark betoning av balans- och kontrollsynpunkterna" (ibid.). Men även detta ville man relativera inom vänstern. Alexanderson hävdar att för

"den 'konstitutionella' eller 'liberala' grupp, som hade ett så starkt inflytande på konstitutionens danning, stod det i själva verket ganska klart, hur bristfällig den tillämpning av maktfördelningsprincipen var, som gavs i regeringsformen. [...] I deras allmänna författningsprogram var åt representationen inrymt ett väsentligt större inflytande på styrelsen, än som kom till uttryck i regeringsform. Men i detta program ingick även kravet på en genomgripande representationsreform." (ibid.)

Huvudsaken var att "den konstitution, som nedlagts i 1809 års regeringsform, var [...] tänkt som en kompromisslösning för mera tillfälligt bruk, just i fråga om den centrala punkten: de båda 'statsmakternas' inbördes ställning" (ibid. 417). Alexanderson ansåg att reformen blev en kompromiss och av tillfällig karaktär, fast man hade stark misstro till representationen, "till fyrståndsriksdagens duglighet för större uppgifter" (ibid., 416), efterom man ansåg att "ögonblicket ännu icke kommet att genomföra brytningen med

---

⁸² "Då nu staten är organ för klassherradömet, måste klasskampen antaga formen av en *politisk* kamp. *Statsmakten erövrade* är medlet för klassherradömet's grusande." (Larsson 1911, 8)

en så rotfäst tradition, som den varpå ständerförfattningen vilade; representationsreformen uppsköts till något år längre fram" (ibid. 417). Alexanderson fortsatte med att diskutera de problem som uppkommit:

"Isolering mellan styrelse och representation och det betonade motsats- och inbördes bevaknings-läget ha givit upphov till många ofruktbara strider dem emellan och väsentligt medverkat till dessa striders stundom odiösa karaktär. Regeringens förmåga att samla och leda utvecklingen framåt genom kraftiga medryckande ansatser har varit betänkligt lamslagen." (ibid., 417)

Lars Dalgren gick ett steg längre och radikaliserade tolkningen om RF 1809 i så mått att han 'utmanade' både de konservativas och vänsterliberalernas uppfattningar om dess betydelse:

"I själva verket kan man lugnt konstatera, att 1809 års regeringsform ej grundlade någon parlamentarism, utan tvärtom genom en del av sina bestämmelser lade rätt så besvärliga hinder i vägen för en utveckling i denna riktning." (Dalgren 1917, 200)

Maktfördelningsteorins konsekvens var för honom det att regeringen och riksdagen kom "att stå där nästan som tvenne fientliga makter, vars huvudsakliga uppgift det var att bevaka varandra" (ibid.). Detta kunde lätt resultera i allmänt stillastående och försumpning. Lösningen hette parlamentarism: "En utväg att övervinna denna motsättning [...] är den parlamentariska teorien, som avlöser maktfördelningläran" (ibid.).

I riksdagsdiskussionerna om regeringsformens betydelse betonade de konservativa alltså att den i sin dualism var tillägnat att förekomma ensidiga och förhastade beslut. År 1907 utmanade Staaff m fl (Mot AK 1907: 203) denna tolkning på ett genuint, men ändå inte så väldigt offensivt sätt. Staaff var överens om det faktum att första kammaren skulle ha som sin uppgift att förekomma "tillfälliga folkstämningars upphöjande till för riket betydelsefulla beslut".⁸³ Vad som är ögonfallande i detta sammanhang är 'tillfälliga', vilket strider helt mot de konservativas synsätt. Medlen för att undvika tillfälliga beslut utgjordes av det att "allmän riktning och åskådning hos folkrepresentationens majoritet motsvarar majoritetens i landet allmänna riktning och åskådning". Om den allmänna riktningens och åskådningens bildning kan man säga att "majoritetens politiska åskådning bestämmas af och anpassar sig efter tiderna och omständigheterna". Det tillfälliga formas inte i sig av att det är efter tiderna den

---

⁸³ Märkvärdigt är att i motionen användes ordet 'riket' som inte förekom så värst ofta i vänsterns språk, däremot ganska ofta hos högern.

politiska åskådningen anpassar sig, utan

"en af de viktigaste orsakerna till dess växling består i det sätt, hvar på den vid en viss tid härskande majoriteten motsvarar sin uppgift: att styra land och folk väl".(ibid.)

Det tillfälliga var alltså i Staaffs m fl utmaning anknutet till den 'härskande majoriteten'. Folkmajoriteten för sin del hade tiden på sin sida och det var detta som man borde ta hänsyn till, inte till statsintresset som sådant (tidlös etc).

När man bland högerrepresentanter åberopade 'heliga' instanser över politiken som disponerande faktorer och till stöd för sin egen politik som kan anses härstamma åtminstone delvis från 1800-talets (nu) konservativa, byråkratiskt orienterade och ofta antipolitiska språkbruket, och då vänstern hade 'infört' en synvinkel i vilken ingick uppfattningar om politik som något mera relativt, tids- och situationsbundet befann sig de olika lägren i ett förhållande som inte var direkt jämförbart eller kommensurabelt. Vänstern hade att kämpa mot statsintressets topos, om vilket man kan säga att om det inte gav vika, så lyckades vänstern att utmana och även radikaliserade tolkningen av det på ett ordentligt sätt genom att lägga vikten på tidliga aspekter och situationer som tillfällen i stället; då kunde parlamentarism vara lämpad eftersom vänstern ansåg att med den kunde man övervinna olika motsättningar och konfrontationer som var (enligt deras åsikt) typiska för den oreformerade politiken och poityn.

5.2.2 Personer, val och partier i stället — 'parlamentarism' möjliggjord?

Statsintressets 'försvinnande' hänger samman med partiernas och valens ändrade ställning och betydelse inom politiken. Hjärne sammanfattade detta så att

"I samma mån denna klasspolitik inrotar sig, hänvisas därjämte det verkliga statsintressets förfäktare till att, om man så får uttrycka sig, öfversätta sina kraf till de enskilda och demokratiska intressens tungomål [...]. Statslifvet får alltså i sin helhet karaktären eller utseendet af en fortlöpande intressekamp." (Hjärne 1911, 101)

Samma aspekt återfinns även hos Rexius vars tidigare lånade formulering "såsom partiregemente träder parlamentarismen i skarp kontrast mot den konstitutionella monarkien, till vars väsen det hör, att den bör vara en 'landsregering' öfver partierna" (Rexius 1917, 183) visar oron över statsintressets 'öde' i och med reformeringarna. Det verkliga statsintresset och statsgagnet som i de konservativas syn sammanföll med konstitutionen och dualismen var

"en opartisk, fast och öfver de enskilda intressena höjd statsmakt, som dock är den främsta förutsättningen för inre harmonisk utveckling och ett framgångsrikt häfdande af yttre själfständighet." (Stavenow 1916, 181)

Fast partierna inte diskuterades kraftigt inom vänstern, fanns det emellertid också klara och positiva ställningstaganden till partiernas förmån. Torgny Segerstedt intog en sådan positiv ställning till dem t ex i att han ansåg att frågan om partidisciplinen borde ses mot det svenska parlamentariska livets partibildningsbakgrund. (Segerstedt 1915, 171-172) Blockeringen och 'partisplittringen' var de främsta hotbilderna för de konservativa som betraktade det i statsintressets belysning. Det trogna och fasta stödet för det egna partiet i stället för att leta efter det allmänna och statens nytta och intresse riktar argumentationen tydligare mot (fram)tiden.

Man kan se att det redan vid sekelskiftet hade börjat tränga in nya uppfattningar även inom högerkretsar vad angick partier, valen och rösträtten samtidigt som statsintresseargumentet byggd på mer eller mindre tidlös topos börjat förlora sin maktställning. Harald Hjärne propagerade i Svenska Dagbladet 31/10 1898 för rösträttsreformen med ett nytt argument. Han ansåg att Sverige hotas mindre av omstörtningens än 'den politiska försoffningens faror', att korruption och 'koteripolitik' finns oftast där den offentliga debatten är begränsad till en trång krets och då är det säkraste botemedlet en utvidgad rösträtt:

"Däri genom näres föreställningen att staten är ett väsentligen ekonomiskt samhälle, vari de enskilde ha del liksom i ett vanligt bolag och äga att förfäktas var sina intressen. Representationen betraktas från klassmedvetandets synpunkt i stället för att gälla som en nationell organisation, vars uppgift är att motverka och tygla alla ensidiga klassintressen." (cit från Elvander 1961, 174-175)

Rösträttens utvidgning, t o m så att den skulle bli oberoende av penningstreck, skulle betyda att de enskilda intressena kunde trängas tillbaka och det politiska livet blev sundare och vitalare. Hjärne ansåg grunden för en sådan förändring ligga i personlighetsprincipen vilken varken behövde innebära allmän rösträtt eller abstrakt jämlikhet. I stället skulle den betyda att

"den medborgerliga personlighetens rätt betingas av medborgerlig pliktuppfyllelse, av fullgjord allmän värneplikt, av fullgjord allmän skatteplikt utan avseende på debetsedelns större eller mindre belopp." (cit. ur ibid., 175)

Man hade redan i 1800-talets förra del fört in en diskussion om sak- och personlighetsprincipen i samband med representationsreformdebatten, vilket

fortfarande hade relevans för debatten om 'parlamentarism' och andra reformer på 1900-talet. Sakprincipen sattes under den tidigare debatten t ex i samband med uppfattningen om samhället som ett bolag, medan personlighetsprincipen hade sin motivering i läror om personligheter. Ur personlighetstanken kom man dock till olika slutsatser; personlighetsprincipen kunde förenas med såväl överindividuella personligheter som själva individer, medan sakprincipen förverkligades i representationsreformen med sina censusbestämmelser.⁸⁴ Gemensamt för personlighetsprincipens anhängare var ogillandet av sakprincipen. Striden var alltså mellan en personlig, individuell rätt och t ex korporationsbaserad rösträtt, med tyngdpunktsväxling: liberalismen täckte både anhängare av sak- och personlighetsprincipen, vilket aktualiserade den klassiska svårigheten med liberalismen med dess ekonomiska och politiska doktrin. Som Liedman har konstaterat, synes sakprincipen ha varit en naturlig konsekvens av den liberala ekonomin, och personlighetsprincipen av den liberala politiska doktrinen i den dåtida debatten. (se Liedman 1991, 231; se Anckarswärd & Richert 1830; Manninen & Alavuotunki 1979)

Anckarswärd och Richert⁸⁵ ansåg att historien utvecklade sig till den riktning "som Folkets lynne, seder och förut tillvarande förhållanden antyda" (Anckarswärd & Richert 1830, VI). De existerande — fastän i och med historien alstrade — institutionerna var bara hinder på utvecklingens väg: "Förgäfvets väntar man af *corporationer* eller *corporationers ombud* hvad Konung och Folk äro berättigade att fordra af *Nationens representanter*." (ibid., IV) Dessa två liberala 'framstegsmän' var representativa för dem som ville binda den personliga rösträtten till den folkdel som hade "fast egendom, af hvar natur den vara må, eller äro taxerade till minst fem R:drs bevilling af förmögenhet eller inkomst" (Anckarswärd & Richert 1830, 56)⁸⁶ Som motvikt till deras förslag ställde sig t ex både Geijer och C. A. Agardh. Geijer argumenterade utifrån tanken om personlighetsprincipen. För honom var institutionerna självständigt utvecklade, utanför förnuftet etablerade organiska enheter. De historiska institutionerna ställde sig över individer och i de bestod den enda positiva grunden för reformverksamhet inom samhället och staten. Agardh ansåg att ständerna historiskt sett representerade

---

⁸⁴ Tvåkammarriksdagen kom huvudsakligen att bestå i tanken om sakprincipen fast "Louis De Geers linje förenade i sig krav som ställts av adlig opposition, liberal borgerlighet, radikala intellektuella, och besuttna bönder. Sakprincip mötte där personlighetsprincip, principen om individuell valrätt med principen att endast överindividuella agenter, typ kommuner, kan ha rösträtt." (Liedman 1991, 232)

⁸⁵ Anckarswärd tillhörde riddarhusoppositionen. Richert var jurist och ämbetsman, representant för det som kallas den tidiga svenska liberalismen (bl a Hierta). "Richert var en typisk modern upplysningsman, konsekvent i sin statssyn och laguppfattning och utan sympatier för aristokraternas och storgodsägarnas typiska tänkesätt". (Liedman 1991, 230)

⁸⁶ Man bör lägga märke till att villkor för rösträtten var egendomen i allmänhet eller den fasta inkomsten, vilket gav deras förslag en helt annan ton än t ex i 1810 års konstitutionsutskottsbetänkande, i vilket man menade att rösträtten tillhörde jordägarna.

statens oföränderliga intressen och teoretiskt sett de idéer som bildade begreppet stat. Både idéernas och intressenas representation konkretiserades i och med korporationerna, ständerna. Med detta argument bestred han Anckarswärds och Richerts förslag att basera valrätten på individen med censusbestämmelser. Han ansåg att staten skulle förlora all kontinuitet om egendomen blev villkoret för rösträtten. Genom korporationerna, som fasta och oföränderliga element, skulle framtiden — inte bara nuets tillfälliga och föränderliga intresser — bli representerad i staten. (se Liedman 1991, 232 ff; Manninen & Alavuotunki 1979, 189 ff; Heckscher 1939 och 1943)⁸⁷

Som tidigare sagt, var åberopandet av naturliga, mänskliga eller medborgerliga rättigheter en samlingspunkt i rösträttsrörelsens argumentation. Rösträtten sågs som en rättighet som borde tillhöra alla personer — oberoende av kriterier. Den konservativa motargumentationen löpte från den redan ovan nämnda idén framförd 1890 av Gustaf Janson i Karlshed att "Makten tillhör nu den betänksamma, stilla svenska allmogen, som under alla tider ställt sig under lagars och författningars och religionens hägn och skydd" (cit från Vallinder 1962, 250; jfr Tingsten 1969). Men traditionen, stabiliteten, privilegier och den statusbetonade synen blev tydlig också hos Teofron Säve.

Både hos reformisterna och reformmotståndarna förknippade man ofta försvaret och värnplikten med (den allmänna) rösträtten vid tiden kring sekelskiftet. I rösträttsrörelsen ansåg man att om man inte hade rättigheter skulle man inte heller ha några skyldigheter: "hvar och en, som är rösträttslös, [är] icke moraliskt förpliktad att underkasta sig den s. k. värnplikten" förklarade man vid rösträttsmötet 1891 i Göteborg. (Thyselius 1902, Afd II, 137-138) För Hjalmar Branting betydde allmän rösträtt år 1886 ett "medel för erövrande af politisk frihet och myndighet" (Thyselius 1902, Afd III, 143).⁸⁸

---

⁸⁷ Geijers skrift *Nytt ett och annat om den akademiska jurisdiktionen* (1822), där han utvecklade en romantisk stats- och samhällsåskådning med konservativa slutsatser, uttryckte i allmänhet i det europeiska sammanhanget passande konservativa drag angående institutioner. (se Heckscher 1939, 114) Både han och Agard var ganska ambivalenta figurer inom debatten: Geijer ändrade sin åsikt om och uppgav sin tidiga konservatism småningom mot slutet av 1830-talet (se Heckscher 1939, 115); Agards samhällsteori kan skildras som en organisk individualism — han förenar traditionellt sett oförenliga element: fast han betonar samhällets inre och fasta sammanhang betraktar han individualiseringen som ett tecken på dess utveckling. Det är inte förvånande att han blev klassifierad än som liberal, än som konservativ, eftersom "[b]åde *individ* och *stat* är för honom begrepp med starkt positiv laddning" (Liedman 1991, 222).

⁸⁸ Jfr vänsterns rösträttskrav i debatten om relationen mellan försvar och rösträtt med Weber. Han diskuterar rättigheter dock utifrån ett nominalistiskt perspektiv: rösträtten "has nothing to do with any theory of the natural 'equality' of human beings. On the contrary, its intended meaning and purpose (*Sinn*) is to create a counterbalance to the social *inequalities* which are *neither* rooted in natural differences nor created by natural qualities but are produced, rather, by social conditions (which are often severely at

Förhållandet mellan försvaret och rösträtten tillspetsades i och med 1901 års härordning, vilket innebar en ökad värnpliktsbörda. Hjärne ansåg det vara utsiktslöst att vädja till de konservativa att gå med på rösträttsfrågans sammankoppling med värnpliktsreformen. Han satsade på att högern skulle tvingas gå med på en rösträttsreform när försvarsfrågan skulle bli löst. Statsminister von Otter hade lovat att påskynda den utredning i rösträttsfrågan som riksdagen hade begärt, men när den kom blev man besviken eftersom förslagen innebar en rösträttsutvidgning med starka konservativa garantier. Propositionen avslogs och man krävde en förnyad utredning. Majoriteten i båda kamrarna hade gått med på ett skrivelseförslag som syftade till allmän rösträtt i förening med garantier (proportionella val nämndes). Högern hade i stort sett följt biskop Gottfrid Billings råd sedan tio år tillbaka att gå med på allmän rösträtt då man ännu hade möjligheter att tillvinna garantier för minoritetens skydd i stället för att låta sig pressas av liberalernas krav på stegvisa sänkningar av censusstrecken. Vid andrakammarvalen 1902 hade tanken om allmän rösträtt i regel blivit accepterad av högerkandidater i samband med 'försvar och reformer'. (Elvander 1961, 162; se Andrén 1937, 332-354; Thyselius 1902)⁸⁹

Att man i den kungliga propositionen till 1904 års riksdag föreslog allmän rösträtt, dock med väsentliga garantier, var motiverat med stigande bildning, ökat politiskt intresse som var fostrat inom den kommunala självstyrelsen och den frivilliga föreningsrörelsen, försvarsreformen 1901 och den allmänna rösträttens införande i andra länder. Den omfattade emellertid den konservativa tanken att 'inga rättigheter om icke skyldigheterna är fullgjorda'.⁹⁰ Huvudskälet för garantisystemet blev alltså 'den hos oss rådande rättsuppfattningen att den, som ej fullgör sina skyldigheter mot det allmänna, ej heller må åtnjuta rösträtt i allmänna angelägenheter' (Andrén 1937, 197).

En av följderna av den allmänna rösträttens införande (och dess dimension av betonandet av individuella rättigheter) införande var att byråkratielementet till exempel i regeringsbildningen delvis tolkades ha blivit upplöst — till parlamentarismens fördel, för politiken ansågs ha blivit alltmer en angelägenhet som var knutet till partiernas och även personernas inflytande inom politiken i stället för korporationernas och ämbetsmannaverkets:

---

variance with nature) and above all, inevitably, by the *purse*." (Weber 1917, 103)

⁸⁹ Denna förändring i högerns ställning innebar inte bara en taktisk spekulering utan det gällde även att "en moderatkonservativ riktning, som på samma gång var reformvänlig och positiv mot försvaret, hade undanträngt den gamla, försiktiga, sparsamhetssinnade lantmanna-konservatismen i andra kammaren och även vunnit insteg i senaten." (Elvander 1961, 162)

⁹⁰ I propositionen ingick allmän rösträtt för män, åldersstreck på 25 år, omyndighets- och konkursstreck, fattigvårdsstreck, treårigt statligt och kommunalt utskyldsstreck, värnpliktsstreck och att valen skulle vara proportionella till andra kammaren. (t ex Andrén 1937, 396)

"Dock var, med den position riksdagen vunnit i statslivet, och blev i alltjämt ökad mån den ofrånkomliga betingelsen för en sådan samverkan, att ställningen inom riksdagen i fråga om aktuella första-plans-frågor får väsentlig betydelse för ministärens sammansättning, att ministärens karaktär från att ha varit byråkratisk sålunda blir övervägande politisk, och att vid personvalet, särskilt i fråga om de ledande krafterna inom densamma, i främsta rummet tages hänsyn till vederbörandes position och försänkningar inom riksdagen." (Alexandersson 1915, 448)

Man hade framfört principen om ett parlamentariskt styrelsesätt såväl i frisinnade landsföreningens deklARATION på hösten 1907 som i valprogrammet 1908. Man poängterade att andra kammaren skulle vara 'den företrädesvis regeringsbildande' kammaren. När Staaff angav sitt partis förbehåll vid bekräftelsen av 1907 års beslut om valsättet underströk han bl a att tyngdpunkten i statslivet måste förläggas till andra kammaren. (Edén 1935, 292) För att förverkliga denna princip strävade liberalerna under Staaffs ledning efter ett majoritetsvals-system eftersom man ansåg att det proportionella valsättet skulle förhindra uppkomsten av stora partier och leda till en långtgående partiuppdelning. Detta skedde samtidigt med den taktiska aktiviteten bland högermännen som syftade till att åstadkomma antipartier mot proportionaliteten. (se *ibid.*, 281; jfr Mot AK 1907: 203)

Som Staaff själv uttryckte det: man borde inte försvaga andra kammarens verkan och kraft genom en "i själva valsättet införd splittringsmöjlighet" därför att "den politiska övervikten bör och måste tillhöra den personvalda kammaren, icke den fyrkvalda" (cit från Kihlberg 1962, 284-285). Staaff ville ursprungligen inte göra några principiella ställningstaganden mot proportionalismen, men ansåg ändå att det var olämpligt att binda rösträttsfrågans lösning med proportionalismen. Han ville hålla vägen till dubbelproportionalismen öppen; den skulle utgöra någon sorts reservlinje så länge de moderata syntes oberäknliga i sina ställningstaganden. Men småningom började liberalerna trots allt skjuta det parlamentariska regeringsmotivet i förgrunden. En annan taktisk sida kan enligt Kihlberg ha varit det att Staaff inte själv förmodade parlamentarism så kraftigt vid det här läget på grund av att det skulle medföra sänkning av antalet röster om man skänkte de konservativa argumentet att vänstern ville påtvinga kungen och landet ett främmande styrelsesätt. (Kihlberg 1962, 285)

De motargument som förekom var ofta häftiga. Ernst Trygger (statsminister 1923-1924) t ex ansåg att innehållet i beslut som var fattade av det styrande organet måste motsvara samhällets bästa i den meningen att beslut fattas i enlighet med dess historiska bestämmelse och/eller uppgift. Majoriteten hade inte vid ett givet tillfälle rätt

att genomdriva sin vilja stick i stäv mot historiens erfarenheter eller mot en stor del av den förhandenvarande befolkningen eftersom samhället var en historisk organism. Detta betyder bl a att röster borde vägas, inte räknas. Den enes omdöme var inte automatiskt lika gott som den andres. I själva verket var valbarhetscensus, graderad rösträttskala med mera garantier för att de som skulle bli valda också skulle ha sådana personliga egenskaper som krävdes för självständigt bedömande av vad som objektivt sett var statens intresse i olika angelägenheter. (Aronson 1990, 94-96)⁹¹

"För mig är icke det viktigaste om rösträtten utvidgas mer eller mindre, utan för mig är hufvudsaken, att de valda riksdagsmännen de må nu representera mer eller mindre avancerade ståndpunkter äga de personliga egenskaper, det oberoende af krafter utom Riksdagen, den själfständighet, som hittills så lyckligt utmärkt våra representanter." (FK 1904: 58, Trygger)

Allmän och lika rösträtt skulle leda till att statsmakten inte längre kunde förbehållas dem som hade de rätta egenskaperna, utan statsmakten skulle bli ett redskap för tillfälliga partimajoriteter och för att tillgodose enskildas och olika klassers intressen. Politik skulle bli en för temporär angelägenhet om egenskaperna blev avdragna. (se Aronson 1990, 96) Det förekom också försök att ringakta betydelsen av hela representationsreformen:

"[D]en senaste rösträttsreformen har gått till botten af samhället, alltså tagit med den stora massa af intellektuellt undermåliga, som finnes uti det svenska folket liksom uti hvarje annat. [...] Att statslifvet öppnas äfven för dem liksom för annat folk uti de minsta ställningar bör icke betyda annat, än att deras röster, d. v. s. deras behof och önskningsar få göra sig hörda uti riksdagen och vid lagstiftningsarbetet, icke att de och deras förtroendemän skola styra land och rike, eller att styrelsen skulle bestå i uppfyllandet af deras önskningsar utan hänsyn till andra enskilda intressen eller det öfver alla sådana stående riksintresset." (Fahlbeck 1916, 54)

Demokratin och valen ansågs alltså vara ett alltför enkelt system jämfört med det mera komplicerade statsskickets krav och 'det allmänna bästa'. (se Hjärne 1911) Det var just faran att detta allmänna bästa skulle bli temporaliserat i och med förändringen av basen för maktutövning:

"Demokrati är den sociala maktutövningen, som gör alla

---

⁹¹ Denna bestämmelse/uppgift kunde inses när man såg den mot bakgrunden av samhällets historiska erfarenheter, dess naturliga förhållanden och de olika intressen i samhället som bröt sig mot varandra. Det var statens bästa eller statsintresset som i fråga om rösträttens och valsättets utformning ansågs garantera den bästa representationen. (Aronson 1990, 94-95)

ansvariga för den maktutövning, som berör allmänt väl, samt ger alla makt att övervaka och ingripa i maktens förvaltning, utan annan begränsning än det *allmänna bästa* kräver." (Steffen 1911, 328)

Detta skulle i det ideala fallet innebära att "alla myndiga medborgares omedelbara personliga deltagande uti maktens praktiska utövande (regerings- och förvaltningsarbetet)" (ibid.), vilket i sin tur skulle förvandla det allmänna bästa till något relativt.

Det som man ville ha som en verkande faktor i politiken i stället för en status- och förmögenhetsbunden faktor var folkviljan, eftersom "Med full demokrati mena vi, förmodar jag, att ingen får hindra uppfyllandet av en klar och fast folkmenings vilja" (Möller 1915, 10). Utifrån denna grund hävdade samma skribent att "Det är vårt bästa skäl att söka få till stånd en demokratisk stormflod, som kan skölja bort den *nuvarande* första kammarmajoriteten" (ibid.), vilket förstas var förskräckande i högerns ögon. Den största faran för riksdagsarbetet ligger enligt Billing utanför riksdagen, närmare sagt på valmötena.

"För ej så länge sedan skulle det ha ansetts som en ohöflighet, ja en förolämpning att af en riksdagskandidat i förväg kräfvat redogörelse för hans åsikter och för huru han vid riksdagen ämnade votera i de eller de frågorna. Till riksdagen valdes då personer, som inom sitt samhälle hade det största förtroendet och ansågos sitta inne med bästa förmåga att i en gifven situation bedöma hvad som vore bäst och klokast. Det var ingalunda sagdt, att dessa helst ville bli riksdagsmän, och ännu mindre att de ville själva uppträda och plädera för sitt val, och allra minst att de ville låta binda sig af någon slags imperativt mandat eller själfva binda sig genom några löften eller förklaringar i förväg." (Billing 1913, 93)

Att valen formade konceptionen om politik vid sekelskiftets början — fast partierna inte ännu var något rent acceptabelt — syns t ex i Hjalmar Hammarskölds uttalande i riksdagen trots sin motvilja för partierna:

"Villigt får jag erkänna, att valresultaten förliden höst antyda, att majoriteten af svenska folket med den upplysning om proportionella val, som det fått, icke vill veta af det utan bibehålla majoritetsvalen. Men jag är däremot långt ifrån öfvertygad att, om folket verkligen hade reda på hvad det betyder, så skulle resultatet kunna blifva ett annat." (AK 1906: 57)

Ett exempel på att partierna mer eller mindre ömsesidigt betraktades som något oundvikligt inom politiken var att statsminister Lindman tillsammans med kungamakten

sökte skapa ett antiparlamentariskt prejudikat genom att sitta kvar efter 1908 års valnederlag och 1909 års misstroendevota (Brusewitz 1951, 45-46, 23)⁹² Ändå även så 'sent' som 1917 förekom bemödande mot partier:

"Den känslighet för riksdagen, som statsrådet visat efter 1866, och den hänsyn, som vid regeringsbildningen tagit till riksdagen, äro endast helt naturliga företeelser i en *konstitutionell* samverkan mellan konungamakt och riksdag. Men den parlamentarism, som vänstern eftersträfvat, är till sitt väsen partistyre, och sådant är djupt främmande både för vår regeringsforms anda, för intentionerna hos vår riksdagsordnings upphofsman och för vår politiska tradition."
(Rexius 1917, 192)

Detta partistyre kunde enligt de konservativas uppfattning leda endast till ett resultat. Det är välkänt att de ansåg att man fann att det var de politiska förhållandena (inklusive traditioner o s v) som var avgörande element i frågan om huruvida en gagnelig samverkan kunde etableras mellan regering och riksdag. Till exempel Frankrike och Norge ansågs vara stater med "ung politisk frihet" (Hallendorff 1911, 400) och detta betydde att folket inte hade haft tillfälle att "bilda sig någon verklig uppfattning", utan "energiska ledare inom den lilla gruppen af aktiva politici" (ibid.) hade inpiskat folket tanken om att parlamentarismen var en nödvändighet. Dessa 'politici' uppjagar — enligt Hallendorff — "s.k. enkla män af folket, hvilka härvidlag [inte] kommit längre än till upprepning af en inpräntad utanläxa". (ibid., 400) I Sverige hade man däremot en stark bakgrund mot vilken sådana här allvarliga frågor borde betraktas:

"Sverige har helt naturligt på grund af sin äldre själfständiga konstitutionalism icke varit lika mottagligt för denna banala barnalära. [...] Man har här haft en naturlig böjelse att se till sanning och rättvisa, utan mycket bekymmer om, hvilket parti som först tog upp den eller den goda saken, och riksdagsdebatterna ha ända intill senaste tiden varit hälsosamt fria från den sortens argument, som bara äro uttryck för tillstramad partidisciplin. Därför har det åtminstone hittills varit alldeles naturligt, att våra regeringar visserligen valts bland personer med auktoritet inom riksdagen, men ej efter rena partihänsyn." (ibid.)

Vad demokratin förorsakat eller skulle komma att förorsaka var de politiska

---

⁹² Kung Gustaf V försökte även efter vänsterns valseger 1911 bilda en högerregering, men högermännens råd var att ingen ministär som saknade Staaffs stöd hade några utsikter att överleva. I högerkretsar kom man till slutsatsen att det skulle vara bäst att låta Staaff ta hand om saken. Man hoppades att han inom kort skulle misslyckas genom splittring mellan det liberala partiets moderata och radikala element p g a samarbetet med socialdemokraterna. (Brusewitz 1951, 46-47)

organisationernas uppkomst inom samhället, och t o m "med en naturlags styrka" (Bagge 1912, 67). "Och där organisationer uppstå, där öfvergår makten till dess eller snarare till dem, som förstå och vilja drifva det organisatoriska maskineriet" (ibid.). Inom dessa politiska organisationer övar man bara 'val- och agitationsteknik' vilket ur de konservativas synsätt är motsatsen till 'det positiva politiska arbetet'. Så detta har betytt att

"bossar, öfvervalmän och opinionmakare blifvit bra mäktiga samt säkerligen pretenderat betydligt inflytande på den egentliga ledningen. [...] därmed inträder för segrarne den ofta upprepade faran, att den goda agitationsmaskinen blir en dålig regeringsapparat. Det är just detta som de sista månaders diskussion om parlamentarismen allt lifligare demonstrerat." (Hallendorff 1913, 171-172)

När Carl Lindhagen tar upp partierna och partistriderna vill han betona de sistnämndas onödighet, men tillade genast att

"Det kan icke falla mig in att förneka, att de politiska partierna äro naturliga uttryck för tidsförhållandena och för deras begränsning av möjligheterna. Vi måste gå dessa vägar och finna oss däri. De äro ju också på sitt sätt solbelysta, då de trots allt skola föra oss fram mot målen." (Lindhagen 1912, 8)

Eftersom folkviljan som yttras vid valen utgör grunden för regeringen och den riktning och det mål enligt vilket regeringen ska styra, är denna riktning alltid bundet till valresultatet: "Regeringsmedlemmarna representera sitt parti, partiet sina valmän. Där ligger tyngdpunkten" (Sandler 1911, 325).

Då man i kampen började få allt positivare inställningar till partiernas betydelse inom politiken (bland vänstermännen), vilket under tiden kom att spela en alltmer avgörande roll i kampen. Detta syns i att högern 'var tvungen' att plädera för proportionella val för att motverka Staaffs och liberalernas majoritetsvals-system. Lika bra kom högers nya ställning fram i frågan om den allmänna rösträtten, som man kom att se nästan som en nödvändighet — för att kunna behålla och bevara något av det bestående (alltså att reformen inte skulle bli för långtgående) kunde man med Billing kräva inom högern att acceptera den allmänna rösträtten innan det skulle bli för sent, trots häftiga argument mot denna tanke. Snart kom Staaff och andra liberaler att skjuta det parlamentariska regeringsmotivet i förgrunden, vilket väckte motstånd inom konservativa kretsar. Ändå hade man inom högern satt igång en verksamhet som strävade efter att utifrån 'partigrunden' kunna få ett antiparlamentariskt prejudikat till stånd. Likväl var en kraftig verksamhet och argumentation mot partiernas växande betydelse inom politiken på gång, vilket vänstern inte kunde förakta, utan till högern vädjande vänsterargument

förekom som förordade att man inte nödvändigtvis måste 'blanda sig i partistrider' fast partierna hade blivit ett faktum som disponerande faktor i politiken. Valen och partierna hade kommit till och börjat ersätta de äldre disponerande faktorerna. Man kan anse att detta accepterande bidrog till att vänstern småningom kom att kunna utnyttja och vända läget till sin fördel genom att använda argumentation och språk som liknade högers.

5.2.3 *Längtan efter en 'stark' regering*

Ministrarna skulle enligt Boströms läror äga monarkens förtroende, inte folkrepresentationens. Oavsett detta godtog han ett ministeransvar som var dels juridiskt dels s k ministeriellt. Det sistnämnda ansvaret betydde att ministrarna offentligen besvarade de anmärkningar mot regeringens handlingar som 'folkets medlemmar' framställde i representationen eller i pressen. Boström själv krävde att ministrarna skulle avgå om de inte kunde instämma med kungens beslut; det skulle strida mot förnuftet och vara kränkande mot ministrarna om de i sådana fall stannade kvar och verkställde monarkens befallningar mot sin egen övertygelse. (Elvander 1961, 44-45)⁹³

Mot bakgrunden av att statsråden i Sverige hade uppfattats som kungens rådgivare kom Fahlbeck till slutsatsen att

"Partiregering och kabinettstyrelse svära lika mycket mot författningens byggnad som emot vårt partiväsen. Regeringen måste i Sverige stå *öfver partierna*". [...] För en hvar, som icke är förblindad af ärelystnad eller partinit, borde det stå klart, att detta är det enda regeringssystem, som passar för Sverige och som säkrast gagnar folk och rike." (Fahlbeck 1916, 83)

Det var den konstitutionella dualismen som formade möjligheterna och förhållandet mellan kungen och regeringen.

Enligt högern var det solklart att bara "en opartisk, fast och öfver de enskilda intressena höjd statsmakt" var "den främsta förutsättningen för inre harmonisk utveckling och ett framgångsrikt häfdande af yttre självständighet" (Stavenow 1916, 181), alltså den främsta förutsättningen för att en regering kunde bli stark. Utifrån detta perspektiv såg det ut som att de som yrkat på parlamentarism arbetat för något som

---

⁹³ Boström gick längre än de konservativa som ansåg att ministrarna borde avgå bara vid konflikter angående viktigare frågor och annars nöja sig med reservationer mot kungens beslut. (Elvander 1961, 44-45)

i och för sig var "långt ifrån en stark regering och en lydig riksdag" (Hallendorff 1911, 398). Förhållandena i Sverige tolkades vara sådana att "en parlamentarism, buren af kammarriksdagen, vare sig med eller utan en verklig första kammare, icke skulle vinna annat resultat än den parlamentarism, som uppbyggdes af vår gamla ståndsriksdag för mer än ett och ett halft sekel sedan" (Stavenow 1916, 182), nämligen "en *regerande riksdag*" (Hallendorff 1911, 398).

Därför kunde en stark regering inte vara en partiregering, vars syfte var att bekämpa andra partier och intressen. Då hette det att "Blott *monarkien* har i själva sitt väsen förutsättningen för partilöshet och alltså möjlighet att stå öfver partierna samt tillvarataga statens och framtidens rätt" (Fahlbeck 1916, 115). Men detta förefaller ha varit oförenligt eller inkommensurabelt med den uppfattning som hystes bland vänstermän: "Regeringens chef är från början eller blir par force des choses centrum och spets i en politisk partibildning, vars program det är regeringens mål att förverkliga". (Alexanderson 1915, 449)

Den grund som man inom vänstern angav som det viktigaste i regeringsbildningen och för att åstadkomma en stark regering var av 'osäker' och temporär karaktär enligt högeruppfattningen eftersom konstitutionalismen ju preciserade att båda kamrarna var likställda och en samverkan mellan kung och riksdag förutsattes för att kunna etablera en regering 'över partierna' som skulle kunna ge kungen 'opartiska' råd — på denna grund skulle kungen sedan fatta sitt beslut.⁹⁴ Men:

"Som vi erinra oss utgjorde införandet av parlamentarismen i *egentlig* bemärkelse — 'andra kammaren företrädesvis regeringsbildande' och 'tryggandet av dess politiska övervikt' — den främsta punkten å Frisinnade landsföreningens allmänna program under senaste valstrid." (Palmstierna 1913, 34)

En stark regering för vänstern var helt bunden till folkrepresentationens majoritetsåskådning, och på denna grund ansåg man att hela regeringsbildningen skulle ske. Regeringen hade sina rötter i den i val uttryckta folkviljan som alltså "bestemmes af och anpassar sig efter tiderna och omständigheterna" (Mot AK 1907: 203):

"Skulle förbindelsen med majoriteten slappna, förlorar

---

⁹⁴ Som Heckscher har sammanfattat: "the idea of the constitution was that the members of the council should deliberate in all matters in the presence of the King, who would almost automatically be able to make a wise decision when he had heard all the arguments brought forward from the different sides. In actual fact [...] the decision was, under the constitution, reserved to the King alone" (Heckscher 1959, 10-11).

regeringen nämligen i *parlamentarisk* styrka och grundvalen för dess maktställning blir osäker. Det vore en farlig missuppfattning, om man hyste den föreställningen, att regerinsens 'självständighet' och 'styrka' gradmättes efter dess förmåga att handla oberoende av andra kammarens majoritet" (Palmstierna 1913, 36)⁹⁵

En stark regering i högersynen var baserad på ett mera topologiserande betraktelsesätt, eftersom man strävade efter att anknyta regeringsbildningen till mer eller mindre tidlösa och spatiala element, statsintresset, kungens status och statsmannatanken; dessa föreskrev de handlingsmöjligheter som var tillgängliga i olika situationer. I vänsteruppfattningen om en stark regering betydde stark något helt annat. Den var bunden till att inom riksdagen ha ett brett stöd bakom regeringen och såtillvida ansåg man den gå tillbaka till folkets i val uttryckta mening. Det som gjorde detta svagt i högerns uppfattning var att man måste ge för stor uppmärksamhet till valens betydelse och att man måste beräkna olika alternativ utifrån en alltför osäker, oräknelig och kontingent händelse. De parlamentariska länderna och deras regeringar har

"utom det vackra namnet i synnerhet ett drag gemensamt, nämligen att snabbt leda till blocken eller koalitionsmajoriteterna, som ena dagen sammanlimmas, vanligen under det berömvärda sträfvandet att slå ihjäl en regering, och andra dagen rämna sönder, just som segrarna skola regera med dem. (Hailendorff 1911, 395)

'En stark regering' betydde för högern att det inte gällde en partiregering som i och för sig tydde på frihetstidsargumentet. En sådan regering utgjordes i stället utav det att en stark regering skulle kunna föra sin politik i enlighet med *rikets* gagn och intresse i väl och ve genom att kunna övergå politikens stridighet. Inom vänstern ansåg man däremot att partierna var en väsentlig del av en stark regering och den parlamentariska regeringsbildningen. Förknippad med rösträtten och valsättet ansåg man att en stark regering var bunden till riksdagens majoritetsåskådning, dess temporalitet och situationsbundenhet. I så mått kan man anse att argumentet gått ut på att situationen under 1900-talsförhållandena inte var samma som under frihetstiden; efter att riksdagen godtagit den allmänna rösträtten som för första gången tillämpades i praktiken 1911. Detta godtagande hade medfört allt starkare 'folkvilja' in i bilden. Även den här problematiken hade att göra med ett asymmetriskt förhållande, i vilket högern

---

⁹⁵ Jfr: "En parlamentarisk regering, framgången ur folkrepresentationens majoritet, bygger på principen om en intim och förtroendefull samverkan mellan de båda statsmakterna. I realiteten, fast visst inte i formen, är regeringsbildningen ett mandat givet av majoriteten inom representationen till ett av dess ledande män att i politisk handling omsätta ett gemensamt program. Denna fullmakt kan vara mer eller mindre vidsträckt, men den innebär alltid att *ledningen* i lagstiftning, administration, inre och yttre politik lägges i händerna på regerinskollegiet. Detta är i stället städse ansvarigt inför representationen inte bara för vad som göres, utan även för vad som underlåtes i politiskt anvseende." (Pettersson 1919, 49-50)

kom att hamna i underläge t ex på grund av dess eget accepterande av den allmänna rösträttens princip.

5.3 Politikens *Chance* — men socialt bundet?

Hallendorff karakteriserade en av (den engelska) parlamentarismens följder på följande sätt:

"Mindre torde man åtminstone utanför England ha observerat en annan viktig betingelse, nämligen tillvaron af en verklig politiskt ledande klass, en talrik skara personer, nog välsituerade att kunna ägna sig åt politiken för dennas egen skull, ej för lefvebröd och vinning, direkt uppfostrade för politiskt arbete samt från tidiga år tränade i parlamentarisk taktik. Ur denna klass var det möjligt att få fram det urval af skickliga agitatorer, glänsande parlamentstalare och betydande statsmannabegåfningar, som hvartdera partiet behöfde vid sin täflan om väljarnas förtroende. [...] En schematisk sammanfattning skulle alltså ungefär säga: den för England typiska klassen af ledande politici (om man så vill: yrkespolitici men ej lefvebrödspolitici) täflar, fördelad på två hufvudpartier, om makten att leda rikets affärer" (Hallendorff 1911, 392).

Detta var en av orsakerna till varför parlamentarismen inte var tillämpbar i de svenska förhållandena. Den svenska politiska traditionen och uppfostran utgjorde en helt annorlunda grund för de ledande riksdagsmännen och politikerna. Parlamentarismen såg otillbörlig ut eftersom det inte i den svenska traditionen eller i de dåvarande (konstitutionella) förhållandena fanns någon motsvarighet eller möjlighet till den ledande klassen eller "de yrkesstatsmän" (jfr Weber 1919) som fanns i England:

"Så länge representkallet skall betraktas som en påtvingad skyldighet, och så länge all politisk ärelystnad är ett brott, hvars minsta manifestationer kunna stäcka den mest lofvande karriär, så länge är naturligtvis all yrkesmässig politik utesluten" (Hallendorff 1911, 397)

Det var en statsmannatanke man var efter bland högerrepresentater. En statsman skulle veta vad som var det bästa, nyttigaste o s v ur statens perspektiv i såväl inre som yttre angelägenheter. Att man ansåg att "folkviljan i brist på osjälfvisk och stark ledning kan föra ett land till undergång" (Svensk tidskrift 1914, 82), betydde det dock inte att folkstyrelsen inte skulle vara acceptabel. Om det svenska konstitutionella folkstyret hade råkat i fara, skulle det ha berott på att folkledare inte hade "sörjt för att upplysa sina anhängare i folket om att *folkets rätt* liksom alla andra rättigheter innebär en plikt, nämligen plikten att med personliga uppoffringar upprätthålla Sveriges

trygghet." (ibid., 83)

Eftersom en statsman hade den 'underliga' förmågan att inse kriterierna för statens väl och att "En statsmans uppgift [var] att *leda* folkviljan in på sådana vägar, som han [insåg] vara till landets båtnad" (ibid., 81-82) innebar detta även i folkstyrets fall det att folket borde upplysas i enlighet med statmannens vetskap och kunskap; att inse om inte direkt statsintresset så i alla fall att statsmännen kunde leda folket enligt detta intresse. Förhållandet mellan statsmannen och den mer eller mindre determinerande och över- och icke-personliga faktoren inom statslivet blir tydlig i meningen att "Vi behöfva män som utan tanke på eget anseende och egen framgång sätta in sitt lif på att förmå folket [...] till hvad det bör göra men helst vill slippa" (ibid., 82).

Inom vänstern ville man fästa politiken vid något annat. Man var bekymrade över de mera republikanska principernas 'öde' i de större staterna under tiden av demokratisering:

"Då medborgarmassorna bli för stora att själv direkt kunna besörja regeringen och förvaltningsarbetet, uppstår emellertid först på allvar den stora frågan, hur de skola få detta utfört, *utan att förlora sin delaktighet* i och *kontroll* över den politiska och ekonomiska maktutövningen" (Steffen 1911, 329)

Frågan om sammanslutningens politiska form är inte någon sekundär fråga i republikanismen — i motsats till Hobbess och liberalisterna. Att sammanslutningen är fri är tvärtom förutsättningen för individernas frihet, vilket för sin del betonar betydelsen av det politiska deltagandet. Republikansk frihet förutsätter det offentliga livet och offentliga skyldigheter. Den klassiska republikanismen betyder alltså i dess teoretiska och praktiska kärna det att friheten kan garanteras endast i självstyrande republiker. (se Skinner 1984, 205-214)

Skinner betonar att man i den klassiska republikanismen inte förutsätter några givna mål som ska eftersträvas för att möjliggöra friheten. I uppfattningen om den positiva friheten (typ Aristoteles) ingår tanken att frihet består i att man förbinder sig till strävan efter bestämda (goda) mål. I så mån finns det drag av den negativa friheten i republikanismen. Men å andra sidan ställer den klassiska republikanismen sig även mot den uppfattning att frihet skulle innebära att det inte finns hinder i vägen för aktörernas verksamhet; man o kan man säga att man inte sätter likhetstecken mellan friheterna och de individuella rättigheterna. Den republikanska teorin skiljer sig alltså både från den liberala och den aristoteliska traditionen. Skillnaden mellan republikanism och liberalism ligger kort sagt däri att friheten i republikanismen har med självstyret och den offentliga verksamheten att göra, i deltagandets form — kanske

innefattande t o m att med 'tvång' vårda och vidmakthålla *civic virtues*. Men som skiljelinje mot den aristoteliska traditionen uppstår tanken att frihet inte är förknippad med determinerade mål, ty då vore detta våldsamt mot den pluraliteten som finns i valet av politiska ändamål. (se Skinner 1990, 302 ff; se Skinner 1984)⁹⁶

En dimension i det politiska språket bestod i tanken som kom fram i resonemanget om nationen/folket samt den 'opersonliga' disponerande makten som 'en statsman' måste inse. För vänstern gällde det att innesluta dem i rikets angelägenheter som i dikotomin nationella/onationella inte ens räknades med att ha kompetens: på vänstersidan var förhållandet annat än hos högern och man kan då med liberalen Fritjuv Berg hävda att "Svenska folket skulle draga ett djupt andedrag af lättnad i samma stund, som det finge veta, att det nu ändtligen själfvt skulle få säga sitt ord i egen lifsfråga" (AK 1907: 53). Men eftersom läget är som det är "känner vår författning ännu ej det slags vädjan, som heter allmän folkomröstning" (ibid.). Precis därför var det då riktigt att låta väljarna avgöra, "*valmännen*, de enda, som hafva laglig fullmakt att i yttersta hand tala å svenska folkets vägnar!" (ibid.)⁹⁷

En annan sida av det att svenska folket inte självt fick säga sitt ord i sin egen livsfråga var att det fortfarande "utelämnas halfdelen af nationens medborgare från denna rösträtt, nämligen kvinnorna" (AK 1907: 53, Lindqvist). Om man skulle ge "medborgarrätt" åt dem som inte ännu hade rösträtt, vare sig kvinnor, arbetare eller rösträttslösa i överhuvud taget, alltså "dessa oförvitliga medborgare" kunde man från vänsterns perspektiv hävda att de — och det — "skulle skapa frid och försoning i Sveriges land" (ibid.) Frågan gällde alltså även de s k medborgerliga rättigheterna. Som redan framkommit var det i rösträttsrörelsen vanligt att framhäva att plikter i själva verket inte borde uppfyllas om man inte hade rättigheter.⁹⁸ Persson i Malmö lade sina ord på följande sätt:

"De [arbetarna, KP] se den ena gången eften den andra, att de, som stifta lag i vårt land, icke taga nödig ock tillräcklig hänsyn till de torftiga, mången gång alltför eländiga villkor,

---

⁹⁶ Då det inte finns någon given enighet om olika ändamål, måste tvånget mot självskhet och egoism motiveras på något annat sätt. Då har kärnan i det republikanska tänkandet med rätta förfaringsätt, 'fair procedures' att göra; det politiska medborgarskapet betyder då deltagande i procedurerna och beslutsfattandet. (Skinner 1990, 309; Skinner 1984, 217)

⁹⁷ Det är värt att tillägga att liberalerna koncentrerade sig fram till 1914-1915 på att främst söka förverkliga punkten om andrakammarparlamentarism, och vid sidan av denna strävan förekom mera republikanska krav angående rösträtten, medan de hos socialdemokraterna — trots 'egentliga' krav om införandet av ett republikanskt statsskick — låg sedan länge i förgrunden.

⁹⁸ "[H]var och en, som är rösträttslös, [är] icke moraliskt förpliktad att underkasta sig den s. k. värnplikten" förklarade man i Göteborg 1891. (Thyselius 1902, Afd II, 138).

hvari de lefva. Detta förbittrar deras sinnen. Det gör, att de icke alltid handla och tala så, som de skulle göra, om de med fullt fog kunde känna sig såsom medborgare med medborgarrätt i samhället och med medborgerligt ansvar." (AK 1906: 57)

Dessa republikanska krav är rätt så annorlunda än de som höjdes kring 1914. Då var det i och för sig fråga om införandet av ett republikanskt statskick. Socialdemokraterna hade visst punkten om införandet av ett republikanskt statskick på sitt program, men några verkliga anspråk för det gjordes inte. Det var de s k vänstersocialisterna som gled åt det hållet men vid bondetåget kunde även de mera moderata använda detta som medel för att skrämja de konservativa. Branting t ex ansåg att 'ett principiellt republikanskt parti' inte under normala förhållandena hade någon anledning alls att sätta den monarkiska principien under debatt. Kungens borggårdstal förändrade emellertid situationen; "Men det är intet tvivel underkastat, att rätta formen för vår tids mognaste politiska demokrati är republiken". (Mot AK1912: 318; Mot AK 1914: 251; Mot AK 1919: 179; FK 1914: 16; FK 1914: 22; AK 1914:18)

Att allmän rösträtt ofta uppfattades på ett republikanskt sätt i likhet med Branting som "medel för erövrande af politisk frihet och myndighet" (cit ur Thyselius 1902, Afd III, 143) såg alltså för de konservativa ut att vara något helt annat, främst en avskräckande utvidgning av partimaskineriet, partiskheten och och stridigheten:

"Gifvet är, att detta väldiga maskineri [...] icke kan drifvas enbart af personer, hvilka uteslutande af ideelt intresse och vid sidan af sitt dagliga inkomstbringande arbete ägna sig däråt. Det måste uppstå en klass af yrkespolitiker af högre eller lägre kvalitet. [...] Det är åtrån efter makt, inflytande, pengar, fördelar af olika slag, som drifver och måste drifva partimaskineriet i en modern demokrati. [...] Ett [faktum] är, att partimaskinerna äro stridorganisationer, kunna inte vara annat." (Bagge 1912, 70)

Om man omvänder Bagges argumentation så pekar den på motsatsen mellan 'skötsel av ärenden' under några givna förutsättningar och politiken, eftersom t ex åtrån efter makt, eller strävan efter makt (Weber 1919, 41) tematiserar det politiska på nytt — den består i stridigheten och är eventuellt farligt. Man kan tolka Bagge så att demokratiseringen och reformerna i och för sig betyder något ont eftersom politiken då ur de konservativas synpunkt blir en oförutsebar och okontrollbar angelägenhet, den framträder som kamp och strid om frågor, närmare sagt om deras tolkningar och så vidare. Nya metoder eller förfaringsätt angående strävan efter makt som *chance* gör politiken alltför osäker, grundlös, oberäknelig och obegriplig, alltför kontingent.

De politiska aktörernas suveränitet i den engelska reformdebatten 1831/1832 blev

begränsad till att identifiera den rätta tidpunkten. Reformisternas motiv var förknippade med idén om framsteg och man framhävde omöjligheten av praxisens oföränderlighet. 'Tiden' kan alltså anses ha innehaft en opolitiserande roll som tydde på nödvändigheten precis på samma sätt som man nu för tiden ofta får höra om 'samhällets krav' o s v. (se Steinmetz 1993, 243 ff). Man kan i den svenska debatten på 1800-talet återfinna drag som vid sidan av denna opolitiserande aspekt syftar på en politiseringsresurs, för det att man uppträdde i namnet av 'tidens' krav betydde å andra sidan även en s k *kairos*-situation som innehöll osäkerhet och möjligheter/chanser. Då lägger man — i stället för den lineära tiden — uppmärksamheten vid den kvalitativa tiden, den plötsliga chansen och politiska kompetensen. (Kurunmäki 1997a, 97)

De i den svenska representations- och parlamentarismproblematiken uppenbarande uppfattningarna om politik syns också i denna temporära disponerande aspekt. I det ovan citerade yttrandet av Heckscher syntes motsatsen mellan den (stabila och) spatiala uppfattningen och mera *chance*-betonade uppfattningen om frihet och ansvar. Han talade om den samhällsorganisation som var "byggd på frihet under ansvar, d.v.s. mera på känslan af själftagna förpliktelsers bindande kraft än på synligt, yttre tvång" (Heckscher 1914, 466)

Vikten av kompetensen att agera i nutiden kom att spela en allt större roll i den politiska handlingen, inom och mellan partierna, i valen och även i regeringsbildningen. Uppfattningen att man måste agera under mer eller mindre determinerade och betingande förutsättningar, i enlighet med givna omständigheter och kriterier fick börja ge vika inför demokratiseringens verkan, tidsaspekternas och rörelsens allt större inverkan inom politiken. Detta syns klart i Forum, där Segerstedt analyserar partiernas relevans för valen och över huvud taget för den dåtida politiken:

"Det kunde kanske vara skäl i att taga under omprövning om det icke vore bäst att icke så i detalj utforma valprogrammen, att man riskerar föregripa en kommande utredning, och vidare att aldrig göra rena tekniska lämplighetsfrågor till partiskiljande. På så sätt skulle man i någon mån kunna motverka valsysteemets olyckliga inverkan." (Segerstedt, 1915, 172)

Det parlamentariska styrelsesättet ansågs kräva i ännu högre grad iaktta och observera signifikansen av att manövrera också med tiden och förhållandena, med kontingensen. Inte bara inom de 'begränsningar' som finns för agerandet, inte heller bara för att enbart motverka eller att försöka minimera eller eliminera kontingensens inflytande. Man skulle ha kompetens att agera med *chance* i tiden, därför var det viktigt att inte formulera t ex valprogrammen för rigoröst eller bindande, eller att man åtminstone inte borde uppfatta dem så bokstavligt och som bindande. Man borde i alla

fall vara beredd och kompetent i nya situationer för att inte endast kunna agera, utan också hantera det kontingenta, oberäknliga och t o m det omöjliga.

'Parlamentarismens' innehåll och betydelse samt hur man uppfattade den inverka politiken berodde genomgående på tolkningen. Den berodde till och med på tolkningen i den meningen att det krävde kompetens att utnyttja pluralismen angående alternativ i en situation där man måste söka erövra tolkningen av ett begrepp för att man kan om inte spela ut andra agenter så åtminstone få sin egen position förbättrad:

"Har regeringen handlat i överensstämmelse med andrakammarparlamentarismens grundsatser och det villkor, som blivit utfäst för vårt understödjande, är det å andra sidan vår skyldighet att biträda regeringen från fall till fall i huvudfrågorna, så länge den situationen kvarstår, som gjorde det till ett *intresse* för oss att utlova bistånd. Förändras situationen t. ex. efter valstrid, genom uppstående liberala förbindelser med högern o.d., är ej vårt intresse detsamma som förut, och vi ha full handlingsfrihet" (Palmstierna 1913, 39)

Valresultaten hade alltså en avgörande roll som den disponerande faktoren för att kunna dra nytta av kontingensen. Det krävdes att man var beredd och hade kompetens att (åtminstone försöka) utnyttja en situation och vända den till sin egen fördel. Vad detta innebar var att de mer eller mindre givna målen och betingelserna hade förvandlats till att vara relativa, att de alltid berodde på tolkningen i och av situationen.

Man kan anse att en förskjutning från 'statsman' till en uppfattning som kan anses ha innehaft 'tillfällespolitiker' -orienterade drag var på sätt och vis på gång under reformkamperna i Sverige i början av 1900-talet (åtminstone bland reformisterna); valen lade grunden för individer oavsett deras 'politiska förmåga och egenskaper'. Hos Weber tydde figurerna 'politiker' och 'medborgare' på en kvalifikation av det politiska som aspekt i stället för sfär eller domän; denna politiska vokabulär är ett nyare sätt att tala om politik.⁹⁹ Politik betydde för Weber strävan (efter makt) och då var aktiviteten förändringsorienterad, m a o: att agera politiskt betydde politik nedifrån. (se Weber 1919; Weber 1917) I Sverige återopade man också den allmänna rösträttens och så även demokratins betydelse som medel nedifrån, eller med Branting 'medel för

---

⁹⁹ Enligt Palonens forskning kan man påstå att Weber hade två olika 'politikens vokabulärer'; den förra, där begreppen *politische Verband* och *politische Gemeinschaft* ingick, hänvisade till en sfär som var politisk i relation till andra sfärer: "this vocabulary refers to a **differentiation** of the political as a sphere or domain; a phenomenon central in the 19th century conceptions of politics and commonplace in the literature of Weber's own time" (Palonen 1994, 107); den senare vokabulären innehade drag av 1900-talets sätt att uppfatta politik som en handlingsbegrepp (action concept) vilket innebar nya konceptioner av tiden, rörelsen och handlingen (som intentionellt) samt dessas betydelse. (se *ibid.*)

erövrandet af politisk frihet och myndighet (jfr Möller 1918): "ytterst ligger det politiska avgörandet dock varken hos regering eller riksdag utan hos folket i val" (Sandler 1911, 325). Å andra sidan var det republikanska språkets framhävande en radikaliserande åtgärd och en radikal uppfattning: ett republikanskt deltagarideal, att delta i lagstiftningen¹⁰⁰ och skydda folket i landet: som det heter "icke blott för folket, utan äfven ... *med* folket", "*med* folket ... fram till segern ... ty nu gäller det ... *Sveriges väl*" (AK 1906: 57, Starbäck).

Men samtidigt gällde att en argumentativ opolitiserings av medborgaren som *potentiell* konfliktkälla, som politisk källa, eller som *potentiell* tillfällig och tillfälles-politiker ägde rum. 'Tillfällig' stred mot den starka konservativa uppfattningen om kontinuitet och då främst en stabil, på erfarenheten byggd sådan. Som resultat kunde man framställa 'medborgaren' som blott en ofarlig och opolitisk medborgare, kanske kunde man även säga en social medborgare eftersom man ofta anförde även tanken om 'nationell samling'.¹⁰¹ I det hela har 'medborgaren' oftast beskrivits som liktydig med undersått och med tanke på den ställning som tillkom personer i en stat, vilket kan förklara behovet av denna betoning av ofarligheten. (SAOB, band 17, M579-M582).

Pierre Rosanvallon har studerat betydelsen av 'den allmänna rösträttens' införande i den franska debatten från och med 1830-talet, då detta snabbt blev ett centralt begrepp och en central politisk tvistefråga. Tiden efter 1830 i den franska kontexten betydde en ny uppfattning angående den republikanska idén, vilken inte längre hade betydelsen av ett specifikt politiskt system genom att ha minnet av 1792 eller de forna städernas regeringar (governments of ancient cities) som referent. I stället innebar idén om republik att sociala och kulturella aspirationer koncentrerades på ett enda ord. Dess implikation var att allmänna rösträtten betydde strävan efter ett 'odelat' samhälle: "The demands for universal suffrage [...] was linked to this demand for social inclusion" (Rosanvallon 1994, 192)¹⁰². Socialdemokraterna och liberalerna i Sverige strävade

---

¹⁰⁰ Jfr: "Om den direkt folkvalda kammaren beslutar en lag, som den på annat sätt valda kammaren ej kan gilla, är den värsta olycka som kan hända den, att det definitiva beslutet uppskjutes tre år. Har folket då uttalat sig för den direkt valda kammarens ståndpunkt kan detta utan vidare bli lag, har folket gått emot så faller frågan." (Möller 1915, 11)

¹⁰¹ Jfr även parodin av Enzensberger (1988) hur det senare blivit ett vanligt tänkesätt att alla svenska medborgare tas med i 'det samhälleliga livet'.

¹⁰² "After 1830 social distinctions and differences of status were no longer expressed in the civil domain. The idea of universal suffrage acquired a directly social dimension, while the problem of integration was displaced accordingly; henceforth, the question of equality among men would be played out on the social and the political stage. This explains the centrality of the figure of the proletarian after 1830, just as in 1789 all struggle had been organised around the figure of the individual. But the question of universal suffrage was not only subject to a political shift between these two periods; it was also accompanied by new anxiety about the social." (Rosanvallon 1994, 192-193)

visst mot liknande mål med sina krav att få de fattiga inkluderade i det politiska livet och i samhället i och med den allmänna rösträtten och andra sociala reformer, att få de två 'nationerna' förenade till en hel: "skall konungamakt med folkmakt eller konungamakt med herremakt råda i Sveriges rike?" (AK 1906: 57, Staaft; se t ex Palme 1959, 102)

Monarkin började i Frankrike få ett innehåll som var negativt laddat, och till slut blev den associerad med alla former av ojämlikhet och social delning. Man uppfattade inte längre monarkin som en politisk regim, vars essens kunde reda sig hur det än gått. Monarkins image var laddad med *the Old Regime* såsom med kapitalismens, medan republiken betydde medborgare med lika rättigheter. (Rosanvallon 1994, 194) Men inte heller den allmänna rösträtten blev uppfattad direkt som en teknik för utövandet av den folkliga makten. Den var snarare ett sakrament för social samhörighet.¹⁰³ Det var alltså en fundamental associering mellan rösträttsfrågan och frågan om den sociala fördelningen. Den allmänna rösträtten uppfattades som inkluderingsceremoni eller rit.¹⁰⁴ Alla, oberoende av ens sociala ställning borde inkluderas i 'det politiska livet'. Men det är här det opolitiserande draget gör inbrott: politiken blir allas angelägenhet på basis av utvidgandet till den sociala sfären.

Den franska rösträttsreformens viktighet angående politiseringen i densamma låg däri att grunden i begreppet *citoyen* blev politiserad: efter 1848 uppfattade man rösträtten som en individuell rättighet. Men som sagt blev den sociala sfären alltmer dominant. Rösträtten som ett socialt sakrament utgjorde inte medlet för att demokratisera politiken utan faktoren som producerade social samhörighet. Men en annan intressant syn på saken, vilket också finns hos Offe och Preuss (1991), tydliggörs av Rosanvallon. Nämligen, förutom att politiken 'socialiserades' ingick i det franska fallet också ett religiöst språk i rösträttsfrågan: "it is clear that the essence of this religiosity lay in the celebration of social unity" (Rosanvallon 1994, 199): valdagen den 23 april 1848 var betydande i det anseende att den råkade vara påsksöndag. Flera olika sinnesbilder och metaforer restes, såsom 'the day of social regeneration', 'the dawn of salvation' etc. Rösträtten var ett socialt sakrament. (se Rosanvallon 1994, 201)¹⁰⁵

---

¹⁰³ "Universal suffrage was not believed to be a technique of popular power so much as a kind of sacrament of social unity" (Rosanvallon 1994, 199)

¹⁰⁴ Som en illustration till detta tar Rosanvallon (1994, 199) fram ett citat från *Bulletin de la république* (nr. 4, 19 mars 1848): "The right of elections belongs to all without exception. *From the promulgation of this law, there is no longer a proletariat in France*".

¹⁰⁵ *Bulletin de la république* (nr. 9, 30 mars 1848) öppnar nya vyer: "The Republic, which excludes none of its sons, calls you all to political life; *it will be like a new birth, a baptism, a regeneration*" (cit ur Rosanvallon 1994, 199)

Också i den svenska debatten fanns drag av liknande religiositet¹⁰⁶, fast inte lika betonat: Branting t ex krävde att valdagen borde infalla på en söndag (men detta kan ju också ha berott på praktiska skäl)(se Thyselius 1902, Afd III, 144). Eller som Nils Karleby i sin artikel om sociala problem framställer det:

"Det kan givas situationer, då även socialismen måste bedja: Inled oss icke i frestelse! En sådan situation föreligger, då en tillfällig framgång vill förleda en grupp att behålla makten, alldeles oavsett vilka medel detta måste ske. Det finns i en sådan situation en frestelse att för en tillfällig vinst glömma heliga grundsatser och bestående intressen" (Karleby 1918, 345)

Ännu tydligare blev detta i Lindhagens text:

"Ty människorna längta icke efter en lära, utan ett evangelium, ett glatt budskap om något gott, som skall vederfaras dem i realiteterna." (Lindhagen 1912, 8)

Detta budskap bestod enligt Lindhagen i att förvandla politiken till något mänskligt:

"Men vad som kan och måste småningom ske är en frigörelse i politiken fram emot *en mera mänsklig politik*. Mera sol således över jorden i politiken. Vårt sunnda förstånd har här en kallelse." (ibid.)

Om denna religiösa aspekt inte var den allra klaraste, var tanken om 'socialisering' (här som motsats till politisering) framträdande, speciellt hos socialdemokraterna vilka steg för steg ökade sitt röstetal höjd. Man ansåg ju som Larsson att klasskampen inte var någon (konstlad) produkt fast människan i stort sett ansågs vara det, "Kampen [...] är ett *stort historiskt faktum*" (Larsson 1911, 8). På denna grund hävdade man vidare att "Då nu staten är organ för klassherradömet, måste klasskampen antaga formen av en *politisk kamp*. *Statsmaktens erövrande* är medlet för klassherradömets grusande" (Larsson 1911, 8). Resultatet skulle ha varit "en stats- och samhällsledning, uti vilken *alla* samhällets människotyper, 'aristokraterna' inräknade, har *vederbörlig* inflytande" (Steffen 1911, 335).

Målet i och med demokratin var givet, åtminstone i den socialdemokratiska diskussionen, där man naturligtvis ansåg att detta mål skulle vara socialism:

---

¹⁰⁶ Jfr Johannesson 1990, 106: Brantings begravning hölls i Storkyrkan i Stockholm i kungafamiljens närvaro — men med röda fanor i koret. De två världar som stått fientliga mot varandra tycktes nu mötas i samma beundran för denna geniala man. Vid gravén yttrade Rickard Sandler (Brantings eftersträdade som statsminister): "Han växte med rörelsen och rörelsen med honom [...] Han utgjorde i en enastående grad svensk socialdemokratisk politik". Enligt Johannesson ord: "Ständigt denna mystiska och sakrala identifikation av ledaren och rörelsen".

demokratin syftade till att öppna dörrarna för socialismen (Möller 1918, 337).¹⁰⁷ Den öppna politiska kampen blev således underordnad ett visst önskat resultat, socialismen. Utifrån denna givna grund kunde man t o m använda de konservativas argument om den allmänna nyttan, men omvänt. Det gällde motsättningen mellan partinyttan och samhällsnyttan:

"För en övertygad socialdemokrat är denna skilje gräns konstlad. Ty från sådan utgångspunkt är socialismens realiserande i högsta grad samhällsnyttig. För såvitt partiet arbetar i denna riktning, sammanfaller därför partiintresse och samhällsintresse. Det borde därför komma på ett ut, om man anlägger den ena eller andra synpunkten." (Sandler 1911, 324)

Men ännu mer syntes det som om man ville utvidga den sociala aspekten — trots de politiska aspekterna — till nästan alla tänkbara områden med demokratins införande i dess politiska, sociala, ekonomiska och industriella former. Den politiska demokratin ansågs inte ensamt räcka, utan borde alltså kompletteras med

"arbetarklassens direkta, organiserade strävanden på alla områden, och med dess egen skolning till ekonomisk ledarduglighet. Den demokratiska skolan, som gör möjligheterna till utveckling av andlig makt lika för alla är en av de främsta framtidspunkterna på demokratins sociala program." (Karleby 1918, 350)

Denna tanke innebar med andra ord idén om folkets upplysning som ett medel att rotfästa de demokratiska medborgarna i samhället som en del av opolitiserande element i debatten om författningsreformer (jfr Kurunmäki 1996, 122 ff).¹⁰⁸ Upplysning och 'socialisering' som opolitiserande faktorer kommer också fram i Steffen-citatet:

"Den kommande, verkligt demokratiska sexualordningen skola fordra en insats av allas högsta sedliga krafter — renodlade och stärkta genom allmänt *sunt välstånd* och genom grundlig *fostran* och bildning inom *hela* folket."

---

¹⁰⁷ Jfr "Det är ju *tänkbart*, att liberalismen kan upptaga så många element ur den socialistiska åskådningen, att olikheten blir en grad- och icke en artskillnad. Då det dessutom är säkert, att socialismens realiserande måste försiggå steg för steg..." (Sandler 1911, 327)

¹⁰⁸ I den svenska debatten på 1860-talet gällde det inte att medborgarna själv uppställde sina mål utan 'den blivande medborgaren' måste först utbildas till sin status. Man begränsade, även på den radikalare sidan, de medborgare som ansågs kunniga att delta i den politiska handlingen till de som redan innan varit med i det politiska livet. Detta kan med Kurunmäki tolkas så att man motsatte sig oberäknelig och okontrollbar politik. Det är en fråga om upplysning ovanifrån. Man kan vidare, för att tala med Rosanvallon, hävda att arbetarbefolkningens inklusion skedde för att förebygga sociala splittringar, inte för att i första hand omedelbart öka antalet politiska medborgare. (Kurunmäki 1997a, 100-101; 1997b, 338; Rosanvallon 1994)

(Steffen 1911, 335; emfas original)

Under kampen om 'parlamentarismen' i Sverige blev tillfälle en avgörande indikator i vänsterargumentationen för den nya politiska situationen, dess utnyttjande och agerandet i en viss situation. Valen och partierna, temporärt upprepande 'grunder' för regeringsbildningen, kom att spela en viktig roll efter rösträtts- och valsättsreformerna. Men till exempel högers statsmannatanke och den gamla tanken om statsintresset som ledstjärnan i politiken hade fortfarande ett starkt inflytande på vad man kunde göra med argumenten, hurdana argument i över huvud taget kunde framföras och på vilket sätt. Fast vikten av att ha kompetens för att agera i nutiden och att kunna ta hänsyn till kontingensen växte, kan man se drag av att man uppfattade tiden ställa sina 'krav' på handlingens förverkligande (diskuteras närmare nedan). Men viktigare i detta sammanhang är att förbindelsen till den diskussion om den allmänna rösträtts införande i Frankrike som framförts av Rosanvallon. Han poängterar att rösträttsfrågans lösning i Frankrike innebar en starkt social dimension, i själva verket ett socialt sakrament. Att parlamentarismfrågan i Sverige var förknippad med rösträtten drog med sig också en stark social dimension som var relaterad till vänstermännens andra syften: att inkludera även de fattiga i det politiska liv och det samhälle som tidigare varit deras domän som haft kompetensen att uppträda här på grund av förmögenhet och bildning. Lika och allmän rösträtt samt demokrati och parlamentarism kunde framställas som ett evangelium till uteslutna grupper. Samtidigt argumenterade man för politikens förskjutande till andra 'samhälleliga', ekonomiska, sociala och industriella områden; reformerna skulle beröra *hela folket*, vilket som kategori täckte ett mycket brett fält. Den blandning av nya möjligheters betydelse för politiken som kommit fram i kampen om 'parlamentarismen' och de sociala aspekter som ingick i densamma kan anses ha haft sina följder främst i 'parlamentarismens' genomförande som en möjliggörande faktor; den såg inte absolut stridbar (politiskt, partiskt) ut inför högern eftersom man kunde tala om reformen som strävade efter sociala förändringar.

5.4 Parlamentarismens 'normalisering' eller 'naturalisering'

Att den engelska författningsreformen 1832 gick igenom berodde på att framtidsförväntningarna var centrala på bägge sidorna. Det gällde att få framtidsförväntningarna att beröra både förhoppningar och farhågor.¹⁰⁹ Reformisterna lyckades bättre i denna uppgift än antireformisterna eftersom förhoppningarna och farhågorna i reformisternas argumentation kompletterade varandra; situationen var

---

¹⁰⁹ "Je stärker akzeptable Wünsche und plausible Befürchtungen für die eigene und gegen die konkurrierende Handlungsempfehlung sprachen, desto grösser war die Chance auf erfolgreiche Argumentation" (Steinmetz 1993, 198).

asymmetrisk till reformisternas förmån. (Steinmetz 1993, 198) Medan antireformisterna samtidigt som de försvarade det gamla systemet var tvungna att motivera dess funktionsduglighet även fortsättningsvis, var det möjliga fortskridandet (mögliche Fortschritte) överlägset risken av det att inget gjordes (Risiken des Nichtstuns). (ibid., 208-209)¹¹⁰

Reformmotståndarna använde sådana argument mot reformen som också förekom i den svenska debatten om parlamentarism. Det var reformens negativa följder som man varnade för; upphävande av de bestående institutionerna, förstörande av intressernas komplicerade balanssystem och representanternas deprofessionalisering.¹¹¹ Man hade redan årtal använt dessa hotbilder mot olika reformer. Men 1831/1832 hade dessa en resignerande verkan på motståndet, om de inte direkt medverkade till reformen. På motståndarsidan hölls reformtanken tillbaka i den mån att man inte ens kunde motverka reformen till egna intressekretsars fördel. (ibid., 218-219)

Reformnödvändigheten var ömsesidigt erkänd vid 1832 års reform, eller omvänt sagt var det omöjligt att hävda att man skulle avstå från en reform (ibid., 268). Reformen var alltså ett tvång, något ofrånkomligt. Whigs ansåg att detta tvång hade sitt ursprung i det offentliga trycket, allmänna opinionen, medan Torys stod för den fria argumenteringen och deliberationen i sakfrågor och för den förvaltningsmässiga erfarenheten. (ibid., 257-259) Motståndarnas åberopande av 'det omöjliga' måste riktas mot den nära framtiden i stället för mot rättstraditionen eller demokratiseringens följder i det långa loppet. (ibid., 275) Det var inte längre tillräckligt att åberopa den hundratal år gamla *Ancient constitution* eftersom den rättshistoriska argumenteringen hade förlorat sin kraft och sitt inflytande: "Ohne Übertreibung kann gesagt werden, dass die Debatte um den 'Reform Act' die endgültige Niederlage rein historisch-rechtlicher Politikbegründung im britischen Parlament besiegelten." (Steinmetz 1993, 227)

Det som är av intresse och av betydelse är den blandning av politiserande och opolitiserande argumentering som kommer fram i Steinmetz' tolkning av 1832 års reform. Motiven i argumenteringen var bundna till metaforen om historiens progress samt betonade omöjligheten i att rådande praxis skulle kunna fortgå, och att reformen

---

¹¹⁰ Om införandet av den allmänna och lika rösträttens politiserande och opolitiserande aspekter i Finland, se t ex Palonen 1996a

¹¹¹ "Immer wieder prognostizierten sie die Unregierbarkeit des Landes, die Aushöhlung der Institutionen (Eigentum, Korporationen, Aristokratie, Monarchie, Kirche), die Zerstörung des komplizierten Gleichgewichts der 'Intressen' und die Deprofessionalisierung der Abgeordneten, sowie die Unterwerfung künftiger Entscheidungsträger unter das Meinungsdictat unliebsamer Personkreise ("Dissenter", "Radicals", "shopkeepers", "paupers")." (Steinmetz 1993, 218)

hade en naturlig motsvarighet till den ekonomisk-sociala utvecklingen. (Steinmetz 1993, 268-285) Detta betydde samtidigt att de politiska frågorna utvidgade sig till ekonomisk-sociala områden. Reformmotståndarna argumenterade och kritiserade att parlamentet skulle förlora sin makt att besluta över vilka frågor som var politiska, vilket skulle till sist leda till okontrollerbara följder. (ibid., 302-310)

En betydande politiseringsaspekt både hos Steinmetz och Rosanvallon gäller frågan om huruvida parlamentet uppfattades som en stånd- och klassprivilegiegrundad eller en individbaserad institution. I England aktualiserades politiseringen av rösträtten först vid 1867 års reform, vilket för sin del kom till uttryck i förflyttningen till individbaserade rättigheter. Individerna politiserades. Tvistefrågan gällde ställningen av de s k *compound householders*; skulle de som potentiellt betalade sin skatt tas med eller inte?. Man övergick i denna reform från en intresse- och klassrepresentation till den politiska individen, men enligt Steinmetz var det främst en fråga om parlamentets och representationens funktionsduglighet i stället för att man skulle ha fört talan för de missgynnade personernas rättigheter. (Steinmetz 1993, 366)

Steinmetz konstaterar att reformen innehöll ett ironiskt drag eftersom den konservativa regeringen under Disraelis ledning strävade att verbalt upprätthålla teorin om klassrepresentationen men förde samtidigt igenom representationsprincipen som grundade sig på antalet. Liberalerna med Gladstone som ledare hade för sin del redan året innan talat om rösträtten som skulle vara baserad på individen, men ändå byggt sina reformplaner på klassrepresentationen. Det var de konservativa som genomförde liberalernas strävan. (Steinmetz 1993, 366-367; se Tingsten 1933, 228 ff)

De konservativa höll fast vid teorin om konservativ representation som hade 'variety of character' som sin ledstjärna, något traditionellt engelskt. Man tog inte hänsyn till arbetarna som individer eller på demokratiska rättigheter utan som en samhällelig grupp och på 'popular privileges'. (ibid., 371). Samtidigt blev de individuella rättigheterna accepterade genom den personliga beskattningens princip. Om man så att säga visade sin duglighet fick man lika chanser och möjligheter, vilket stod i motsatsförhållande till principen om 'variety of character'. Hindret för de politiska rättigheterna blev brytet. Disraelis avsikt var att binda rösträtten till ett 'opolitiskt' kriterium: "an die persönliche Steuerzahlung für das Haus, das man bewohnte" (ibid., 381). Detta 'opolitiska' kriterium visade sig dock paradoxalt nog vara den politiserande faktorn i det hela. Den politiska och sociala demokratiseringsprocessen innebar att statens funktionsområde utvidgades. (ibid., 371-377)

De konservativas uppfattningar och konceptioner i Sverige, som till en väsentlig grad var baserade på erfarenheter, var mycket starka fram till borggårdskrisen 1914, då

konflikten tillspetsades till sin allra hetsigaste form. Fram till dess fick vänstern formulera sina krav och påståenden så att de mer eller mindre tog hänsyn till detta — det var ju inte så värst mycket de kunde stödja sig på i den inhemska och ur högersynvinkel lysande kungahistorien, utan de måste manövrera innovativt för att kunna dra nytta av såväl den egna historien som 'parlamentariska' händelser som de försökte tolka som ändringar i förfaringsättet. (Jfr Brusewitz 1951; Elvander 1961; Tingsten 1969)

Vid tiden kring 1914 kom vänstern att alltmer öppet göra angrepp på högerens konservativa uppfattningar och ännu mer högljutt kräva den allmänna rösträttens och parlamentarismen införande och godtagande — men hävdade samtidigt kraftigt dess motsvarighet till den svenska historien och konstitutionella traditionen. Partiernas disponerande verkan på det politiska tänkandet hade småningom förändrats, blivit tämligen ofrånkomligt och alltmer acceptabelt. (Jfr skildringen av situationen inför kungens borggårdstal i t ex Brusewitz 1951, 88-91) Två citat hämtade från högermän torde klargöra denna förändring — trots de taktiska och motsatta beskrivningarna. Det senare citatet är från den 18 februari 1914, då Hammarskjöld blivit statsminister:

"Ja, också jag hoppades, att försvarsfrågan var i färd att höjas över partierna. Det var den, och varför? Därför att det parti, som vad ni än må säga, dock under de år, som närmast ha gått, fått kämpa såsom opposition för försvarsfrågans bringande till en lösning snarast möjligt, var i färd med att från andra partier och från stora kretsar av vårt folk, som icke tillhöra denna förkättrade höger, vinna en anslutning, varförutan frågans lösning icke var möjlig." (FK 1914: 22, Gezelius)

"Han [kungen] önskade därför, att det nya statsrådet, när det ej syntes kunna bliva en liberal ministär, ej heller skulle bliva en ministär, bildad av riksdagshögern. Det borde enligt hans mening vara en ministär, som med krafter samlade från olika håll, där under föreliggande förhållanden medverkan kunde påräknas, skulle inrikta sin verksamhet särskilt på försvarsfrågans lösning." (AK 1914: 23, Hammarskjöld)

Som redan framkommit kunde en part eller ett parti ha tiden på sin sida, eftersom politik blivit mer tidsbunden och man något så när avstått — på vänsterkanten — från det tidlösa statsintressets disponerande makt. Man kunde tala om att en valmetod lämnar "för stort spelrum för tillfälligheten" (Mot AK 1907: 203), och om "vårt folks eget sunda omdöme och fria vilja att vid hvarje särskild tidpunkt, med hänsyn till uppkommande möjligheter och behof, bestämma, huru långt det finner lämpligt att gå" (AK 1907: 53). Men tillfället eller varje särskild tidpunkt var inte de enda tillgängliga politiska tidskategorierna. Bondetåget 1914 ser ut att ha varit ett slags vändpunkt,

eftersom då återopade man inom vänstern stadigt utvecklingen och såtillvida även framtiden. Eller konflikten användes som tillfälle för att orientera (utvecklings-) argumenten mer i riktning mot framtiden, i stället för att återropa utvecklingen baklänges, genom att framhäva högerens otidsenlighet. Man kan säga att det blev "ögonblickets konstitutionella situation" (FK 1914: 22, Steffen) som man måste behandla på något sätt.

På vänsterhåll betonade man kraftigt skillnaden mot högern genom rätt så skarpt att kontrastera utvecklingen och framåtskridandet (eller framtiden) med det förflutna: när Branting till exempel först talade om "lugn sakernas utveckling och avveckling" och sedan identifierade högern med "medeltida åskådningar, som förknippas med konungadömet", blev kontrasten ganska klar och tydlig. (AK 1914: 18) Eller för att uttrycka det som Edén: "läror om konungadömet ställning, vilka icke höra ihop med 1900-talets Sverige utan hämtats från långt förgångna och oåterkalleligen förgångna tider" och senare att "vi äro så långt inne i tjugonde århundradet". (AK 1914: 18; AK 1914: 23) Skillnaden mellan vänster och höger — angående tidsuppfattningar — blev ögonfallande; vad som var rådande var asymmetrin, eftersom det huvudsakligen var från vänstersynpunkter som tiden togs upp och användes mot högern (jfr dock t ex borggårdstalet, där man fullt medvetet uttryckligen hämtade stöd från det förflutna).

En avgörande faktor att man speciellt inom vänstern ganska lätt kunde inkorporera (antingen negativt, omvänt eller positivt) 'det förflutna' i eget språk kan förknippas med den praxis som förekom redan i 1860-talets svenska politiska radikalism. Kurunmäki har framställt en tes om den politiska radikalismens oklassificerbara ställning inom svensk politik vid tiden runt representationsreformen, att den var svår att sätta in i ett visst fack. Han närmade sig patriotismens begrepp med hjälp av skandinavismen och uppdelningen angående nationalismen. 1800-talets svenska nationalism kan grupperas i statsnationalism och kulturnationalism. Den förra nationalismen var konservativ, den var karakteristiskt för att den sökte bevara den historiska statshelheten. Den senare däremot kämpade oftast mot den statliga ordningen om staten inte förverkligade nationalitetsprincipen. Denna kulturnationalism främträdde i Sverige framför allt som liberal skandinavism. (Kurunmäki 1994, 92-93)

I den liberala skandinavismen ingick en gruppering, Nyliberala sällskapet, och för såväl den som för tidevarvet i allmänhet var den sk framstegstron typiskt. Patriotismen var då snarare framtidsorienterad än beundrade det förgångna, och den innebar reformkrav som man reste ur denna grund. Skandinavismen hade emellertid en statsnationalistisk gren vid sidan av kulturnationalismen, och den blev småningom nationalismens huvudriktning. (ibid., 88-93) Denna förskjutning från en liberal och reformistisk nationalism till en statsorienterad och konservativ nationalism utgjorde ett

centralt drag i det att inte bara de konservativa utan även vänstern utnyttjade 'det förflutnas makt' i representations-, rösträtts- och parlamentarismdebatten efter sekelskiftet. Liberalismen uppträdde länge såsom ett vänstersinnat alternativ; först i och med socialdemokraternas växande inflytande på slutet av 1800-talet och speciellt på 1900-talets första årtionden kom en skiljelinje att dras mellan liberalerna och vänstern, medan denna skiljelinje uppkommit i Centraleuropa 'redan' vid mitten av 1800-talet. (Liedman 1994, 39 ff) Överförandet av denna tanke betyder alltså å ena sidan det att man kan betrakta grupperingar inom vänstern ur ett oklassificerbart perspektiv, men å andra sidan även det att skiljelinjen mellan högern/de konservativa och vänstern inte i alla avseenden bör tas som alltför skarp. Liberalismen och vänstern över huvud taget kan betraktas som mycket flexibla i denna bemärkelse. (se även Kyle 1990, 337)

Man kan anse att även konservatismen och de konservativa måste hänga med i det nya språket som börjat uppenbara sig under 1800-talets lopp. Dock med ett annat perspektiv, eftersom det hela borde ändå ses från beståendets synvinkel. Man kunde alltså utan motsägelser tala om framåtskridande, men med begränsningar: framåtskridandet måste ske genom inre lagar som kungen och andra privilegierade var kunniga att förstå - det skulle inte ske utifrån grunder som var (ur detta perspektiv) lösa eller betydde alltför stor brytning. För att citera Elvander:

"Synen på folket som en organism, en genom tiderna fortlevande, överindividuell enhet, har naturligtvis utgjort ett stöd för traditionalismen. Framåtskridandet måste följa folkorganismens egna särpräglade lagar, och det måste försiggå såsom organismens stilla växande, utan abrupta förändringar." (Elvander 1961, 11)

I alla fall höll man sig inom högern till det äldre, konservativa språkbruket — och allt kraftigare inför första världskrigets närmande och den konstitutionella stridens upphetsande 1914. Till exempel Arvid Lindman stod för en tolkning av RF 1809 efter anda och ordalydelse under tiden 1900-1920. Han ironiserade över Staaffs och liberalernas tankar om den konstitutionella utvecklingen mot andrakammarparlamentarism med tillspetsning:

"Huru påstås icke med en bestämdhet, som icke tål motsägelse, att nu är andrakammarparlamentarismen införd i vårt land [...]. Man aktar sig noga för att tala om på vilket grundlagsstadgande man stöder sig. Det är endast en gifven följd av den konstitutionella utvecklingen säger man. Men äfven detta är endast ett tomt tal. Och man glömmar att grundlagsparagrafer icke ändras genom tvärsäkra påståenden. Ett par års samverkan mellan radikaler och socialister konstituerar ingen konstitutionell utveckling."

(Lindmans föredrag *Grundlag och försvar* i Norrköping den 22/2 1914, cit ur Aronson 1990, 116)¹¹²

Som synes, var de konservativas inställning den att parlamentarism betydde en motsägelse i relation till konstitutionen. Men trots denna orientation baklänges förekom det, i och med partiernas och regeringens (i betydelsen konungens rådgivare) temporalisation och politisering, en förändring den konservativa argumenteringen, dvs en tendens att börja temporärt orientera sig mot framtiden i stället för att 'ensidigt' vända sig till det förflutna. Denna nyare tendens antydde att konstitutionen betraktades både inom höger- och vänsterlägren som något 'naturligt'. Men samtidigt, i och med att 'statsintresse', 'regering' och 'partierna' blivit politiserade, kom denna 'naturlighet' att verka till förmån för det argumentationsätt som betonade framtiden och förväntningarna. Thyselius hade redan 1902 uttryckt tanken om tidens betydelse i debatten författningsreformen. Han jämförde Sverige med andra länder i rösträttsfrågan och kom till slutsatsen att 1866 hade Sverige stått "högt på skalan" (Thyselius 1902, Afd II, 80) men hade sedermera "låtit sig springas förbi fort och grundligt" (ibid.,) 1866 hade det varit

"sådana länder med så stor politisk lifaktighet och hög folkbildning som Britiska riket, Norge och Nederländerna, för att icke tala om att Österrike och Tyska förbundet saknade all representation i modern mening" (ibid.)

som låg efter Sverige. År 1902 var det bara Ungern som hade det sämre än Sverige, alla andra hade gått sin egen väg.¹¹³

Även socialdemokraten Gustav Möller framställde samma tanke när han diskuterade demokratins införande i Sverige. Både i Thyselius' och Möllers uttalanden framkom idén att det var tiden själv som visade att Sveriges politiska liv och författning inte hade 'nått' det som vid denna tidpunkt hade varit rimligt:

---

¹¹² Som RF 1809 föreskrev var det kungen som skulle styra riket allena sedan han inhämtat sitt statsråds råd. Kungen skulle själv välja detta statsråd, vars medlemmar sedan skulle vara ansvariga för regeringshandlingarna inför riksdagen. Lindman ansåg att maktodelningsregeln och tvåkammerssystemet fungerade som garantier för att ingen grupp gynnades mera än någon annan. Eftersom riksdagen representerade folket och de två kamrarna olika sidor av folkviljan, såg han ett avskaffande av första kammaren eller en inskränkning av dess makt som icke förenligt med folkstyret. Med maktodelningen ställde han sig sålunda mot en strävan efter det ensidiga partiväldet, med folkets självstyrelse mot partistyre. (Aronson 1990, 117-118)

¹¹³ Liberaler ansåg allmänt efter representationsreformen 1866 att Sverige nu hade höjts till samma nivå med de länder som man hade betraktat som förebilder. Efter liberalernas valmöte 1868 skrev *Aftonbladet*: "Man vore frestad att tro sig vara på en folkförsamling i England eller i Amerika. Ja, så långt har det verkligen kommit i vårt kära hufvudstad, att vi också börja lefva ett politiskt lif..." (cit från Meidal 1987, 208)

"Regeringsförslaget [...] upptog ej den *allmänna* kommunala rösträtten. Det är omöjligt att förklara varför, ty utan den allmänna rösträtten stod dock det svenska samhället ej, där det borde stå." (Möller 1918, 339)

'Tiden' var på sätt och vis ett element som gav reformen ett opolitiserande drag, eftersom det var något 'naturligt' och tidsenligt att Sverige borde ha nått en viss fas inom dess statsliv och politiskt liv. Och partier som ingick i detta politiska liv uppfattades som "naturliga uttryck för tidsförhållandena" (Lindhagen 1912, 8), 'tiden' var det avgörande även i detta avseende. Reformen uppfattades av vänstermän kanske mera som en naturnödvändighet på framåtskridandets väg än som en genuint politisk process. 'Tiden' fanns så att säga över politiken, dominerade politiken och utgjorde inget medel i spelet som kunde ha använts i den politiska kampen.

Vänstern fick svara på kraven som restes inom högern. Där ansåg man att för att kunna undvika anarki behövde man alltid traditioner: "Äfven den mest genomförda demokrati förutsätter därför vissa traditionella föreställningar om statsmaktens innebörd" (Hjärne 1911, 97), och detta eftersom

"De särskilda staterna och statsskicken kunna upplösas och gå under, icke statsmakten såsom sådan, liksom språkens utdöende betyder deras utbyte mot andra, icke en längre eller kortare artikulationsbrist. [...] [Men] hvilka dessa förutsättningar äro och hur de inverka på den demokratiska politiken, det kommer historien att i hvarje särskildt fall utreda." (ibid.)

Praxis som gemensam beröringspunkt i argumentationen mellan vänstern och högern var detta svar. Med de konservativas debattinlägg sökte man företrädesvis genom historiska betraktelser bevisa att parlamentarismens tillämpning i praktiken var en omöjlighet och att den inte passade in i den svenska konstitutionella traditionen samt att den bestred den 'verkliga' praxis och intentionerna hos representationens och regeringsformens 'fäder'. Hallendorffs tanke innehöll alla dessa aspekter:

"därmed har ingenting ändrats i det faktum att 'land råda och riket styra, lag styrka och frid hålla' alltfört icke bara åligger kunglig majestäts regering, utan först och sist konungen själf personligen." (Hallendorff 1911, 397)

Mot en sådan här tanke, mot statsintressetanken och mot högern i allmänhet gjorde Branting under 1914 års hektiska strid ett angrepp med högerns eget argument om sättet för statsintressets förverkligande, dock inympat i uppfattningen om demokrati, konstitutionell praxis och tiden som vänsterargumentationen omfattade.

"Det står, tror jag, i samklang med hela andan i vår författning, som vill, att konungens person och hans hus skola stå utanför de partipolitiska striderna.[...] Demokratiens växt i samhället är det väsentliga. Medeltida åskådningar, som förknippas med kungadömet, blekna bort under tidens inflytande." (AK 1914: 18)

Särledes vanligt var det inte att vänstern använde detta, men här var statsintressetanken och kungens personliga kompetens att inte blanda sig i partistrider ett användbart vapen för att påvisa en paradox i högerens tänkande. Högerens ständiga påstående om att kungen hade 'stått över partierna', ansågs av vänsterrepresentanter vara varken riktigt eller i enlighet med 'tidens' förutsättningar och krav. Å andra sidan kunde man vända sig till den egna historien för att hämta stöd för sina argument; det var inte enbart höger som gjorde detta, utan även vänstern i all sin framtidsorientering måste ta hänsyn till en av de dominerande faktorerna i det politiska tänkandet.

Regeringsformen uppfattades inom vänstern för det mesta som att ha innehållit främst 'döda bokstäver'. Ur detta perspektiv främhävde man alltså nödvändigheten av att följa den verkliga praxis som varje politiskt liv kommer att ha: "Grundlagen är blott en temporär produkt av och ett verktyg för nationens konstitutionella liv" (FK 1914: 22, Steffen). Man hade ännu mer högljutt börjat tyda på en (konstitutionell) konflikt som var orsakad och framkallad av kungesidan. Det var ett asymmetriskt förhållande, för konfliktens uppkomst sågs ligga vid kungens och dess anhängares förfaringssätt — men på högersidan sågs eller medgavs ingen konflikt alls. När den Hammarskjöldska ministären tillträdde uttryckte Branting sin besvikelse över ministären med följande ord: "en levandegjord brytning mot den konstitutionella utvecklingen" (AK 1914: 23). Eller med Steffen

"det finnes mycket stor och betydelsefull skillnad mellan grundlag och konstitutionell praxis, liksom överhuvud taget mellan konstitutionell lag och konstitutionell praxis. [...] Det är skillnad mellan å ena sidan den anda, i vilken monarken *bör* handla för att inom lagens ram sköta sitt höga värv i harmoni med sitt folks politiska kultur, och å andra sidan den möjligheten, att monarken *icke* sköter sitt värv på sådant sätt. Det är inför en sådan skillnad vi i detta ögonblick stå i vårt land." (FK 1914: 16)

De konservativas svar på beskyllningarna om ett brott eller en brytning mot grundlagen eller dess anda var helt enkelt nekande: inget brott mot regeringsformen eller grundlagen hade skett och man borde inte blanda frågan i andra angelägenheter.

"Konungens beslut kunna ju enligt svensk grundlag icke fattas annat än i statsrådet. Det är *där*, det kommer i fråga att

undersöka, huruvida konungen har fått det i grundlagen föreskrivna rådet av sina statsråd eller ej". (FK 1914:16, Trygger)

Enlig Alexanderson hade man trots allt i praktiken tillämpat parlamentarism alltsedan riksdagsreformen 1866: detta hade snarare varit en regel än undantag — trots att tvåkammerssystemet innehöll teoretiska hinder för parlamentarismen, hade en praxis utvecklats i en annan riktning (Alexanderson 1915, 448).¹¹⁴ Både hos honom och andra författare (t ex Edén 1915) förekom en tanke som gjorde kontrasten och motsättningen mellan parlamentarismens förmodade kontinuitet och de konservativas uppfattning att hela parlamentarismen stred mot all tradition och praxis i Sverige att se mindre radikal eller till och med harmlös ut, nämligen att denna utveckling hade skett stegvis. Alexanderson ansåg att utvecklingen hade haft sin början redan i den brist som ingick i maktodelningsprincipen i RF 1809, "den alltför ringa samverkan mellan styrelse och representation" (ibid., 415). Alexanderson ville även påvisa att man inom den intellektuella diskussionen allmänt hade noterat denna brist:

"Den [nyss nämnda utvecklingsprocessen] har fastmera [...] gått fram och stadgat sig främs genom en lång följd ofta för samtiden rätt så omärkliga steg i den konstitutionella praxis — en utveckling alltså i själva verket rätt i den äldre historiska skolans anda". (Alexanderson 1915, 415)

'Det gemensamma språkbruket' med de konservativa blir tydlig även i Erik Palmstiernas (1913, 36) tidigare citerade åsikt om praxis. Han anknöt mer eller mindre sin uppfattning till debatten om det konservativa statsintresset och erfarenheter när han ansåg att statsintresse alltid är relativt och att precis av denna anledning betonade han vikten av en praxis för att kunna identifiera statsintresset vid varje skild tidpunkt. När man t o m sammanknöt utvecklingen, utvecklingsarbetet och samhällsorganismen hade man konstruerat ett vapen i den lingvistiska kampen om erövrandet av 'den svenska praxis' (ibid., 33) Detta fick sitt konservativa uttryck hos Hjärne:

"Det är klart, att den, som förstår att omedelbart vädja till ett påtagligt och utbedt valmansintresse, har under eljes normala förhållanden ett gifvet öfvertag eller åtminstone försprång. Det gäller att gifva detta intresse en sådan form, som har utsikt att samla så många röster som möjligt. Klassintresset lämpar sig bäst för detta ändamål [...] I samma mån som denna klasspolitik inrotar sig, hänvisas därjämte det verkliga statsintressets förfäktare till att, om man så får uttrycka sig,

---

¹¹⁴ Jfr Hallendorffs uppfattning om parlamentarismens överförande till Sverige: "Där äro först och främst en del konstitutionella hinder af rätt betydande styrka. Ett sådant är den egendomliga form tvåkammerssystemet hos oss fått med tvenne likaberättigade kammar, hvilka till på köpet i budgetfrågor kunna ofta nog sägas utgöra en enhet." (Hallendorff 1911, 396)

öfversätta sina kraf till de enskilda och demokratiska intressenas tungomål, så framt de vilja hoppas på någon framgång för sina sträfvan. Statslifvet får alltså i sin helhet karaktären eller utseendet af en fortlöpande intressekamp." (Hjärne 1911, 100-101)¹¹⁵

För att vidare fortsätta med Hjärne kan man säga att den enskilde valmannen inte behövde känna sig stå under något slags ansvar, men inget

"hindrar honom från en sådan plikt-känsla, men denna härstammar icke från hans demokratiska anspråk, utan från de högre kraf, som han för öfrigt såsom medborgare eller människa tror sig böra åtlyda". (ibid., 99)

Med andra ord var det frågan om "en levande fosterlandskärlek" (ibid.). I och med att flexibelt kunna utnyttja det konservativt baserade språket, alltifrån organismläran och den s k historicismen (se Lewin 1987), var vänsterrepresentanterna kompetenta att dra nytta även av högerns krav om att man först skulle ha sina skyldigheter uppfyllda innan man kunde tala om rättigheter:

Rättigheter och plikter höra dock samman och betinga varandra och av dessa äro de senare de värmande impulser, som skola bära upp och vidmakthålla de förra. Viljan till pliktuppfyllelse är grunden för all verklig demokrati och all verklig frihet. Där ligger kampmedlet mot de dåliga vanorna hos enskilda intressen, mot den mest fruktansvärda övermakten och för den inre eller andliga friheten." (Lindhagen 1912, 4)

Ännu tydligare kommer detta stödande på de konservativa argumenteringselementen som användes av Steffen: element som helheten och dess bästa samt upplysning och de kompetenta som kunde påtaga sig rollen som 'politiker'. Man kunde anse att demokratin och gruppen av ett fåtal ledare ('de bäste', de högst begåvade' och 'starkast socialt sinnade') inte innebar någon motsättning, utan de kunde vara förenliga då

"nationen som ett helt är spontant likasinnad med 'de bäste' inom nationen eller, om detta är omöjligt, åtminstone är sinnad att låta dessa utöva ett avgörande inflytande inom politik, hushållning och kultur." (Steffen 1911, 332)

De konservativa på 1900-talet använde främst de f d (1800-tals)liberalernas sätt att

---

¹¹⁵ "När därtill partiet [Liberala samlingspartiet] — liksom alla våra politiska partier för resten — mera ordnats för *val- och agitationsteknik* än för *positivt politiskt arbete*, så har det icke kunnat undvikas, att 'bossar' öfvervalmän och opinionmakare blifvit bra mäktiga samt säkerligen prefenderat betydligt inflytande på den egentliga ledningen." (Hallendorff 1913, 171)

använda språket, medan vänstern hade infört nya tankar som var mera temporära och innehöll rörelseaspekter, som i stort sett till en början saknades i den konservativa argumentationen, men som småningom uppkom på 1900-talet (se Stenkvist 1987). Och fast den konservativa nationalismen och uppfattningen om 'nationen' var den dominerande långt in på 1900-talet kan man hävda att vänsterspråket var 'ett steg före' de konservativa, vad angick tidens utnyttjande och tanken om framtidens betydelse — trots erfarenhetens och det svenska förflutnas betydelse i kampen. Men om man på vänstersidan befann sig i ett tillfälle där 'de yttre omständigheterna' inte stod för egen fördel kunde man alltid tillgripa en direkt argumentativ taktik i stället. Med hjälp av denna tankegång kan man förstå hur de konservativa dragen haft företräde även efter demokratiseringen: vänstern utnyttjade flytande de konservativas argumentationssätt (jfr folkhemmets erövrande av Per Albin Hansson på 1930-talet; se Stråth 1992).

Fast vänsterspråket var framtidsorienterat och mera temporärt än högerns, kunde vänstermännen på ett politiskt sätt dra nytta av det språket som framhävde Sveriges egen historia i stället för förväntningarnas dominans. Vänstern kunde lätt manövrera mellan olika argument, vilket kommer fram i tanken om svårigheten att sätta vänstern i ett visst fack. Men även 'tidsförhållandenas' betydelse som en opolitiserande faktor blev framträdande; man åberopade reformernas nödvändighet utifrån tanken att tiden hade gått förbi Sverige, 'tidsförhållandena' krävde att man reformerade Sverige till en 'lämplig' nivå och så vidare. Tiden stod över politiken och förblev därmed inget medel i det politiska spelet. Eftersom speciellt högern (men även vänstern på ett mera taktiskt sätt) fortfarande höll sig fast vid den konstitution som enligt deras åsikt gav upphov till statsintresset, kom de på grund av asymmetrin jämfört med vänsterargumentationen att befinna sig i ett politiskt och argumentativt underläge; vänstern kom med sina reformkrav att stå före de konservativa i och med att regeringsbildningens, partiernas och valens betydelse fått en ny politisk och temporär vikt, att Sverige ansågs antingen efter (den opolitiserande) tidens 'passerande' ha blivit 'ett efterblivet land' eller som några högermän ansåg, att reformerna inte längre kunde motstås utan att man skulle få det (ur deras eget perspektiv) ännu värre.

Högern vidmakthöll sina tankegångar som var baserade på 'traditionen' och 'det förflutna', vilket vänstern inte bara kunde lämna onoterat. Tvärtom kom de att göra försök att åberopa den gemensamma beröringspunkten, nämligen konstitutionen och den konstitutionella praxisen samt att hämta stöd från högerns helhetsargumentation i likhet med Steffen (1911). Man kan till och med se en förändring av inställningen angående plikternas och rättigheternas förhållande; tidigare hade man inom vänstern gjort anspråk på att man först skulle ha rättigheter innan man kunde kräva pliktens fullgörande (saken var precis tvärtom med högern), men ändrade sig senare (taktiskt) 'till plikternas förmån'. Alla dessa vänsteroperationer var mer eller mindre syftade till att

'normalisera' eller göra parlamentarismreformen ofarlig, harmlös. Dessa åtgärder, manövrar och argument förmådde eller underlättade högerens möjligheter att till sist kunna acceptera genomförandet av parlamentarismen, men medförde trots allt samtidigt opolitiserande aspekter i den politiska reformen och kampen om densamma. Man kan väl säga att den politiska och kanske t o m radikala reformen genomfördes i en nästan opolitisk konservativ skepnad.

6 BONDETÅGET 1914 — EFTER 'GENOMBROTET'

Staaft hade på början av 1890-talet antecknat att

"Efter 5, 10 à 15 år genomförs den Bergströmska (landshövdingen, ej David) rösträttsreformen. Efter 10 à 20 år till genomskräms den allmänna rösträtten. Och så oöverskådlig strid mellan andra och första kammaren. Om ej vi är döda redan under 1) eller 2) dör vi alldeles säkert under 3). Allt detta såvitt ej något oberäkneligt inträffar." (cit från Kihlberg 1962, 206)

Och som Kihlberg fortsätter, "Det 'oberäkneliga' — Kejsar-Tysklands sammanbrott i ett världskrig — skedde ej under Staafts tid men kort efteråt". (Kihlberg 1963, 413)

Man kan med Tingsten hävda att händelserna utanför Sveriges gränser var en av de sista avgörande faktorerna för att en författningsreform slutligen efter 1918 kunde genomföras. Ur socialdemokratins agitation försvann den revolutionära tonen efter valsegern vid 1917 års val och bildandet av regeringen Edén-Branting. Orsaker till detta kan anses ha varit att "med regeringsskiftet minskades oron bland massorna, liberalerna ställde sig avvisande till utomparlamentariska medel, det ryska exemplet blev efter bolsjevikrevolutionen varnande i stället för efterföljarsvärt, de demokratiska rörelserna i Tyskland och Österrike-Ungern vunno icke, såsom man väntat, några omedelbara framgångar. Inbördeskriget i Finland var också ägnat att stämma till försiktighet" (Tingsten 1941b, 75). Västermakternas framgångar och revolutionerna i Tyskland och Österrike-Ungern påverkade på hösten 1918 i samma riktning som den ryska revolutionen ett och ett halvt år tidigare. Man kom allt mer att betrakta situationen i Sverige så att de grupper som motstått demokratiseringssträvandena miste med den tyska reaktionens störtande allt fäste ute i världen - de konservativa hade ju haft tysklandsorientationen som ett led i sitt tänkande, med drottning Victoria som en av de främsta representanterna för denna riktning - och måste själva inse att det inte längre gick att försöka hålla Sverige som en slags reaktionär oas i Europa. (Tingsten 1941b, 76)¹¹⁶

I detta sammanhang kan man tillämpa tanken framförd av Lewin. Han ansåg att kungen böjde sig och 'accepterade' parlamentarismen utifrån tanken att undvika det allra värsta, republik och kungamaktens totala fall; men Lewin gick alltså in på att

---

¹¹⁶ Man ska inte glömma de utomparlamentariska påtryckningssmedel och -evenemang som var en väsentlig del i den svenska rösträttskampen. Till dessa hörde bildandet av Sveriges allmänna rösträttsförbund (1890), de allmänna svenska rösträttsmötenas organisering 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1897, 1898, 1900, Folkriksdagarna (1893 och 1896) samt en landsomfattande namninsamling 1893 med ca 394 000 namn (Norborg 1988, 8; Thyselius 1902, Afd II, 134 ff)

betrakta kampen genom preferensvärden som han själv konstruerat. (Lewin 1984, 114 ff)¹¹⁷ Man kan alltså nog utan motsägelser hävda att republik var det allra värsta alternativet för de konservativa. Liberalerna förespråkade knappast tanken om republik under hela tiden, och socialdemokraternas partistyrelse hade med Branting i spetsen avisat de 'allvarligare' kraven på republik med motiveringen att det inte var en aktuell fråga med anledningen av att en borgerlig republik knappast vore bättre än en borgerlig monarki. Som den allra viktigaste strävan för partiets ledare stod efter författningsreformen 1907/1909 demokratins fullbordande, medan liberalerna övergav, som tidigare anfört, småningom de underhusparlamentariska tankarna, med betoning på den kommunala rösträttens demokratisering. (Tingsten 1941b, 123, 128-129, 132; Andrén 1937, 497-504)

Under tiden efter 1910 kom en förändring i högeropinionen att äga rum, vilket samtidigt betydde att motsättningen mellan högern och vänstern hastigt skärptes. Som sagt, hade man på högernsida haft förhoppningar om en monarkisk renässans efter Gustaf V:s trontillträde. Efter liberalernas maktövertagande 1911 med hjälp av socialdemokraternas stöd hårdnade högeropinionen i striden om försvaret och kungamakten som nu höll på att inledas. Hur man än t o m bland högermän hade insett 'den försening' som man argumenterade om från vänsterhåll, som gjort Sverige till ett mer eller mindre efterblivet land i världen och som man hade att påtagligt hantera på något sätt, kom det förflutna att utgöra ett väsentligt element i kampen; också vänstern åberopade offensivt den svenska historien. (se Elvander 1961, 424, 289; Thyselius 1902; Möller 1918)

I Sverige hade (de tre stora folk-)rörelserna 'förberedande' format väljargrunden för olika partier. De hade redan innan sekelskiftet organiserat en mångfalt större mängd människor jämfört med Finland, och utvidgningen av politiska rättigheter stod på alla dessa gruppers listor. När reformmotståndet senare bröts, tog sig alla dessa utifrån egna utgångspunkter an de nya möjligheterna. Detta medverkade att olika uppfattningar om hur de nya politiska rättigheterna skulle utnyttjas redan hade kommit till stånd eller höll på att dyka upp. (se Lundkvist 1977)

Händelserna i Finland kring 1918 och 1905-1907 kan uppfattas här som en jämförelsepunkt med händelserna i Sverige kring 1914 respektive 1917. De är exempel på hur några händelser förorsakar förvåning medan andra inte gör det. Den finska brytningen och kriget 1918 var plötslig, total och den gick lätt, men skedde till och med

---

¹¹⁷ Ur den potentielle förlorarens, kungens perspektiv såg nyttovärden ut följande: personlig kungamakt +2, maktindelning +1, parlamentarism -1 och republik -2; för vänster var parlamentarism+2, republik +1, maktindelning -1 och personlig kungamakt -2. (Lewin 1984, 146-147)

på hela statens nivå; det var en fråga om brytning som skedde uppifrån, i stället för att det kunde ha varit en händelse nedifrån — som man ofta har skildrat det svenska demokratiska genombrottet. Alapuro frågar sig varför utvidgandet av de politiska rättigheterna inte delade upp de fattiga i Finland, något som skedde i andra länder. Som huvudskäl ger han det att man i Finland ökade rättigheter fast man inte tidigare hade i någon större omfattning krävt det. (ibid., 148; jfr Introduction i *Finnish Yearbook of Political Thought 1997*: det fanns inget motstånd, eller alla var förväntningsorienterade)¹¹⁸

1918 års händelser i Finland var mycket oväntade, obegripliga och enorma. Jämfört med händelserna 1905-1907 (storstrejk, parlamentsreform med allmän och lika rösträtt) var 1918 en brytning. Revolutionen under åren 1905-1907 var något som var kontingent, men den hade samtidigt förutsättningar och rötter som gick längre bakåt i tiden: den ryska krisen 1905 frigjorde Finland från den föråldrade formen och öppnade nya vägar för utvecklingen av det civila samhället. Men någon större förvåning kring händelserna fanns inte, på sätt och vis var de begripligare än 1918. Kriget mellan röda och vita var så obegripligt att det var svårt att ens under krigets första dagar tro att det hade börjat. Om händelserna under 1905-1907 betydde någon sorts fulländning fast det ändå var en fråga om omvälvning, betydde 1918 års händelser en omfattande brytning. Detta syns i det att man har haft svårigheter att finna medel för att förstå dessa händelser: speciellt syns detta i det att de röda hade bekämpat eller försvarat sig mot det inhemska borgarskapet, medan de vita höll på att befria Finland från Ryssland. Man kan med Alapuro hävda att dessa händelser inte gick att placeras inom någon enhetlig ram, man kunde inte utan vidare tala om dessa i något kontinuum. (Alapuro 1994, 306-307; Jfr Klinge 1982)¹¹⁹

Utifrån t ex Elvanders konstaterande om högeropinionens tillspetsning efter 1910 och Bruswitz skildring av tiden efter 1914 torde man kunna hävda att i den svenska politiken, dock i en betydligt mindre skala än i Finland, kom 1914 att utgöra en brytning som utkristalliserades i den kraftiga motsättningen mellan högerens bakåt riktade

---

¹¹⁸ Alapuro hävdar att eftersom förändringen i Finland skedde uppifrån, var den ytligare än i Sverige, där rikspolitiken kom att komplettera det mognade sönderfallet av den lokala auktoriteten; man kämpade (uppåt) nedifrån. I Finland utgjorde kampen en del av nationalstatens utformande, tämligen i motsats till Sverige. (Alapuro 1994, 151)

¹¹⁹ Efteråt har man i Finland åberopat kompromisser av olika skäl än i Sverige: den svenska 'kompromisspolitiken' har grundat sig på rätten att ha arbete; i Finland har det varit en plikt att arbeta, och detta p g a den s k negativa uppfattningen om kompromisser som nödvändigheten för att rädda 'det gemensamma goda'. Man har varit rädd för oenigheter och meningsskiljaktigheter, men enligt Alapuro betyder denna rädsla inte bara förnekandet av desamma utan även medvetande om att man i varje fall måste leva med dem. Efter 1918 var man tvungen att stå ut med inre oenighet på grund av ett yttre hot: det blev ett måste att sträva efter en viss inre enighet, men p g a samma hot kunde man inte kräva för mycket. (Alapuro 1994, 281-321)

argumentering och vänsterns offensiv mot detta med hjälp av Sveriges historia med samtidigt framförda häftiga reformeringskrav. Om 1914 och bondetågsevenemanget utgjorde den sista storslagna kraftutveckling som högern kom att utföra mot vänstern, kan man anse att denna tidpunkt på sätt och vis var en brytning; i den meningen att — efter att man från högerhåll med emfas hade uttryckt sin ovilja mot vänsterns radikala krav medan man samtidigt medgett t ex den allmänna rösträttens 'nödvändighet' och att vänstern medvetet gripit det konservativt betonade språkbruket (organism- och helhetstänkandet o s v) — tillsammans med första världskrigets utbrott och dess följder kom högern och kungen i allt större grad att ta hänsyn till partiernas ställning, och att högerpartierna småningom kom att delta i regeringshandlingarna som parter, i stället för att det hemliga rådgivarskapet mellan kungen och högerledarna skulle ha varit det allra viktigaste drag i regeringsbildningen (något som dock på sätt och vis pågick ända fram till 1917). Brusewitz har tolkat detta så att under tiden efter 1914 gick kungen igenom 'ett slags invänjningskur' som småningom kom att uppge motståndet mot "det oundvikliga som stod för dörren" (Brusewitz 1951, 108; se också *ibid.*, 92 ff).

Vänsterns syfte i valen 1917 var att erövra regeringsmakten, vilket betydde att tiden för en slutuppgörelse, genom det parlamentariska styrelsesättets införande, med det han kallar borggårdssystem¹²⁰ var kommen (Brusewitz 1951, 93). Tidigare hade kungen stått i den avgörande rollen för systemets duglighet kring olika frågors lösning, men efter 1917 års val överfördes denna roll till regeringen, och det mest avgörande kom nu att vara regeringens ställning i förhållande till 'polerna' i riksdagen, vilka uppstått i valen (*ibid.*, 101 ff). Partierna blev en väsentlig del av politiken från och med den första vänsterministären Staaff 1905, och då betydde borggårdssystemet och regeringen Hammarskjöld något helt annat — men samtidigt kom detta system att inkarnera en partiskhet som var en förutsättning för den parlamentarism som vänstern eftersträvade, trots den motsatta retoriken. (se *ibid.*, 36, 92 ff)¹²¹ För att citera Brusewitz' ord om situationen då ministären Edén-Branting inträdde:

"Regeringsskiftet efter vänsterns valseger 1917 visade sig

---

¹²⁰ Med borggårdssystem menar han det att högern och speciellt regeringen Hammarskjöld framträdde som opartiska, rådgivarskapet mellan kungen och högerledare samt kungen såsom en 'högerrepresentant' i politiken och isoleringens tid (att högern inte tog hänsyn till annat än 'opartiskhetstanken', ej alltså de 'tidsenliga' förhållandena eller det praktiska politiska livets realiteter, vilket var Brusewitz' betraktningspunkt).

¹²¹ "De överväganden och diskussioner som föregick ministären Swartz' demission [1917] har intresse som det historiskt sista exemplet på högerns nedärvda vana att handskas med regeringsfrågan som en partiets interna familjeangelägenhet. Konungen och högern är helt ense i detta betraktelsesätt. Vänsterns män, särskilt den socialdemokratiska ledaren, uppfattas som en samling outsiders eller inkräktare, vilkas övertagande av makten äventyrar rikets självständighet." (Brusewitz 1951, 99)

vara ett systemskifte som definitivt befäste det parlamentariska styrelsesättet i vårt land.

Någon verklig segerstämning vilade dock knappast över den Edénska ministärens tillkomst." (Brusewitz 1951, 115)

Ur detta ovan framförda perspektiv kan 1914 och händelserna kring bondetåget betraktas som något plötsligt och oväntat kraftigt i den motsättning som uppstod — fastän man förberedde sig påtagligt och synligt för bondetåget — jämfört med händelserna under tiden 1917-1921 vilka kan anses ha varit mera väntade och kanske mest i förhållande till och inför de utländska händelserna och exemplen. Bondetåget var något oväntat och oberäkneligt även i den mening att högerledarna inte hade att göra med upplandsböndernas initiativ till det. Till en början hyste t ex Lindman snarast vissa betänkligheter; han ansåg att bonderörelsen vore ett delikat problem som måste skötas med lugn och besinning. Annars fick rörelsen högermännens sympatier ute i landet och det betraktades som hyllning till kungahuset och en demonstration mot regeringen. (se t ex Nyman 1957, 240) Man kan tolka detta så att högern mer eller mindre införlivade denna *rörelse* i sin politiska kamp mot vänstern.

Bonetågets signifikans ligger däri att i den förenades på ett magnifikt sätt urgamla och från fornitder hämtade sinnesbilder med en modern modell och rörelseform som i och för sig var lånade från vänsterns förstamajdemonstrationer och andra massdemonstrationer. I bondetåget återknöts förbundet mellan kungen och bonden, och såtillvida kan man hävda att bondetåget hade djupa rötter i den svenska historien. Man såg *paralleller mellan då och nu*, man betonade likheten mellan bondetåget och det medeltida konungavalet, 'den gamla kungahyllningen vid Mora stenar' eller man kunde tala - som Rudolf Kjellén i Nya Dagligt Allehanda den 5 februari 1914 - om 'en *omvänd eriksgata*' (Stenkvist 1987, 320-321). Som Tingstens framställning av tidens populära historieskrivning tydde på, blev det klart att den mest typiska tendensen hade varit att låta honnörsorden 'konung' och 'folk' utgöra nära nog en enhet som kommit till under århundraden. När stormännen var på väg att erhålla eller redan erhöill alltför stor makt - antingen ekonomisk eller politisk - ingrep kungen och en relativ harmoni återställdes. Då identifierades 'folk' närmast med 'den besuttna allmogen'. (Tingsten 1969, 158)

Den internationella situationen hade tolkats innebära ett ökat allvar, vilket kom att spela huvudrollen i den konstitutionella konflikt mellan den liberala regeringen och kungen i form av försvarsfrågan. (Nyman 1957, 96) Fredagen den 6 februari 1914 deltog bondetågsdeltagarna landskapsvis i gudstjänster i Stockholms kyrkor — deltagarna var sammanlagt 30 000 personer. Prästerna i allmänhet utgick från Ps 127:1 som kunde erbjuda en möjlighet att förknippa försvarsnit med gudsförtröstan. (Stenkvist 1987, 307)

Det hela hade alltså sina rötter i en försvarsfråga. Anknutet till den, föreslog majoren i huvudstaben Gabriel Hedengren i slutet av 1911 upptäcktsresanden Sven Hedin att denne skulle hålla offentliga föredrag om Sveriges försvarspolitiska läge; meningen var att samtidigt inpränta vikten av försvarets stärkande. Hedin tyckte om idén men ansåg att med föredrag kunde bara högst 30 000 människor nås och föreslog därför i stället att en broschyr skulle spridas i massupplaga t ex bifogad i alla högertidningar och i en del moderata. Man kom överens om finansiering och andra deltalfrågor. Hedin började sitt arbete med Hedengren som militärt sakkunnig och det tog drygt en vecka att få manuset till *Ett varningsord* (1912)¹²² färdigt (den 30 december 1911). Den 25 januari 1912 kunde en förstaupplaga på 420 000 ex börja spridas. (Stenkvist 1987, 246)¹²³

Hedin vände sig även till sin vän Verner von Heidenstam och begärde dennes medverkan. I brevet ser man tydligt den taktiska medvetenhet enligt vilken Hedin med sina vänner opererade. Vad som är av intresse i brevet till den senare är dess slut:

"Ett sådant tal [i flammande, patriotiska ord till folket i Stockholm, Uppsala och Göteborg ... Sundsvall och Lund] skulle spridas öfver Sverige med tidningar af alla färger och väcka en försvarslust som i riksdagen kullkastar alla regeringens försök att blotta oss på försvar och mjuka upp oss på samma sätt som frihetstiden förberedde oss till - Finska kriget." (cit ur Stenkvist 1987, 249)

Det var alltså det avskräckande exemplet från svensk historia som man sammankopplade med de av vänstern framkallade potentiella farorna. Socialdemokraterna hade successiv avrustning på sitt program och liberalerna krävde en allmän översyn av försvarskostnaderna — minskning av kostnaderna på sitt valprogram. Inte bara ständervälde men även försvarslösheten som en del eller följd av densamma befarades det svenska riket drabbas. När Staaff efter valen 1909 fick uppdraget att bilda regeringen och senare blev statsminister hörde till hans första åtgärder att utse försvarsberedningar som skulle utreda bl a försvarets organisation

---

¹²² *Ett varningsord* är enligt Stenkvist en av de mest kända och effektivaste agitationsskrifterna i svensk litteratur. Han karakteriserar skriften från ett retoriskt perspektiv med följande ord: "ett suggestivt bildspråk, en stil som pendlar mellan det livliga tilltalet och den arkaiserande högtidligheten, en högt uppdriven förmåga till konkretion och åskådlighet [...] samt en förtroendeingivande saklighet" (Stenkvist 1987, 252).

¹²³ Målgrupperna var strategiskt valda; förmenta auktoriteter som folkskollärare och präster, och landsbygdens underklass. Dessa målgrupper bearbetades med särskild intensitet och broschyrformen framstår som ett medvetet val, motiverat av effektivitetsskäl. Hedin själv ansåg skriften vara mäktigare än talet: "min bok är ute i 843.000 exemplar, och ligger kvar på borden, och kan läsas om och om igen tills den icke glömmas" (Hedin i ett brev till Claës Annerstedt, cit från Stenkvist 1987, 248). Hedin ville framstå som en rättrådig patriot och en omutlig sanningssägare: "När alla andra tego, måste jag tala. Jag kunde för mitt lif inte tåga." (ibid.) Det som en gång hade tillhört de radikalliberala och andra reformvänner, patriotism hade nu de konservativa tillskansat sig. (jfr Kurunmäki 1996)

och dimensionering - med bara civilister som ledamöter!

Hedin ansåg att försvarsfrågan förvandlades till "en lekboll i dagens politiska strider" (Hedin 1912, 3) vilket var en vanlig bild vid tiden; sakliga grunder konstrasterades med de politiska stridernas oväsentligheter; allt blev bara ett frustrerande maktspel om vänsterns idéer skulle spridas o s v. (se Stenkvist 1987) Hedin stödde sig på föreställningen om den nationella sömnen men nu "duger det icke längre att sova. De sofvande måste väckas upp ur sin sekellånga dvala" (Hedin 1912, 4). Han binder samman sömnen med splittring och (parti)strider varvid uppvaknandet betyder lugn och enighet. (Stenkvist 1987; jfr Tingsten 1937, 182) Eller med andra ord, den nationella tanklösheten och omedvetenhet konkretiserades "vid punschbålen och spelbordet, i ölstugor och krogar" (Hedin 1912, 20) men det blir ännu dystrare då "Vi dansa boston på randan av en vulkan, sorglösa, lättsinniga och likgiltiga, som om vi lefde på himmelska privilegier om ett ostördt lugn till domedag." (ibid., 21) Vad dessa avslöjar är längtan efter allvar och saklighet i stället för ett lekfullt spel på seriösa frågors bekonstnad vid ett alltmer oroligare tillfälle.¹²⁴

Hedin själv presenterade sig som en representant för ett 'vi' som fått nog och som inte bara kunde se på hur landets väl och ve sattes på spel med ödesdiga experiment. Det kollektiva 'vi' som uppstod hos Hedin bestod i 'konkretins' män, antingen konservativa eller moderata; av män som hade en känsla av samhörighet med Sverige och som var beredda att acceptera en kraftig höjning av insatsen för försvaret. Hedins 'vi' består i de små i landet, de opolitiska — eller m a o de 'utanför' och således 'över partier' stående människorna — och den tysta majoriteten:

Vi, som icke ränt omkring på folkmöten för att lyssna till de tomma talen och som förstå att yttre faror, till motsats mot Jerikos murar, icke trumpetas omkull, vi, som aflämna våra valsedlar, utan att hugga in i valstriden till förmån för vare sig högerens eller vänsterns makt - det är vi, som nu resa oss såsom *en* man för att tillropa hela vårt folk ett ljungande och allvarligt 'gif akt!'" (Hedin 1912, 4)

De utanförstående var Staaff och hela hans regering, de socialistiska karingarna och morsgrisarna samt "salongshjältarna, de eldröda tidningsredaktörerna, folkledarna,

---

¹²⁴ "Därför har *de maktägande* med konstlade medel vunnit en majoritet, som icke har någon motsvarighet i verkligheten. Fosterlandet *måste* stå över partierna." (Hedin, *Tre tal*, 1913, 21; cit från Stenkvist 1987, 270) Det är därför varje mans och kvinnas plikt "att icke låta sig ledas av samvetslösa agitatorer och deras förföriska löften." (ibid.) Jämför även Hedin i ett brev till Hedengren (22 september 1913): "Det enda som fattas är upplysning. Man röstar på socialister och liberaler därför att man inte hör något från annat håll. Finge folket veta hvad agitatorernas löften innebära skulle det utan tvekan gå öfver åt vårt håll. Den stora massan vacklar och tvekar men röstar alltid åt vänster, och det behöfdes icke mycket för att öppna dess ögon och få den att kantra." (cit ur Stenkvist 1987, 272)

bohêmen inom konst och litteratur". (Hedin 1912, 23; se Stenkvist 1987, 256) Men för att säkra möjligheten för arbetarna att komma med i saken och i det nationella kollektivet som Hedin hade beskrivit kunde man konstatera att arbetarna var "härliga, präktiga", bara de inte längre blint följde sina ledare. (Hedin 1912, 52)

Upphetsningen steg mot slutet av 1913. Den 14 december skulle Hedin framträda i Circus i Stockholm — i ett av de socialdemokratiska kvinnornas samorganisation anordnat tillfälle. För första gången skulle Hedin inte möta en sympatiskt inställd publik och för första gången skulle han bryta sina åsikter mot en annan talares, partisekreterarens och ungdomsklubbistens Fredrik Ström. Och ännu värre var att han skulle framträda först sedan Fredrik Ström som förste talare haft möjlighet att elda upp sina partikamrater. (Stenkvist 1987, 289)

Fredrik Ström talade om det svenska folket och fosterlandet som han sökte beröva Hedin. Den tydliga skillnaden mellan högerens och vänsterns 'folk' fick sitt asymmetriska motsatsförhållande uttryckta i hans ord:

"Ty fosterlandet är icke forna tiders krigsbedrifter, gamla kungagravar eller den heliga Elins avhuggna lillfinger, icke heller är det bolagsmiddagar, officersfester och studentuppvaktningar, utan fosterlandet, det är riket och folket, med dess glädje och sorg arbete och strävan. (livligt bifall!) Men riket är gjort till de rikas fosterland, och folket, som uppehåller riket, är förtrampat och förött. (Stormande bifall.)" (Fredrik Ström 1914, *Tal mot Sven Hedin*, s. 10, cit från Stenkvist 1987, 290-291)

När Hedin framställde sin tanke om kungen som arméns högste krigsherre (intryck från det wilhelmska Tyskland, Elvander 1961, 427) satte han i stället för arbetarrörelsens horisontella solidaritet ett vertikalt lydhandsförhållande, med en pyramid där den högste krigsherren står i topp och där armén identifieras med folket.

"Ha ni lagt märke till de attentat som på sista tiden varit riktade mot Sveriges urgamla konungamakt? Man har strävat efter att skilja konungen från krigsmakten och beröva honom det stöd han behöver i sin armé. Man vill därmed också skilja konungen från hans folk [...] Mellan konungen och armén får inga obehöriga tränga sig fram och för hären skymma den fria anblicken av den konungslige, den högsta ledaren." (Hedin *Fyra tal*, s 47 f, cit ur Stenkvist 295)

Det fanns alltså ingen plats för den representativa demokratin, för regering och riksdag, för de obehöriga vare sig här eller i bondetågsrörelsens manifestationer. Staaffs ord om två nationer i samhället - de fattiga och de rika, underklassen och överklassen - var

något vars existens till varje pris måste förnekas. Böndernas initiativ blev den motbild till arbetarnas solidaritet som den konservativa opinionen behövde. Detta syns i Hedins ord om motsatsförhållandet mellan bondetåget och arbetarrörelsens motsvarande företag:

"Mot denna yttring av ursvensk kraft, detta oöverskådliga bondetåg från alla Sveriges bygder, har *ni* intet annat att sätta upp än en protest." (Hedin, 1914, *Tal till ungdomskräfter, borgare och böder*, s. 22, cit ur Stenkvis 1987, 301)

Speciellt med bonden var att han hade sina *rötter i jorden*¹²⁵ som ingen annan, detta var bondens försteg före alla andra samhällsklasser. Dock hade han kapitalister och fabriksägare på sin sida eftersom dessa lättare kunde ömsa fäderneslandet. Bondetågets betydelse är dubbel, eftersom det för det första blev 'en avbild av vårt fosterland i rummet' och sedan var en uppenbarelse ur det förflutna; de gamla tiderna tolkades ha stigit upp för att vittna emot de utländska statsleder som vänstern velat införa i Sverige. Man kunde tala om socialismens antimilitaristiska och antimonarkiska idéer som främmande läror. (Stenkvis 1987, 324)¹²⁶

Det var ur och mot detta perspektiv Nils Edén vid Staaffs jordfästning i oktober 1915 ville se de 'sagens bondehövdingar, som sade sitt myndiga ord till kung och stormän för fred med grannarna och för landets lag'. (Stenkvis 1987, 323) Torghyllagman lyftes till liberal föregångare för att slåss mot högerpropaganda bl a om vänsterns osvenskhet. Men man ville även ifrågasätta och misstänkliggöra bondetågets svenskhet som Branting och Edén i riksdagen dagen efter bondetåget. Båda åsyftade till Tyskland. (AK 1914:18) Men även en annan hjälte kom med på slagfältet — Engelbrekt. Edén gjorde även en jämförelse mellan Staaff och Engelbrekt vid begravningen: den senare hade från början varit en obetydlig man som senare kom att samla all Sveriges allmog och alla dess fria män till en makt i riket. Från högerperspektiv såg man på Engelbrekt så att han stod i spetsen för en bondehär (en flitigt nyttjad synonym till bondetåget). Högermän med nationellt och försvarsvänligt

---

¹²⁵ Dalarna utgjorde kanske främst av allt den jord där den svenske bonden hade sina starkaste rötter. Därför blev Hedins tal i en officersmäss i Dalarna nära nog en katastrof. För att låna Stenkvis ord heter det så att Hedin "hade [...], den 9 september [1913], gjort ett [politiskt framträdande] och i det lokal som hans meningsmotståndare ansåg om möjligt ännu mera olämplig än [Stora Skedvi] kyrka [också i Dalarna]: Kungliga Dalregementets officersmäss. Men denna oration hölls inför ett i princip slutet sällskap och den tidningsläsande allmänheten blev inte underkunnig om dess existens förrän den 15 oktober, [...]. Därmed var den s. k. Faluaffären ett faktum, en affär som ledde bl. a. att förhållandet mellan kungen och den liberala regeringen försämrades ända dithän att man kunde tala om en konstitutionell kris och till att Dalregementets chef anmälde sig själv till åtal inför krigsrätt." (Stenkvis 1987, 274)

¹²⁶ "Det 'folk' som Gustav V trodde sig se framför sig på borggården var i själva verket en minoritetsgrupp i ständigt avtagande, som för sista gången och under drömmar om forntida bedrifter samlade sig till en storslagen kraftutveckling." (Stenkvis 1987, 333)

sinnade opinion hade det lättare med Engelbrekt än med Torgny Lagman. Engelbrekt var lättare inkorporerbar - visar Tingsten - med högerns syften och den egna traditionen som syns t ex i ett stycke hämtat från Grimberg: "Han har förenat *alla stånd* och *alla landskap* till att verka för *det gemensamma fosterlandet*" (Tingsten 1969, 153).¹²⁷

I de tal (återfinns i Frykberg 1959, 66-67) som fördes till kungen ansåg man att Sveriges bönder enigt ville uttala sina förhoppningar och önsknings om landets försvar — oavsett partipolitiken. Grosshandlare J. E. Frykberg för sin del i sitt anförande uttalade orden om att "fosterlandets värn måste lyftas över partiernas strid och dagens småsinne" (cit från Frykberg 1959, 67). Uno Nyberg betonade i sitt tal att

"Det må varda slut på det länge hörda ropet, att Sveriges bönder icke vilja offra för försvaret, och så visst som forndomtunga kung och bönder litat till varandra och räddat riket, då fara hotat, så visst skall heller ingenting i vår tid förmå slita dessa band och rubba denna tillit. (cit från *ibid.*, 67)

I '*Upprop till Uplands bönder och lantmän*' (återfinns i Frykberg 1959, 26-27), som var "våra ståndsbröder i landskapet", krävde man att "i viljan att offra vad detta försvar kräver, i den viljan borde allt Sveriges folk stå enigt som en man", men eftersom partierna och partipolitikens splitter hade fördärvat t o m möjligheten till en sådan enighet man var ute efter, kom frågans lösning "nu som i forna dagar" att vila "på de svensksinnade *odalmännens* vilja".

Olle Nyman har skildrat kungens borggårdstal efter dessa tal ha varit ett landsfaderligt tal vilket var buret av monarkisk självmedvetenhet: "Det arkaiserade språket gav ett intryck av storsvenskhet och karolineranda" (Nyman 1957, 244) I bondetåget och i borggårdstalet reste sig det gamla svenska överhetssamhället till motstånd mot demokratins och parlamentarismens angrepp på traditionella värden i svensk statsstyrelse och svenskt samhällsskick. (se *ibid.*, 268)¹²⁸

---

¹²⁷ I *Fram, fram bondemän* som bondetågets arbetsutskott sände ut i en upplaga på 160 000 exemplar i början av mars 1914 togs historien upp om Torgny Lagman som vid allhärjartinget i Uppsala sade sin mening om Olav Skötkonungs 'utrikespolitik' - hämtad ur Snorre Sturlasons *Heimskringla*. Detta var ett exempel på hur bonden i Sveriges historia kunnat gå till sin konung och säga sin mening eller att motstå folkrepresentationen. Men Torgny Lagmans ställning - med folkets slutna massa bakom sig - uppfattades som något tvetydigt, i själva verket var det också så att Torgny Lagman var mera vänsterns man än högerns. (*ibid.*, 320-322)

¹²⁸ "Kung Gustaf har hela tiden den dynastiska synen. Han behöver partipolitikernas hjälp och han söker deras stöd, men han betraktar dem von oben och han tycker ibland att även högerpolitikerna äro 'krakar'. Man spårar aldrig i han uttalanden det direkta partiengagemang, som är så påtagligt hos drottning Victoria." (Nyman 1957, 268)

Gustaf V:s svar i borgårdstalet till bönderna (återfinns i Frykberg 1959, 68-70), som i det hela var framställt av Hedin, byggde precis på tanken om att "I tider av nöd har Sveriges allmoge varit den klippa, på vilken konungen i trygghet kunnat förlita sig":

"från tider så fjärran, att de höljas i sagans dunkel, har detta rikes byggnad vilat på grundvalen av det fast och orubbligt sammangjutna förtroendet mellan konung och folk."

Det mest omstridda i kungens tal var dock annat än dessa aspekter. Vid sidan av all arkaism och ålderdomlighet uttryckte kungen en tanke som man på vänsterhåll tolkade som fullt motstridigt med inte bara den praxis som uppkommit utan även i konstitutionens anda. Högerledarna hade varnat kungen för detta och t o m avrått honom diskret att inte framföra talet som sådat (se Nyman 1957, 240):

"Intet kan för en konung vara mer dyrbart än att från folkets egna läppar mottaga vittnesbörden om dess håg och vilja att skänka honom sitt trofasta stöd vid utövandet av hans ofta tunga kungsliga plikt. Ingen konung, som före mig burit Sveriges krona, har i samma mått som jag åtnjutit förmånen att på denna plats stå ansikte mot ansikte med Sveriges allmoge och höra dess röst Medvete om Edert orubbliga förtroende till Eder konung gör mitt värv visserligen dubbelt ansvarsfullt men på samma gång lättare att fullgöra, och jag lovar att icke scika Eder. I kunnen vara förvissade, att jag aldrig ämnar gadtinga med min övertygelse om vad jag ifråga om värnandet av fäderneslandets självständighet.

De saknas visserligen ej inom vårt land, som hysa den meningen, att frågan om övningstiden för infanteriet icke nu bör lösas, men jag delar ingalunda denna uppfattning, tvärtom har jag samma uppfattning som I för mig nyss uttalat; nämligen att försvarsfrågan i sin helhet bör behandlas och avgöras nu, ofördröjligen och i ett sammanhang."

Staaff och andra vänstermän tolkade detta som "kungliga viljans manifestationer" och som kontrast till "parlamentarismen [som] ännu icke slagit igenom". Man gjorde jämförelser med de egna historiska erfarenheter som gjorts under karolinska enväldet och under det gustavianska tidevarvet.

"Men vad är det då för fasoner, att sådant skall få återupprepas här, att genklang från helt andra och främmande förhållanden i vårt land, där parlamentarismen ännu icke slagit igenom, kan få höras på Stockholms slotts borggård? [...] tendenser att hos oss återinföra den personliga kungaviljans utslagsröst gentemot folkviljan. Det får icke återupprepas. Det får icke förnyas sådana ansatser." (AK 1914: 18, Branting)

Och samma tanke om de två epokerna i svensk historia kom fram även hos Edéns ord

om långt och oåterkalleligen förgångna tider. Men dessutom har man en annan jämförbar omständighet, nämligen främmande länder (främst det wilhelminska Tyskland):

"Vi möta uttalanden och ordasätt, som icke äro svenska utan lånade från främmande land, lånade från en annan sida av Östersjön, och som svenska öron icke komma att förstå. [...] Ord hava fallit, som synas skilja mellan konungen själv och konungens rådgivare." (AK 1914: 18)

Och enligt Kvarnzelius hette det att:

"konungamaktens bärare visar sig hävda ett personligt regemente, sådant det väl är känt i vissa främmande länder, men som för vårt folks uppfattningssätt är främmande och motbjudande" (FK 1914:16)

Ännu viktigare var att kungen nu syntes ha fattat sitt beslut utan att ha frågat 'sina råds' (sic!) åsikt, vilket förekom i hans ord om att försvarsfrågan borde lösas på en gång. Den 10 februari inlämnade regeringen sina avskedansökningar, efter att upprepade gånger besökt kungen i och för förhandlingar om den konstitutionella situationen. Motiveringen var grundad i kungens svar på frågan: "Har Eders Majestät i något avseende på förhand fattat sin ståndpunkt med avseende på den blivande försvarspropositionen, innan Eders Majestäts konstitutionella rådgivare haft tillfälle att göra sin underdåniga hemställan i ärendet och anföra sina skäl för denna?" Kungens svar var att "Det är enligt grundlagen självklart, att jag icke kunnat fatta något avgörande beslut i någon fråga, utan att först höra mina konstitutionella rådgivares meddelande eller förslag vid sittande rådsbord." Statsrådet framställde ytterligare följande: "Statsrådet hemställer vidare att Eders Majestät, när Eders Majestät har för avsikt att göra officiella uttalanden i politiska ämnen, behagade på förhand giva statsrådet kännedom om det tillämnade yttrandet." Men kungen förklarade att "Denna hemställan kan jag icke bifalla, ty jag vill ej beröva mig rätten att fritt meddela med Sveriges folk". Statsråden lämnade sina poster. (det officiella beskedet lämnade via Svenska Telegrambyrån, i Frykberg 1959, 85-87)

Bondetåget var en antiparlamentarisk aktion i demonstrationens form. Och eftersom bönderna inte hade någon som helst demonstrationsvana fick de hämta mönstret från arbetarrörelsen för att stå som manifestation mot densamma. Högern och krafter nära den fick för första gången mest på valreformen ge sig ut på gatorna för att sprida sina åsikter. För det första var den en antiparlamentarisk aktion av kungen men mest av personer som ansåg de nya politiska idéerna vara avskräckande (t ex Hedin och drottning Victoria) och ville flytta tyngpunkten till mer personlig kungamakt. För det andra bestod bondetåget i att vara en rörelse (i bet *Bewegung*) som vägen till att

uttrycka stabilitetskrav, alltså gamla element i ny skepnad för att motsvara i och med 'tiden' uppkomna krav. "Kvar står att den traditionella överheten för första gången behövde skaffa sig folklig legitimation, folkligt stöd och folklig förankring, och det blev bondetågets uppgift att visa att dessa goda ting existerade" (Stenkvist 1987, 337-338).

Det var därför nödvändigt att bevisa skillnaden mellan arbetarrörelsens massdemonstrationer och bondetåget, de formella likheterna fick inte bli det dominerande intrycket: förstamajdemonstrationer var imponerande och representerade visst en moralisk och politisk kraftutveckling men de var ändå impregnerade av självskhet eftersom de var baserade på klassens krav och fordringar. Bondetåget ansåg högermän vara en helt annorlunda demonstration, eftersom det samlade alla landsändar kring tronet och stod i rikets tjänst. Skillnaden förelåg i avsikt och representativitet. Bondetåget var det enda rätta sätt att samla krafter, vilket samtidigt åsyftade att bagatellisera och desarmera vänsterdemonstrationer. (se *ibid.*, 338)

1914 och bondetågsevenemanget utgjorde en situation med en punkt som samlade forntida erfarenheter och sammanknöt dessa med nya politiska (demonstrations-) former och språk. Man kan hävda att i och med det öppnades en ny slags situation i svensk politik. Utomparlamentariska påtryckningsmetoder, händelser utomlands och åberopandet av det förflutna tillsammans med framtidsförväntningar och tron på framsteg och utveckling kan anses ha legat i bakgrunden för vänsterns argumentativa och taktiska användning av det 'hegemoniska' konservativa språkbruket. De liberala och radikala vänstereformerna utfördes i, om man tillåter uttrycket, en konservativt färgad dräkt. Reformeringen skedde internationellt sett ganska sent vilket kan tillskrivas 'den konservativa kraften'.

Man har även inom den svenska historiska och politiska forskningen diskuterat en specifik svensk *Sonderweg*. För att se *Sonderweg* ur ett annat perspektiv tas här upp *Sonderweg* -tolkningen om liberalernas ställning i det tyska politiska livet efter 1800-talets mitt.¹²⁹ Eley skriver om hur man ofta och ända fram till våra dagar uppfattat och beskrivit den tyska historien med sin anknytning till 1800-talet politiska omständigheter, liberalism, kejsardöme och Bismarck. Som Eley hävdar i sin behandling av den tyska *Sonderweg*, blev liberalernas ganska dåliga uthållighet på 1860-talet avgörande för de

---

¹²⁹ Den tyska liberalismen formades 1848, på 1860-talet, under 1878-9, vid olika mindre kompromisser och vid *dénouement* av republiken Weimar. I detta avseende har 1860-talet en avgörande roll på de dramatiska förhållandena under revolutionen *von oben*, i vilken Bismarck erövrade initiativet från den återupplivande liberalismen under de nya förhållandena med partipolitisk mobilisation och som sedan resulterade i det tyska imperiet. Under dessa förhållanden blev vissa möjligheter för konstitutionell utveckling uteslutna, medan andra blev möjliga. Bismarck stal de preussiska liberalernas program och slutförde förenandet av Tyskland på sitt eget sätt, efter det att liberalerna först hade fått monarkin mot vägen, men sedan utmanövrades av Bismarck. (Eley 1991, 293)

senare tiderna i dessa *Sonderweg*-tolkningar. Att det inte fanns någon stridslysten liberalism, såsom i England, betydde att Tyskland inte lyckades utveckla någon politisk kultur med parlamentarisk-demokratisk och deltagarmässiga betoning i vilken skulle ha ingått positiva ideal om medborgarskapet. (Eley 1991, 293)

Tyska historieskrivningens *Sonderweg* syns i det att man kan konstatera att den tyska liberalismen var avgörande för Tysklands avvikelse från normer som tillhör den västerländska politiska utvecklingen. Man kan finna förklaringar till nästa alla slags frågor ur denna historieuppfattning: det finns en historia, en linje från 1800-talets liberalism till Förbudsrepubliken Tysklands bildande; det liberala dilemmat på 1860-talet ses som en grund för 1900-talets katastrofer p g a Tysklands avsteg från den sekulära och normativa demokratiseringsprocessen, vilket beror på att Tyskland förenades av Bismarck medan liberalerna gav efter för antiliberalerna. (se Eley 1991, 294)

Den tyska liberalismens 'mis-development', d v s att en sådan har fattats (när jämfört bokstavligen med t ex den engelska), har tolkats vara roten till och den främsta faktor som lett till ett 'mis-development' av det tyska borgarskapet som en oberoende klass. Detta betyder att man har sammanblandat det politiska och det sociala/ekonomiska när man dragit slutsatser: man kunde likväl fråga sig "why was Germany not England", när man jämför den tyska liberalismen som sådan med den amerikanska eller engelska. (se Eley 1991, 295-296) Eller omvänt, bakom denna syn har funnits ett behov att legitimera den egna västerländska politiken och de politiska institutioner anknytna till densamma. (Jarausch & Jones 1990, 2-3, 17-18)

Man har alltså använt anglo-amerikanska standarder eller måttstockar då man ur anglo-amerikanskt håll studerat Tyskland och dess historia. Detta har bidragit till uppkomsten av ett slags moralhistoria/-berättelse, som förstärkt den västerländska överlägsenheten. Som bakgrund till detta kan man se ett okritiskt godkännande och en tillämpning av de särdrag som ursprungligen har bragts fram i den tyska historieskrivningen. Detta okritiska accepterande har betytt att den tyska och centraleuropeiska historien inte ansetts vara något lokalt eller att man inte insett betydelsen och (in-)kompetens av de slutsatser som dragits av historieskrivningens resultat. Men, å andra sidan har de tyska efterkrigshistorikerna själva tagit i bruk de anglo-amerikanska måttstockarna. Detta kan anses ha lett till den s k tyska *Sonderweg*, som all dekadens har varit underordnat. (ibid.)

En svensk eller skandinavisk *Sonderweg* är enligt forskningen ganska tydlig. När den historiska processen angående demokratiseringen har betytt en situation av öppen konflikt någonannanstans, har den varit ganska lugn i de skandinaviska länderna när

man jämför med andra länder. Detta är paradoxalt nog, eftersom potentialen för konflikten kan väntas vara ganska stor när reformkrav höjs och speciellt när demokratiseringen förs så långt som man har gjort i de skandinaviska länderna. *Sonderweg* i detta sammanhang betyder då en fridfull process av händelser under tiden då konfliktpotentialen manifesterats i reformkrav och motsättningar i frågor om dessa krav. (se Stråth 1988a, 4) Med den svenska versionen av *Sonderweg* menar man då en politisk mobilisation som skett nedifrån genom olika folkrörelser, i motsats till den tyska *von oben* -utvecklingen. Man har ansett den svenska demokratiseringen som att ha varit rätt så konfliktlös och lineär; som huvudförklaring till detta har varit det att i folkrörelserna utkristalliserades ett gemensamt projekt för socialdemokratin och liberalerna samt bönderna. Det liberala borgarskapet blev tillsammans med hemmansägarna en socialliberal kraft som möjliggjorde förändringar på 1800-talet. Det var småbrukarnas, småborgarskapets och arbetarrörelsens kompromiss (se Stråth 1990, 18). Begreppet folk var fäst vid den nedifrån uppståndsna mobiliseringen, men samtidigt kan man se detta som bakgrund till det att begreppet folkhem kunde skaffas till det socialdemokratiska projektet. (se Knudsen & Rothstein 1994, 212 ff; Kurunmäki 1996, 149)

Om 1860-talsdebattens patriotismretorik med Kurunmäki (1996; 1997b) kan tolkas ha inneburit sådana element att den senare folkhemretoriken för sin del kan uppfattas ha sina rötter i dem, kan man nog med fog hävda att kampen om 'parlamentarism och andra författningsreformer i början av 1900-talet förstärkt detta samband. Socialdemokraterna kunde förena sina krafter med 'det borgerliga vänsterpartiet', med liberalerna, och senare med bönderna. Socialdemokraterna skulle inte utan bönderna ha kunnat forma den första stabila majoritetsregeringen i de parlamentariska regeringarnas historia (år 1933). Socialdemokraterna hade gjort en historisk kompromiss med bönderna, som delvis kan förklaras med förmågan att ganska flexibelt kunna använda olika argument och argumentationssätt, vilket syns i 1900- och 1910-talsdebatten om parlamentarism. Denna kompromiss möjliggjorde en proagraris lagstiftning och gillande av SAPs krisprogram med höga utgifter, inkluderat stöd till arbetslösa. Detta ledde till ett långvarigt samarbete mellan två huvuddelar av 'folket', arbetarna och bönderna, som socialdemokratisk propaganda skulle beskriva det. Detta betydde ett väsentligt skifte i höger-vänster grupperingarna inom det svenska (parti-)politiska livet. (Trägårdh 1990, 46-47)

Trägårdhs argument är att särskilda utvecklingar i såväl det tyska som det svenska politiska språket och dess motsvarande institutioner står bakom omvandlingar inom den germanska *volkish* ideologin, något som utgjorde både den tyska nationalsocialismen och den svenska välfärdstatssocialismen. Som följd av detta argument påstår han att begreppet *Volk* kom att betyda partikulära delar av

befolkningen, i Tyskland bönder, medan i Sverige både bönder och arbetare. I Sverige exploaterade socialdemokraterna begreppet folk i tävlan med de konservativa, liberalerna och bönderna från (rörelsens) början. Ursprungligen hade begreppet med det romantiska idealet om den fria och självständiga bonden att göra, men senare började den i språkbruket täcka även - under tiden allt viktigare - småfolket inom städerna. Socialdemokraterna lanserade sig med begreppet arbetare, men så småningom ersattes detta begrepp med 'folket'. (ibid., 30-31) Efter att ha varit ett omstritt och ambivalent begrepp i sekelskiftets Sverige var det den politiska vänstern som till slut skaffade sig tolkningsrätten med folkhemmet som kronan på verket (Stråth 1992, 114)

Det ursprungligen socialkonservativa och av Rudolf Kjellén lanserade begreppet 'folkhem' (se Tingsten 1941a, 325), som på 1930-talet omtolkades av socialdemokraterna, kan konstateras ha haft en djup klangbotten i svensk politisk kultur.¹³⁰ Detta har bidragit till 'folkhemmets' — och även till andra begepp under den 'socialdemokratiska hegemonin', såsom neutralitetsbegreppet — framgång som nyckelbegrepp för problemformuleringar i den svenska socialdemokratiska strategin. (Stråth 1992, 206-207) Det svenska lokala självstyret och folkrörelserna blev inte en faktor utanför den officiella politiken; de kom snarare att bidra till övergången till det nya korporativa systemet. (Kurumäki 1996, 149)

"Senare historisk forskning har visat att såväl 1930-talets krislösningar som säkerhetspolitiken under kriget vilade mycket mer på spontana reaktioner under politiskt tryck, och på skickligt utnyttjande av situationens möjligheter, än på teoretiskt härledda långsiktiga strategier. Först när reaktionerna visat sig politiskt framgångsrika gavs de *ex post facto* teoretisk legitimitet. Det var detta legitimering som var det långsiktigt politiskt betydelsefulla. Krisårens politik för att stå utanför kriget och 1930-talets krislösning flätades samman i ett teoretiskt mönster, där socialdemokraterna stod som garantier för inre och yttre trygghet." (Stråth 1992, 208)¹³¹

Krisuppgörelsen 1933 och den rödgröna koalitionen mellan socialdemokrater och bönder betydde för begreppet folkhem att den fick sin politiska styrka i och med den, sedan socialdemokraterna kring 1930 definitivt orienterat sig från ett klass- mot ett folkparti. (Stråth 1992, 207; Tingsten 1941a, 325) Innan detta skedde hade man

---

¹³⁰ "Denna klangbotten hade särskilt vuxit fram under 1890-talets och sekelskiftets nationalromantiska identitetsbyggande kring fria odalbönder samt folkliga och fosterländska krigarkungars kamp för försvar av svensk särart i kontrast till kontinental katolsk kultur." (Stråth 1992, 207)

¹³¹ Se ytterligare debatten om krisuppgörelsen kring 1932 t ex Rothstein 1992, *Den korporativa staten*, Stockholm, Norstedts

kunnat konstatera en radikalisering i det socialdemokratiska partiets politik med socialiseringsnämndens verksamhet som ett tecken på det. Per Albin Hansson, partiledaren, hade yttrat att arbetslösheten vore ett skäl att gå in på en prövning av det dåvarande produktionssättet och dess enda alternativ, socialiseringen. Ett skäl vid sidan av arbetslösheten antog han vara det att "I längden kommer icke ett folk, som är politiskt fullmyndigt, att finna sig i att de viktigaste medlen för dess existens kontrolleras av och ligga i händerna på ett fåtal rikemän" (cit från Tingsten 1941a, 307).

Hansson höll ett stort principtal vid 1928 års riksdag:

"Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbar... I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Tillämpat på det stora folk och medborgarhemmet skulle detta betyda nedbrytandet av alla social och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i härskande och beroende, i rika och fattiga, besuttna och utarmade, plundrade och utplundrade. [...] Skulle det svenska samhället bli det goda medborgarhemmet, måste klasskillnaden avlägsnas, den sociala omsorgen utvecklas, en ekonomisk utjämning ske, de arbetande beredas andel även i det ekonomiska förvaltandet, demokratin genomföras och tillämpas även socialt och ekonomiskt." (cit från Tingsten 1941a, 307-308)

Socialdemokratins främsta uppgift var enligt Hansson att komma att beteckna sig som ett folkparti och ha folkbefrielse och folkhem som sitt mål, i stället för klassmotsättningar. (Tingsten 1941a, 324) Fast man hade haft demokratiska och även radikala krav på programmet — mer eller mindre, eller åtminstone i växande grad även bland högern och de konservativa — alltsedan sekelskiftet och speciellt efter 1914, ser man ett konservativt drag även i 1930-talets socialdemokratiska debatt. Man kan instämma med Bruswitz ordval:

"I alla länder, t. o. m. i Tyskland, kunde 'en vändning åt vänstern' skönjas. Ingenting vore oklokare än att söka hålla den framväxande arbetarklassen tillbaka från positivt inflytande. Den borde dras in i det gemensamma samhällsansvaret och genom sina ledares deltagande i riksstyrelsen lära sig känna och förstå detta ansvar. En sådan politik vore 'i ordets rätta förstånd samhällskonserverande'." (Bruswitz 1951, 107)

I den svenska politiska reformkampen om 'parlamentarism' skaffade sig vänstern ett överläge genom att kunna basera sin argumentation på sådana faktorer som varit

dominerande i högerargumentationen, t ex att reformen kunde på sätt och vis presenteras i en samhällsbevarande dräkt. I detta sätt att driva fram argument kan man finna kontinuitet som syns även i 1930-talsdebatten trots brytningen som parlamentarism och speciellt dess höjdpunktsår 1914 betydde i den svenska politiken. Till denna slutsats har man kommit utifrån ett perspektiv som bestått i att forskningen koncentrerats på de olika strategier, manövrar och sättet att använda (det politiska) språket i stället för att man skulle på något sätt ha i förväg slagit fast olika svar genom att t ex studera kampen om parlamentarism genom att definiera vad parlamentarism betydde (ur nutida och efterkloka perspektiv) för polityn. Sätillvida har denna avhandling utmanat de tolkningar som fäst 'parlamentarismens genombrott' vid olika åren ur ett perspektiv som grundat sig på 'det politiska systemet' e dyl. Vad som här har kommit fram är att man kan väl med fog anse att 1914 års 'konstitutionella kris' med andra händelser var den vändpunkt i kampen som på sätt och vis möjliggjorde att den liberala och socialdemokratiska koalitionsregeringen Edén-Branting kunde 1917 tillträda, men utan någon större jubel eller ståhej eftersom det var något förväntat.

Som kommit fram var 1914 med bondetågsevenemang m fl en tillspetsning och höjdpunkt i argumentationen för och mot 'parlamentarismen'. Med vänsterns argumentativa operationer, 'nödvändigheten' som 'tiden' medförde i och med partierna, rösträtts- och valrättsreformen betydelse för den förändrade polityn kom högermotståndet efter 1914 mer eller mindre att bli avmattat. Resonemang i inom högern genomgick en förändring till att deras argumentation mot slutet av perioden kom att vara byggd i stort sett på att reformer i varje fall kommer att äga rum. Då gällde det att reformerna borde ske med 'måtta', att de inte skulle bli alltför radikala, ur högerynspunkt alltså. Högerargumentationen fick en 'ålderdomlig renässans' kring 1914. Det förflutna var ett mäktigt argument i Sverige, hade varit det sedan länge. Men vänsterns fördel bestod i att även den kunde småningom skaffa sig argument som var byggda på Sveriges gångna tider och händelser. Detta gjordes på det sättet att man till exempel förebrådde högern för att ha brutit mot den konstitutionella och dualistiska tradition som de själv ständigt stödde sig på. En annan taktik var att anklaga deras politik för att strida mot högertanken om regeringens och kungens ställning 'över partierna' och som opartiska instanser i politiken. Högern själv ansågs vara en partisk gruppering, vilket fick ett häftigt uttryck under bondetågsåret; ett argument mot högerns frihetstidsargument (vilket vänstern oftast lämnade onoterat). Man började inom vänsterkretsar ingripa mot sådana svenska historiska figurer som Engelbrekt och Torgny Lagman för att stöda sina krav med 'historiska förebilder'.

Perioden från sekelskiftet fram till kring 1920 i Sverige var avgörande för de politiska formernas och polityns förvandling. Detta har tidigare forskning givetvis noterat. Men nyheten i denna avhandling har varit det att de politiska kamperna betraktats som

språkliga kamper. Detta har gett ett nytt perspektiv på den svenska politiken. Visserligen har man i den tidigare forskningen inte så sällan underskattat betydelsen av bondetåget och 1914, men de har inte som sådana ansetts ha utgjort en av de mest avgörande faktorerna och indikatorerna i den svenska reformkampen. Vänsterns anpassningsbarhet i denna situation och högerens sista kraftutveckling inför bl a de utländska händelsernas 'press' kom att spela det sista stycket på kampscenen. Det var under dessa 1910-talshändelser och speciellt 1914 som både vänstern och höger kan anses, trots den hektiska motsättningen, ha tagit sina sista (och ganska 'konservativa') positioner som kanske inte alls var så fjärran från varandra: man kunde ju genomföra en politisk, t o m radikal reform, vilket till sist inte föranledde till någon större segerstämning. Tvärtom kunde händelserna och anpassningsbarheten som förekom under kampen om parlamentarismen senare användas som stöttepelare t ex i den socialdemokratiska politiken.

KÄLLOR

- Alexanderson, Nils** (1915): Svensk parlamentarism. *Forum* 1915, 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-452
- Anckarswärd C. H. & Richert J. G.** (1830): *Förslag till National-Representation*. Stockholm
- Bagge, Gösta** (1912): Organiserad demokrati. *Svensk tidskrift* 1912, 65-76
- Billing, Gottfrid** (1913): Några riksdagsintryck. *Svensk tidskrift* 1913, 83-94
- '**Bondetågstalet**' (1914) framförda av Uno Nyberg och J. E. Frykberg i: Ragnhild Frykberg 1959, *Bondetåget 1914*. Stockholm, Hörsta förlag, 66-68
- '**Borggårdstalet**' (1914) i Ragnhild Frykberg 1959, *Bondetåget 1914*. Stockholm, Hörsta förlag, 68-70
- Brusewitz, Axel** (1919): Frihetstiden som avskräckande exempel. *Forum* 1919, 320-322
- Brusewitz, Axel** (1920): Författningens inre utveckling. *Forum* 1920, 189-305
- Dalgren, Lars** (1917): En studie i svensk parlamentarism. *Tiden* 1917, 200-204
- Edén, Nils** (1915): Det svenska tvåkammerssystemets principer. *Forum* 1915, 171-176
- Fahlbeck, Pontus** (1904): *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund, C. W. K. Gleerups förlag
- Fahlbeck, Pontus** (1910): *Regeringsformen i historisk belysning*. Stockholm, P.A.Norstedt & söners förlag
- Fahlbeck, Pontus** (1916): *Engelsk parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria*. Lund, C. W. K. Gleerups förlag
- Hallendorff, Carl** (1911): Parlamentarismen. *Svensk tidskrift* 1911, 391-401
- Hallendorff, Carl** (1913): Den svenska parlamentarismen. *Svensk Tidskrift* 1913, 171-178
- Hallendorff, Carl** (1921): *Vårt folks historia II*. Stockholm, Aktiebolag Ljus (sjätte upplagan)
- Heckscher, Eli F** (1914): England. *Svensk tidskrift* 1914, 463-470
- Hedin, Sven** (1912): *Ett varningsord*. Stockholm, Albert Bonniers förlag
- Hjärne, Harald** (1911): Demokratiska framtidsutsikter. *Svensk tidskrift* 1911, 93-103

- Karleby** Nils (1918): Demokratins sociala problem. *Tiden* 1918, 342-350
- Larsson**, Oscar (1911): Vårt partiprograms allmänna grundsatser. *Tiden* 1911, 5-12
- Lindhagen**, Carl (1912): Demokrati. *Tiden* 1911, 1-14
- Möller**, Gustav (1915): Ett demokratiskt problem. *Tiden* 1915, 9-12
- Möller**, Gustav (1918): Illusionsfri politik. *Tiden* 1918, 274-278
- Palmstierna**, Erik (1913): Parlamentarismens teori och praktik. *Tiden* 1912, 33-40
- P[etersson]**, K[nut] (1919): Antiparlamentarism i grundlagarna. *Forum* 1919, 49-51
- Rexius**, Gunnar (1917): Parlamentarismen och svensk tradition. *Svensk Tidskrift* 1917, 181-193
- Sandler**, Rickard (1911): Ministersocialismen. Några randanmärkningar till debatten i fråga. *Tiden* 1911, 321-327
- Segerstedt**, Torgny (1915): Partipolitik och partivång. *Forum* 1915, 171-172
- Segerstedt**, Torgny (1916): Ett starkt konungadöme. *Forum* 1916, 195-196
- Statsrådets officiella besked via Svenska Telegrambyrån** 1914 i Ragnhild Frykberg 1959, *Bondetåget* 1914. Stockholm, Hörsta förlag, 85-87
- Stavenow**, Ludvig (1916): Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid. *Svensk Tidskrift* 1916, 173-182
- Steffen**, Gustaf (1911): Demokrati och arbetarrörelse. *Tiden* 1911, 295-309, 327-335, 358-367
- Svedelius**, W. E (1856): *Om stats-rådets ansvarighet. Afhandling i svensk stats-rätt.* Upsala, J. Sundvallson
- Svensk tidskrift** (1914): Heliga grundsatser, 81-89
- Thyselius**, Erik (1902): *Kampen för allmän rösträtt.* Stockholm, Fröleen & comp.
- 'Upprop till Uplands bönder och lantmän'** i: Ragnhild Frykberg 1959, *Bondetåget* 1914. Stockholm, Hörsta förlag, 26-27
- Riksdagens protokoll.** Andra kammaren 1906 [AK 1906]
- Riksdagens protokoll.** Andra kammaren 1907 [AK 1907]
- Riksdagens protokoll.** Andra kammaren 1914 [AK 1914]

- Riksdagens protokoll.** Andra kammaren 1917 [AK 1917]
- Riksdagens protokoll.** Första kammaren 1876 [FK 1876]
- Riksdagens protokoll.** Första kammaren 1904 [FK 1904]
- Riksdagens protokoll.** Första kammaren 1914 [FK 1914]
- Riksdagens protokoll.** Första kammaren 1917 [FK 1917]
- Riksdagens protokoll.** Motioner i Andra kammaren 1905 [mot AK 1905]
- Riksdagens protokoll.** Motioner i Andra kammaren 1907 [mot AK 1907]
- Riksdagens protokoll.** Motioner i Andra kammaren 1912 [mot AK 1912]
- Riksdagens protokoll.** Motioner i Andra kammaren 1914 [mot AK 1914]
- Riksdagens protokoll.** Motioner i Andra kammaren 1919 [mot AK 1919]

LITTERATUR

- Abrahamsson, Åke** (1990): 'The Nature of Society. Language-Images and Social Communication in Premodern Stockholm, 1830-1880' i: Bo Stråth (ed.) *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University, 253-282
- Alapuro et al.** (red.)(1989): *Kansa liikeessä*. Helsinki, Kirjayhtymä
- Alapuro, Risto** (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Helsinki, Hanki ja Jää
- Andrén, Georg** (1937): *Tvåkammerssystemets tillkomst och utveckling*. I serien Sveriges Riksdag. Stockholm, Victor Pettersons bokindustriaktiebolag
- Arendt, Hannah** (1958): *The Human Condition*. Chicago, The University of Chicago Press
- Aronson, Torbjörn** (1990): *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm, Norstedts Förlag AB
- Ball, Terence** (1988): *Transforming Political Discourse. Political Theory & Critical Conceptual History*. New York, Basil Blackwell Inc.
- Ball, Terence** (1989): 'Party' i: Ball, Farr & Hanson (eds.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 155-176

- Ball**, Terence (1995): *Reappraising Political Theory. Revisionist Studies in the History of Political Thought*. Oxford, Clarendon Press
- Ball, Farr & Hanson** (eds.)(1989): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP
- Birgersson**, Bengt Owe & **Westerståhl**, Jörgen (1987): *Den svenska folkstyrelsen*. Stockholm, Liber förlag
- Boréus**, Kristina (1994): *Högervåg*. Stockholm, Tiden
- Brusewitz**, Axel (1951): *Kungamakt, herremakt, folkmakt. Författningskampen i Sverige (1906-1918)*. Stockholm, Tidens förlag
- Carlsson**, Sven (1961): *Svensk historia 2*. Stockholm, Esselte studium Scandinavian University Books (Fjärde upplagan, 1980)
- Edén**, Nils (1935): *Den svenska riksdagen under femhundra år*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag
- Eley**, Geoff (1991): 'Liberalism, Europe, and the bourgeoisie 1860-1914' i: Blackbourn, D & Evans R.J., *The German Bourgeoisie. Essays on the social history of the German middle class from the late eighteenth century to the early twentieth century*. London, Routledge, 293-317
- Elvander**, Nils (1961): *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*. Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Stockholm, Almqvist & Wiksell
- Enzensberger**, Hans Magnus (1988/1987): *Ach Europa*. Stockholm, Norstedts Förlag
- Farr**, James (1989): 'Understanding conceptual change politically' i: Ball, Farr & Hanson (eds.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 24-49
- Finnish Yearbook of Political Thought 1997 vol. 1**. Jyväskylä, SoPhi
- Frykberg**, Ragnhild (1959): *Bondetåget 1914*. Stockholm, Hörsta förlag
- Gunn**, J. A. W. (1989): 'Public interest' i: Ball, Farr & Hanson (eds.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 194-210
- Hadenius, Molin & Wieslander** (1988): *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm, Bonniers
- Heckscher**, Gunnar (1939): *Svensk konservatism före representationsreformen I. Den historiska skolans genombrott i Sverige*. Uppsala, Skrifter utgifna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala IX
- Heckscher**, Gunnar (1943): *Svensk konservatism före representationsreformen II. Doktrin och politik 1840-1865*. Uppsala, Skrifter utgifna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XVIII

Heckscher, Gunnar (1959): *The Swedish Constitution 1809-1959. Tradition and Practice in Constitutional Development*. Stockholm, The Swedish Institute

Herlitz, Nils (1964): *Grunddragen av det svenska statsskickets historia*. Stockholm, Scandinavian university books, Svenska bokförlaget/Norstedts (1. painos 1928)

Jarausch, K & **Jones**, L E (1990): 'German Liberalism Reconsidered: Inevitable Decline, Bourgeois Hegemony, or Partial Achievement?' i: Jarausch & Jones (eds.), *In Search of Liberal Germany. Studies in the History of German Liberalism from 1789 to the Present*. New York/Oxford/Munich, Berg, 1-24

Johannesson, Kurt et al. (1987): 'Förord' i: Johannesson et al., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm, Tidens förlag, 5-8

Johannesson, Kurt (1987): 'Det fria ordets martyrer' i: Johannesson et al., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm, Tidens förlag, 9-79

Johannesson, Kurt (1990): *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm, Norstedts

Kihlberg, Leif (1922): *Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammersystem. Intill 1905 års totala ministerskifte*. Uppsala, Almqvist & Wiksells boktryckeri-A.-B.

Kihlberg, Leif (1962): *Karl Staaff. Första delen. Verdandist, advokat, politiker. 1860-1905*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag

Kihlberg, Leif (1963): *Karl Staaff. Andra delen. Regeringschef, oppositionsledare. 1905-1915*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag

Kilander, Svenbjörn (1991): *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*. Uppsala, Acta Univesitatis Upsaliensis

Klinge, Matti (1975): *Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista*. Porvoo-Helsinki, WSOY

Klinge, Matti (1982): *Suomen sinivalkoiset värit*. Helsinki, Otava

Knight, Jack and **Johnson**, James (1994): 'Aggregation and Deliberation: On the Possibility of Democratic Legitimacy' i: *Political Theory*, vol. 22, No.2, May 1994, 277-296

Knudsen, Tim and **Rothstein**, Bo (1994): 'State Building in Scandinavia' i: *Comparative Politics*, vol. 26, number 2, January 1994, 204-220

Koselleck, Reinhart (1972): 'Einleitung' i: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 1. Stuttgart, Ernst Klett Verlag, XIII-XXVII

Koselleck, Reinhart (1985): *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Cambridge, Massachusetts and London, England, MIT Press

Koselleck, Reinhart (1997): 'The Temporalisation of Concepts' i: *Finnish Yearbook of Political Thought 1997*, vol. 1. Jyväskylä, SoPhi, 16-24

Kurunmäki, Jussi (1994): 'Patriotismin käsite 1860-luvun poliittisessa radikalismissa Ruotsissa' i: Palonen, K & Hoffrén, J (red.), *Vai pelkkää retoriikka? 2*. Jyväskylä, Valtio-opin laitos, 78-97

Kurunmäki, Jussi (1996): *Patriotismi poliittisena käsitteenä Ruotsissa 1860-luvulla. Käsitys isänmaallisuudesta valtiopäiväreformikeskustelun valossa*. Valtio-opin lisensiaattityö. Jyväskylä, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Kurunmäki, Jussi (1997a): 'Politisoin ja epäpolitisoin patriotismin retoriikka 1860-luvun Ruotsin valtiopäiväreformikeskustelussa' i: *Politiikka 2/1997*, 92-107

Kurunmäki, Jussi (1997b): 'Ruotsalaisen kansankodin taustoilla. Tulkintaa ruotsalaisesta 1800-luvun nationalismista' i: *Tiede & Edistys 4/97*, 329-341

Kyle, Jörgen (1990): 'Peasant Politics and the Social Question in Sweden 1840-1920. Traditions and Conceptualisation' i: Bo Stråth (ed.) *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University, 315-350

Lagerroth, Fredrik (1969): *Våra partiers historiesyn*. Lund, Gleerups

Lewin, Barbro (1985): *Johan Skytte och de skytteanska professorerna*. Uppsala, Acta universitatis upsaliensis

Lewin, Leif (1984): *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm, Norstedts

Lewin, Leif (1987): 'Historiens mening' i: Lewin, Leif (red.) *Festskrift till professor skytteanus Carl Arvid Hessler. Utgiven till 80-årsdagen den 10 februari 1987*. Uppsala, Acta universitatis Upsaliensis, 84-95

Liedman, Sven-Eric (1991): *Att förändra världen - men med måtta: Det svenska 1800-talet speglat i C A Agardhs och C J Boströms liv och verk*. Värnamo, Bokförlaget A/Arbetarkultur

Liedman, Sven-Eric (1994): 'Liberalismi in the Nordic Context' i: Stenius, Henrik (ed.), *Liberalism. Historical and Political Keywords in the Northern Europe*. Helsinki, Renvall-instituutti, 33-48

Lindensjö, Bo (1995): 'Ett teorilandskap i fågelperspektiv - från liberal autonomi till nietzscheansk perspektivism' i: Bo Lindensjö & Ulf Mörkenstam & Jouni Reinikainen (red.), *Liberalismen och den moderna demokratin*. Lund, Studentlitteratur

Lundkvist Sven (1977): *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920*. Stockholm, Sober Förlags AB

- Manninen, Juha & Alavuotunki, Jouni** (1979): 'J.V.Snellmanin vuoden 1840 kirjoitukset valtiosääntöuudistuksen periaatteista' i: Knuuttila S, Manninen J & Niiniluoto I (red.), *Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme*. Juva, WSOY, 174-231
- Meidal, Björn** (1987): 'S.A.Hedin, en rollinnehavare på 1800-talets politiska scen' i: Johannesson et al., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm, Tidens förlag, 173-245
- Nilsson, Torbjörn** (1993): 'Forskning om svensk politisk historia 1866-1920' i: Lövgren et al, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala, HSFR, 65-118
- Nilsson, Torbjörn** (1997): 'Scandinavian Liberalism - Prophets instead of Profits' i: Øystein Sørensen and Bo Stråth (eds.), *The Cultural Construction of Norden*. Oslo, Scandinavian University Press, 206-230
- Norborg, Lars-Arne** (1988): *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Svensk samhällsutveckling*. Stockholm, Esselte studium
- Nyman, Olle** (1957): *Högern och kungamakten 1911-1914. Ur borggårdskrisens förhistoria*. Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XXXVII. Uppsala och Stockholm, Almqvist och Wiksells boktryckeri AB
- Nyman, Olle** (1966): *Tvåkammersystemets omvandling. Från privilegierätt till demokrati*. I serien *Samhälle och Riksdag del III*. Stockholm, Almqvist & Wicksell
- Olsson, Henrik A** (1962): 'Om 'abdikationshot' och parlamentarism' i: *Statsvetenskaplig tidskrift* 1962, 98-118
- Offe, K & Preuss, U** (1991): 'Democratic Institutions and Moral Resources' i: David Held (ed.), *Political Theory Today*. Cambridge, Polity Press, 143-171
- Palme, Sven Ulric** (1959): *Karl Staaf och storstrejken 1909*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Palonen, Kari** (1988): *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Jyväskylä, Vastapaino
- Palonen, Kari** (1993): *Politikointi, politisointi, politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikieliäikätiloista. Opetusmoniste n:o 1*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, valtio-opin laitos
- Palonen, Kari** (1994): *Politics, Rhetoric, Conceptual History*. Jyväskylä, University of Jyväskylä, Dept of Political Science. *Studia Politica Jyväskylänensia* 6
- Palonen, Kari** (1996a): 'Demokratisointi, politisointi, Epäpolitisointi. J.K.Paasikivi v. 1906 eduskuntauudistuksen ideologina' i: Matti Wiberg (red.), *Politiikan moninaisuus. Juhlakirja Heikki Paloheimolle hänen 50-vuotispäivänään 7.3.1996*. Turku, Turun yliopisto

- Palonen**, Kari (1996b): "'Kielellisen toiminnan" perspektiivi poliittiseen ajatteluun: Quentin Skinnerin retorinen Hobbes-revisio'. *Politiikka* 3/1996, 182-188
- Palonen**, Kari (1997): 'Vaalit, demokratisointi ja temporalisointi. James Bryce ja Max Weber politiikan kontingenssista' i: *Tiede ja edistys* 1/97, 32-47
- Petterson**, Lars (1993): 'Forskning om svensk politisk historia 1809-1865' i: Lövgren et al, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala, HSFR, 7-63
- Pocock**, J.G.A (1981): 'The Reconstruction of Discourse: Towards the Historiography of Political Thought' i: *Modern Language Notes* 96, 1981, 959-980
- Podlech**, Adalbert (1978): 'Repräsentation' i: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 4. Stuttgart, Klett-Cotta, 509-547
- Richter**, Melvin (1989): 'Begriffsgeschichte ja aatehistoria'. *Politiikka* 2/1989, 76-87 (original 'Begriffsgeschichte and the history of ideas' i *Journal of the History of Ideas*, vol 48, 2/1987, 247-263)
- Richter**, Melvin (1995): *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. Oxford, Oxford University Press
- Richter**, Melvin (1997): 'Appreciating a Contemporary Classic. The *Geschichtliche Grundbegriffe* and Future Scholarship' i: *Finnish Yearbook of Political Thought* 1997, vol. 1. Jyväskylä, SoPhi, 25-38
- Rorty**, Richard (1979): *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, Princeton University Press
- Rorty**, Richard (1981): 'Nineteenth-century Idealism and Twentieth-century Textualism'. *Monist*, 64, April 1981, 155-174
- Rorty**, Richard (1989): *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge, CUP
- Rosanvallon**, Pierre (1994): 'The Republic of Universal Suffrage' i: Fontana, Biancamaria (ed.), *The Invention of Modern Republic*. Cambridge, CUP, 192-205
- Skinner**, Quentin (1970): 'Conventions and the Understanding of Speech Acts' i: *Philosophical Quarterly* 1970, 118-138
- Skinner**, Quentin (1988/1974): 'Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action' i: James Tully (ed.), *Meaning and Context*. London, Polity, 97-118
- Skinner**, Quentin (1978): *Foundations of Modern Political Thought 1-2*. Cambridge, CUP
- Skinner**, Quentin (1984): 'The Idea of Political Liberty' i: R. Rorty, J. B. Schneewind & Q. Skinner, *Philosophy in History*. Cambridge, CUP, 193-221

Skinner, Quentin (1989a): 'Language and political change' i: Ball, Farr & Hanson (red.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 6-23

Skinner, Quentin (1989b): 'The state' i: Ball, Farr & Hanson (red.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 90-131

Skinner, Quentin (1990): 'The republican ideal of political liberty' i: Gisela Bock & Quentin Skinner & Maurizio Viroli (red.), *Machiavelli and republicanism*. Cambridge, CUP, 285-309

Steinmetz, Willibald (1993): *Das Sagbare und das Machbare. Zum Wandel politischer Handlungsspielräume. England 1780-1867*. Stuttgart, Klett-Cotta.

Stenkvist, Jan (1987): 'Sven Hedin och bondetåget' i: Johannesson et al., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm, Tidens förlag

Stjernquist, Nils (1990): 'Sveriges riksdag' i: Krister Ståhlberg (red.), *Parlamenten i Norden*. Åbo, Åbo Akademi

Strindberg, August (1954): *Röda rummet*. Stockholm, Svalan, Albert Bonniers förlag (original 1879)

Strindberg, August (1985): *Tjänstekvinnans son. Jäsningtiden*. Stockholm, Stiftelsen Litteraturfrämjandet (En bok för alla -version; original 1886/1887)

Stråth, Bo (1988a): 'Democratisation in Scandinavia in Comparison' i: Stråth, Bo (ed.) *Democratisation in Scandinavia in Comparison*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University, 1-11

Stråth, Bo (1988b): 'Continuity and Discontinuity in the Passing of Fronts I and II. Swedish 19th Century Civic Society: Culture, Social Formations and Political Change' i: Stråth, Bo (ed.) *Democratisation in Scandinavia in Comparison*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University, 21-42

Stråth, Bo (ed.) (1990): *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University,

Stråth, Bo (1990): 'Introduction. Production of Meaning, Construction of Class Identities, and Social Change' i: Bo Stråth (ed.) *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University, 1-23

Stråth, Bo (1992): *Folkhemmet mot Europa. Ett historisk perspektiv på 90-talet*. Falun, Tiden

Svenska Akademiens Ordbok (SAOB) band 14, Stockholm 1937

Svenska Akademiens Ordbok (SAOB) band 16, Stockholm 1942

Svenska Akademiens Ordbok (SAOB) band 17, Stockholm 1943

Sørensen and Stråth (1997): 'Introduction: The Cultural Construction of Norden' i: Øystein Sørensen and Bo Stråth (eds.), *The Cultural Construction of Norden*. Oslo, Scandinavian University Press, 1-24

von Sydow, Björn (1997): *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*. Stockholm, Gidlunds Förlag

Thermænius, Edvard (1933): *Sveriges politiska partier*. Stockholm, Hugo Gebers förlag

Thörnberg, E.H. (1912): 'Folkrörelserna och samhällsklasser i Sverige'. *Svensk Tidskrift* 1912, s. 77-90

Tingsten, Herbert (1933): *Demokratiens seger och kris*. i serien Lorents, Yngve (red.) *Vår egen tids historia 1880-1930*, Stockholm, Bonniers

Tingsten, Herbert (1939): *De konservativa idéerna*. Stockholm, Albert Bonniers förlag

Tingsten, Herbert (1941a): *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling I*. Stockholm, Tidens förlag

Tingsten, Herbert (1941b): *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling II*. Stockholm, Tidens förlag

Tingsten, Herbert (1969): *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag

Trägårdh, Lars (1990): 'Varieties of Volkish Ideologies. Sweden and Germany 1848-1933' i: Bo Stråth (ed.) *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Gothenburg, Dept of History, Gothenburg University, 25-54

Tully, James (1988): 'The pen is a mighty sword: Quentin Skinner's analysis of politics' i: Tully (red.), *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge, Polity Press, 7-25

Vallinder, Torbjörn (1962): *I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen i Sverige 1886-1900*. Stockholm, Natur och kultur

Viroli, Maurizio (1992): 'The Revolution in the Concept of Politics' i: *Political Theory*, vol. 20, No 3, August 1992, 473-495

Weber, Max (1994/1917): 'Suffrage and Democracy in Germany' i: Weber, *Political Writings*, edited by Peter Lassman and Ronald Speirs. Cambridge, Cambridge University Press. Original: *Wahlrecht und Demokratie in Deutschland*, 1917

Weber, Max (1977/1919): 'Politik som yrke' i: Weber, *Vetenskap och politik*. Göteborg. Original: *Politik als Beruf*, 1919